

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM İKTİSADI VE FİNANSI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BANGLADEŞ İÇİN ZEKÂT TEMELLİ BİR MİKROFİNANS
KURUMU ÖNERİSİ

MD AL AMİN MİA

2501191638

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Batuhan Buğra AKARTEPE

İSTANBUL, 2023

ÖZ

BANGLADEŞ İÇİN ZEKÂT TEMELLİ BİR MİKROFİNANS KURUMU ÖNERİSİ

MD AL AMIN MIA

Yaklaşık 50 senedir Bangladeş'te sivil toplum kuruluşlarının dışında mikrofinans kuruluşları da ekonomisini güçlendirmek ve fakirliği azaltmak için hizmet etmiştir. Ne yazık ki Bangladeş ekonomik açıdan gelişmesine rağmen sosyal refahın sağlanması ve fakirlikle mücadele konusunda pek ilerleme gösterememiştir. Tezin amacı zekât ve İslami mikrofinansı bir araya getirip sürdürülebilir yeni bir kurum oluşturmaktır. Konuyla ilgili detaylı tartışmalar üç farklı bölümde ele alınmıştır. İlk bölümde çalışmanın ana konusu olan zekât ve İslami mikrofinanstan bahsedilmiştir. İlk olarak fakir, miskin ve zengin kavramlarıyla ilgili mevcut fihhi tartışmalar ele alınmıştır. Zekât ile fakir ilişkisi, zekât ile mikrofinans ve İslami mikrofinans ilişkisi hakkında örnek kurumlarıyla birlikte anlatılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde mikrofinans çatısı altında kimlere ne kadar zekât verileceği bağlamında altı mesele ele alınmıştır. Son bölümde mikrofinans, İslami mikrofinans ve zekât kurumları varken Bangladeş'te neden zekât temelli yeni bir mikrofinans kurumuna ihtiyaç olduğu sorusuna cevap aranmıştır ve bu çalışmanın teklif ettiği yeni kurum açıklanmıştır. Bu bölümde kurumun teorik ve pratik uygulaması ile ilgili konular kaleme alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Bangladeş, Zekât, Mikrofinans, Fakirlik, Kurum.

ABSTRACT

A ZAKAT-BASED MICROFINANCE INSTITUTION PROPOSAL FOR BANGLADESH

MD AL AMIN MIA

For nearly 50 years, microfinance institutions have served in Bangladesh apart from non-governmental organizations. Unfortunately, although Bangladesh has developed economically, it has not made much progress in terms of social life and poverty. The aim of the thesis is to create a new sustainable kurum by bringing together zakat and Islamic microfinance. Detailed discussions on the subject are discussed in three different sections. At first, the concepts of the poor, the poor and the rich were discussed together with the current fiqh discussions. The relationship between zakat and the poor, zakat and microfinance, and Islamic microfinance are explained together with their example institutions. In the second part of the study, six questions were asked and answered in the context of how much zakat is given to whom under the umbrella of micro finance. In the last section, the question of why there is a need for a new zakat-based microfinance kurum in Bangladesh when there are Microfinance, Islamic microfinance and zakat institutions has been answered and the new kurum proposed by this study has been explained and the issues related to the theoretical and practical application of the kurum have been studied.

Keywords: Bangladesh, Zakat, Microfinance, Poverty, Institution.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	I
ABSTRACT	II
Tablolar Listesi.....	V
Kısaltmalar Listesi.....	VI
Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT VE İSLAMİ MİKROFİNANS

I. Fakir-Miskin.....	11
II. Zekât ve Fakirlik	15
III. Zekât ve Mikrofinans	21
IV. İslami Mikrofinans Örneği.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

MİKROFİNANS KAPSAMINDA ZEKÂT

I. Çalışma Kabiliyeti Olan Fakir-Miskine Zekât.....	39
II. Fakir ve Miskine Verilecek Zekât Miktarı.....	41
III. Kendini İbadete Adamış Fakire ve İlme Adamış Talebeye Zekât	42
IV. Borçluya Verilecek Zekât Miktarı	43
V. Zekâtın Sekiz Sınıf Arasında Dağıtımı	46
VI. İhtiyaç Sahibine Yatırım Amaçlı Zekât Verilmesi.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR MİKROFİNANS KURUMU OLARAK ZEKÂT

BANGLADEŞ ÖRNEĞİ

I. Zekât Temelli Mikrofinans İhtiyacı	58
---	----

A. Bangladeş'teki Mevcut Mikrofinans Kurumları	58
B. Bangladeş'teki Mevcut İslami Mikrofinans Kurumları	61
C. Bangladeş'teki Mevcut Zekât Kurumları ve Uygulamaları.....	61
D. Zekât Temelli Mevcut Mikrofinans Kurumu.....	63
II. Zekât Temelli Yeni Mikrofinans Kurumu . Hata! Yer işareti tanımlanmamış.	
SONUÇ	82
KAYNAKÇA	84



TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Zekât temelli mikrofinans kurumunun uygulanması.....	78
--	----



KISALTMALAR LİSTESİ

AIM:	Amanah Ikhtiar Malaysia
ASA:	Association for Social Advancement
AZIF:	Awkaf-Zakat Investment Fund
BDT:	Bangladesh Taka
BMT:	Baitul Maal Wat Tamwil
BRAC:	Bangladesh Rehabilitation Assistance Committee
CGAP	The Consultative Group of Assist the Poor
CZM:	Center for Zakat Management
Çev.	Çeviren
DAM:	Dhaka Ahsania Mission
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
GSYİH:	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
HIES:	Household Integrated Economic Survey
IBBL	İslami Bank Bangladesh Limited
İMF:	İslami mikrofinans
İMFK:	İslami Mikrofinans Kurumlar
KOBİ:	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MF:	Mikrofinans

MFK:	Micro Finance Institution
ö.	Ölüm tarihi
p.	Page
PRS:	Poverty Redustion Strategy
R.A.:	Radiyallahu anh
RDS	Rural Development Scheme
s.	Sayfa
S.A.:	Sallallâhu aleyhi ve sellem
SDG:	Sustainable Develepment Goals
SME:	Small and Medium Enterprises
STK	Sivil Toplum Kuruluşları

GİRİŞ

I. Konunun Önemi

Mikrofinans, çok fakir olanlara yardım eden bir araçtır. Mikrofinans kavramı 1970'lerde ortaya çıktı. 1980'lerin sonlarında, bunun odak noktası çiftçiler, el sanatlarıyla uğraşanlar, dükkân, bakkal ve çay ocağı gibi küçük yapıları işletmek isteyen kişiler olmuştur. Mikrofinans, yoksulları az miktarda parayla finanse etmeyi ve yoksulluğu azaltmak için onlara işletmeler kurmayı amaçlamaktadır.¹ Mikrofinansın hedefleri düşünüldüğünde, Bangladeş gibi az gelişmiş ülkelerde bu tür bir finansmanın geliştirilmesi gerektiği açıktır. Rahman (2013), Bangladeş'te halkın %44'ünün yoksulluk sınırının altında olduğunu; çoğunun kırsal alanlarda yaşadığını hesaplanmıştır. Bunların yaklaşık %80'i kadındır.² Bu durum uzun zamandır Bangladeş'in karşılaştığı temel zorluklardan biri olmaya devam etmektedir. Bu zorluğu ortadan kaldırmak için Bangladeş halkı için bir mikrofinans politikası uygulanmaya başlatıldı.³ Mikrofinans, Bangladeş'teki birçok insan tarafından ilk döneminden itibaren tanınmış ve yoksulluğu azaltmak için kullanılan en önemli araç haline gelmiştir. Popülerliği birçok insanın sivil toplum kuruluşu kurmasına yol açmıştır.⁴ Bu örneklerden biri olan Muhammed Yunus da 1970'lerde Bangladeş'te mikrofinans uygulamalarına başlamıştır.⁵ Bir iktisatçı olarak kırsal alanda fakirler ile ilgili büyük mikrofinans girişimi nedeniyle 2016 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. Daha sonra Grameen Bank adlı bir banka geliştirdi. Mannan modeli de yoksullukla mücadele konusunda geliştirilen örneklerden bir diğeridir. M. A. Mannan, nakit

¹ Katsushi S. Imai, MD Shafiul Alam, "Does Microfinance Reduce Poverty in Bangladesh? New Evidence from Household Panel Data." **Journal of Development Studies**, 2012, 48(5), p. 633-653.

² Salehuddin Ahmed, "Microfinance institutions in Bangladesh: achievements and challenges." **Managerial Finance**, 2009, 35 (12), p. 999-1010.

³ Henry Scheyvens, "The Role of Microfinance and Microfinance Institutions in Climate Change Adaptation: Learning from Experiences in Bangladesh." Institute for Global Environmental Strategies, 2015.

⁴ Dewan A. H. Alamgir, State of Microfinance in Bangladesh. Institute of Microfinance (InM), 2009.

⁵ Abul Bashar Bhuiyan, v.d., "Islamic Microcredit is the Way of Alternative Approach for Eradicating Poverty in Bangladesh: A Review of Islami Bank Microcredit Scheme." **Australian Journal of Basic and Applied Sciences**, 2011, 5 (5), p. 221-230.

parayla yardım edecek, mikro yatırım ve mikro işletmelere odaklayan bir mikrofinans kurumu icat etmiştir.⁶ Bangladeş'te, yüzden fazla kuruluş Grameen Bank gibi yoksulları güçlendirmek için çalışmaktadır.⁷ Bazıları çok büyüktür; BRAC (Bangladeş Kırsal İlerleme Komitesi), ASA (Sosyal İlerleme Derneği), Proshika ve diğer kurumlar.

Mikrofinans kurumları, hiçbir şeye sahip olmayan kişilere mikro kredi sağlamaktadır. Onlara kredi vermenin tek şartı köylerinde göçebe ve kiracı olmayıp yerli olması gerektiğidir. Bu kurumlar yüksek oranda faizli mikro kredi veriyorlar.⁸ Ona rağmen insanların ticari bankalardan daha çok mikro finans kurumlarına yöneldiği görülmüştür. Bu nedenle, bu kurumlardan kredi alanların çoğu yoksulluklarının üstesinden gelemeyebilir. Her gün aynı miktarda para kazanan bu insanlar sadece ailelerini besleyebilir ve diğer temel ihtiyaçları karşılayabilirler. O haftanın veya ayın taksiti için para ayırma nedeniyle, harcamaları konusunda çok dikkatli olmaları gerekir. Mikrofinans, yoksulların ailelerini beslemek için serbest meslek sahibi olmasını sağlar ki bu toplumun içinde sosyo-ekonomik konum açısından önem arz eder.

Bangladeş, mikrofinansın anavatanı olmasına rağmen, İslami mikrofinans henüz tam olarak gelişmemiştir. Bangladeş İslam Bankası (IBBL) en büyük İslami mikrofinans kurumunu tanıttı. Bangladeş İslam Bankası (IBBL), yoksulluğu azaltmak ve faizsiz mikro kredi sağlamak için 1995 yılında Kırsal Kalkınma Programı (RDS) adlı bir mikro kredi modeli başlatmıştır. RDS, özellikle Bangladeş'in kırsal bölgelerindeki kadınlar için tasarlanmıştır. İslami mikrofinans olarak, RDS diğer mikrofinans kurumları gibi çalışır, ancak faizsiz kredi verir. Hem mikrofinans hem de İslami mikrofinans kadınlara öncelik vermektedir. Bu sadece Bangladeş'te değil; dünyada bile, birçok kadın mikrofinanstan faydalanmıştır. Mikrofinansın en önemli

⁶ Murat Çizakça, **Islamic Capitalism and Finance; Origins, Evolution and the Future.** INCEIF, Kuala Lumpur, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, UK/ Northampton, MA, USA; 2011, s. 114.

⁷ Hassan Zaman, "Microfinance in Bangladesh: Growth, Achievements, and Lessons." In the World Bank, SCALING UP POVERTY REDUCTION, Case Studies in Microfinance, 2004, p. 47-64.

⁸ Zaman, "Microfinance in Bangladesh: Growth, Achievements, and Lessons." P. 47-64.

özelliklerinden biri de hem Müslüman hem de gayrimüslim toplumlara da kredi sağlaması ve onları güçlendirmesidir.⁹

Tezin amacı zekât ve İslami mikrofinansı bir araya getirip sürdürülebilir yeni bir kurum oluşturmaktır. Konuyla ilgili detaylı tartışmalar üç farklı bölüm halinde ele alınmıştır. Bu kurum bir ülkenin mevcut olan fakirliğini azaltıp gelişimini sağlamaktır. Fakirliği azaltabilmek için gereken en önemli şey zengin insanların desteğidir. Onların verecekleri farz olan zekât ve sadaka gibi diğer maddi destekler bu kurumun başarılı olmasına yardımcı olacaktır. Fakirliği azaltmak için mikrofinans ve İslami mikrofinans gibi ekonomik adımların öncesinde zekât uygulaması mevcuttu ve İslam'ın başlangıcından beri Müslüman toplumlarda zekât devam etmiştir. Zekât fakirliği azaltan en önemli yoldur. Zekât, İslami sosyal refahın temelini oluşturur ve Müslüman bir toplumda hem ailelerde hem topluluklarda hem de tüm ülkede yoksulluk, işsizlik ve eşit olmayan gelir dağılımı gibi sorunların çözümünde önemli bir rol oynar. Zekât uygulaması toplumdaki fakirliği azaltıcı orta sınıfı genişletici etki oluşturur. Allah Kur'an-i Kerim'de bu sebeple birçok yerde zekâtı emretmiştir. Burada üzerinde durulması gereken bu ifadelerin iktisadi anlamları ve sonuçları olmalıdır. Allah'ın yeryüzünde böyle bir düzen takdir etmesinin insanlar arasındaki ilişkiler üzerinde belirleyici ve tanımlayıcı olacağı açıktır. Dolayısıyla belli bir daire içinde kalarak topluma refah getirmek Müslümanların görevidir. Mükellef olan herkes her sene zamanında doğru yere veya kişiye zekâtını verirse toplum ekonomik açıdan daha da güçlenecektir.

Zekâtтан sonra en önemli husus, diğer infaklardır. İnfak, Allah'ın hoşnutluğunu kazanma niyetiyle kişinin kendi servetinden ayni ve nakdi harcama yapması, muhtaçlara yardımda bulunmasını ifade eder. İnfak farz olan zekâtı ve nafile olarak yapılan tüm hayırları kapsar.¹⁰ İnfak iktisadi bağlamda genel olarak iktisadi faaliyetin ve piyasanın işleyişine devam etme görevi ifa eder. İnfak, karşılığı sadece bu dünyada beklenebilecek olan bir harcama biçimi değildir. O yüzden ahlaken “hayır” sıfatı onu ulvi ve çok etkin hale dönüştürmektedir. İnfak, her zaman zekât ile birlikte zikredilen

⁹ Mohammed Obaidullah, Introduction To Islamic Microfinance. IBF Net (P) Limited, 2008, p. 12.

¹⁰ Mustafa Çağrı, “İnfak”, DİA, 2000, cilt. 22, s. 289-290.

sadaka türüdür ve zekâtını veren kişi aynı zamanda infakta da bulunmaktadır; dolayısıyla, infak sınıflarının sayılması önemlidir. Yakından uzağa doğru ilkesi; anne-baba, akraba, yetimler, fakirler, yolda kalmışlar gibi sosyo-psikolojik denge açısından fevkalade gerekli ve fonksiyonel olan bir usule işaret eder. Bu sınıflar birçok yerde sayılarak, toplumda mağdur olma ihtimali olan her kesimine hakkını almasını sağlamak gerekir.

İnfaktan sonra toplumun ekonomik yapısını dengeleyecek bir diğer uygulama ise güzel borç anlamına gelen¹¹ karz-ı hasendir. Burada karz, faizsiz olarak verilen borçtur. Çevredeki insanlara güzel borç vererek kurulan sosyo-ekonomik düzen, yeryüzünün en güven veren, en huzur veren ve en dengeli toplumunu oluşturur. Yani birlikte yaşadığınız insanların borçlu olma zorunluluğu zaafından istifade edip oradan gelir elde etmek yerine, bu zaafi ortadan kaldırıcı bir tavır takınmak sosyal güven açısından zirve bir durumdur. Zira borca eklenecek her faiz, güveni azaltır, maliyetleri artırır, tüketim gücünü zayıflatır ve üretimin finansal yönetimini zorlaştırır. Gelir adaletsizliğini de derinleştirir. Karz-ı hasen tüm bu olumsuz ihtimalleri olumluya çevirecek bir potansiyele sahiptir. İnsanlar arasındaki bir güzel borç-alacak ilişkisinin Allah tarafından kendisine verilmiş bir borç olarak nitelenmesi ekonomiyi ve insanı Allah'ın ne kadar önemseydiğinin bir ispatıdır. Bu tarz bir borç-alacak sisteminin uygulanmasının getireceği samimiyet fevkalade yüksek olacaktır. Faizli borç toplumla birlikte ekonomiyi de dengesiz hale getirir, faizsiz borç ise ekonomiyi büyüterek toplumu geliştirir. Karz-ı hasen ekonomideki finans maliyetini düşürmek, teşebbüs kabiliyetini artırmak, farklı bir finansman sisteminin varlığını göstermek, ekonomik güvenliğin artmasına etki etmek, atıl nakitleri harekete geçirmek ve toplum içinde muhabbete vesile olmak suretiyle ekonomiye önemli katkılar sunar.

Zekât, infak ve karz-ı hasen gibi maddi yardımların, insanların mallarını bereketlendireceğine ve arttıracığına inanarak uygulanması gerekmektedir. Aksi takdirde şeytan her zaman insanlara cimriliği ve eli sıkılığı emretmektedir ki bu, Allah'ın istediğinin tam tersine bir davranış şeklidir. Allah Bakara suresi 268. ayette bunu açık açık söylemiştir. “Şeytan içinize yoksulluk korkusu düşürür ve çirkin şeyler

¹¹ H. Yunus Apaydın, “Karz”, DİA, 2001, cilt. 24, s. 520-525.

yapmanızı emreder. Allah ise kendinden bir bağışlama ve lütuf sözü vermektedir. Allah her şeyi kuşatmakta ve her şeyi bilmektedir.”¹² Bu ayet, infak edildiğinde, korkulacak bir şey olmadığını tam tersine Allah’ın bunu genişletip artıracığını ifade ediyor. Batıl ve kapitalist sistemde ifadesini bulan bir tavidir. İnsan harcamayarak, gerçekten zor durumda olan insanların sıkıntıya düşmesine neden olur. Sosyal yönlendirme; insanların iyiliğe ve helal kazanca teşviki için önemli bir konudur. Zira bu konuda boşluk bırakıldığında insan nefsi şeytanın da vesvesesiyle fakirlik kaygısı ile yanlış yollara sapabilir.

II. Araştırmanın Amacı ve İçeriği

Mikrofinans, İslami mikrofinans ve zekât ile ilgili çalışmalarda genellikle fakirlik meselesine odaklanılmakta ve teorik bilgilerin yanı sıra uygulamaların başarılı olup olmadığı konuları da kaleme alınmaktadır. Yaklaşık 50 senedir Bangladeş’te sivil toplum kuruluşlarının dışında mikrofinans kuruluşları da hizmet etmektedir. Ne yazık ki Bangladeş ekonomik açısından gelişmesine rağmen sosyal refah ve fakirlikle mücadele konusunda pek ilerleme gösterememiştir. Bangladeş, genel refah endeksi sıralamasında 126. olup 2011'den bu yana sıralamada sadece 4 sıra yükselmiştir.¹³ Fakirliği azaltıp sosyal refahı yükseltmeyi amaçlayan mikrofinans ve zekât kurumlarının başaramadığı noktalar bulunmaktadır. İlk olarak Müslüman bir toplum olarak faizli kredi sağlayan geleneksel mikrofinans kurumlarının sayısını düşürmek gerekmektedir. İkinci husus İslami mikrofinans kurumlarının fon ve güven yetersizliği sebebiyle başarılı olamayışıdır. Zekât kurumları da işletme konusunda zayıftır. Toplama ve dağıtma işleri çok zor ve sorumluluk gerektiren bir iştir. Dolayısıyla, bu tür kurumlar bazı toplumlarda ekonomi açıdan az çok gelişme getirse bile genel anlamda Bangladeş’in her yerine ulaşamamış ve fakirliği azaltma konusunda etkileyici bir gelişme getirememiştir. Sonuç olarak sürdürülebilir bir kuruma ihtiyaç duyulmaktadır. İslami mikrofinans kurumlarının önemini ortaya koymak ve sayılarını daha da artırmak için bu kurumların daha etkili bir şekilde kullanılması gerekir. Ayrıca İslami mikrofinans kurumlarının eksiklerini gidermek için zekât kurumlarıyla iş birliğine ihtiyaç vardır. Ayrıca zekât kurumları da tek başına başarılı bir şekilde

¹² Bakara, 2/286.

¹³ The Legatum Prosperity Index™ 2021, <https://www.prosperity.com/globe/bangladesh>

işletmelerine devam edememektedir. Dolayısıyla onun sorunları da İslami mikrofinans kurumları giderecektir. Buna binaen İslami mikrofinans kurumları ve zekât kurumlarının iş birliğiyle yeni bir kurum oluşturulacaktır.

Bu amaca yönelik olarak çalışmanın birinci bölümünde çalışmanın ana konusu olan zekât ve İslami mikrofinanstan bahsedilmiştir. İlk başta konuyla ilgili olan fakir ve miskin kavramları ele alınmıştır. Bu iki kavram ile ilgili klasik fıkıh literatüründe yer alan tartışmalarına değinilmiştir. Aynı zamanda zengin kavramından da bahsedilmiştir, çünkü zenginliğin sınırının bilinmesi gerekmektedir. Aksi takdirde fakire miktar olarak ne kadar zekât verileceği meselesini çözmek zor olacaktır. Bölümün devamında zekât ile fakir arasındaki ilişki ele alınmıştır. Burada yoksulluğu azaltmak için zekâtın rollerinden bahsedilmiştir. Daha sonra zekât ile mikrofinans arasındaki bağlantıya değinilmiştir. Burada Bangladeş'te mevcut birkaç zekât kurumu ve mikrofinans kurumlarından söz edilmiştir. Bölümün son kısmında ise zekât temelli İslami mikrofinans modellerinden bahsedilmiştir. Özellikle İslami Bank Bangladesh Limited tarafından yürütülen modelden bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde mikrofinans çatısı altında kimlere ne kadar zekât verilir bağlamında şu altı soru sorulmuş ve onlara cevap alınmıştır:

- Çalışma imkânı olan fakir-miskine zekât verilir mi?
- Fakir ve miskine ne kadar zekât verilir?
- Kendini ibadete adanmış fakire ve ilme adanmış talebeye zekât verilir mi?
- Borçluya ne kadar zekât verilir?
- Zekât sekiz kategori arasında eşit olarak bölünmeli mi?
- İhtiyaç sahibine yatırım amaçlı zekât verilir mi?

Bu soruları cevaplarırken hem klasik hem de modern eserlerden yararlanılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümü çalışmanın temel iddiasını anlatan bölümüdür. Bu bölümde ilk olarak, mikrofinans, İslami mikrofinans ve zekât kurumları varken Bangladeş'te neden zekât temelli yeni bir mikrofinans kurumuna ihtiyaç olduğu sorusuna cevap verilmiştir. Bu sebeple üç tür kurum da ayrı ayrı ele alınmıştır. Bangladeş'te yaygın olan mikrofinans kurumlarından başlayıp daha sonra İslami mikrofinans kurumlarından ve Bangladeş'te halen faaliyetlerine devam eden

zekât kurumlarından bahsedilmiştir. Bundan sonra mikrofinans ile ilgili yapılan anket değerlendirilmiştir. Bunları anlattıktan sonra zekât temelli yeni bir mikrofinans kurumunun önemi üzerine durulmuştur. Bölümün son kısmında ise bu çalışmanın teklif ettiği yeni kurum açıklanmıştır. Burada kurumun teorik ve pratik yönleriyle ilgili konular kaleme alınmıştır.

III. Literatür Değerlendirmesi

Çalışmanın içeriği mikrofinans, İslami mikrofinans ve zekât olduğu için çalışma boyunca her üç konuyla ilgili eserlerden faydalanılmıştır. Ancak her üç konuyla alakalı yapılan çalışmalar geniş bir literatürü ifade ettiği için burada sadece tezin ana konusu olan zekât ile mikrofinansı birleştiren çalışmalar incelenecektir. Mikrofinansın fakirliği azaltan modern bir finansman kurumu olmasının yanı sıra zekâtla mikrofinansı birlikte ele alan literatür de yeni oluşmaya başlamıştır. Dolayısıyla konuyu doğrudan ele alan klasik eserler yoktur. Mikrofinans üzerine çalışanlar da fakirliği faizsiz yolla ve daha etkili bir şekilde azaltmak için zekât ile mikrofinans modelleri üretmeye çalışmaktadır. Bu çalışmada büyük orada İngilizce literatür kullanılmıştır. Türkçe literatürde mikrofinans ile ilgili birkaç çalışma olsa da zekâtı mikrofinans ile birleştiren bir çalışma henüz yapılmamıştır. Mikrofinans-zekât ilişkisini içeren çalışmaların değerlendirmesi aşağıda ele alınmıştır.

M. Kabir Hassan'ın "An Integrated Poverty Alleviation Model Combining Zakat, Awqaf and Micro Finance" makalesi bu çalışmanın da sunduğu modeli destekleyici bir makaledir. Yazar çalışmada zekât, vakıf ve İslami mikrofinansı bir araya getiren bir model önermiştir. Bu kurumda mikrofinansı sadece zekâtla değil vakıfla da birleştirmiştir. Temel ihtiyaçlarını gidermek için Zekât fonundan yardım edilir, gerekirse yeni mikro iş yeri açmak için sermaye sağlanır. Vakıf fonu ise hem sermaye yatırımı hem de işletme sermayesi yatırımları olarak kullanılabilir. Modelin fon kaynakları bunlardır: zekâttan toplanan fon, İslami bankaları ve finans kurumlarından borç, mikrofinans kurumunun müşterilerin ve çalışanların verdiği depozito ve dışarıdan gelen diğer depozitolar. Hassan, mikrofinans kurumu bir banka olarak görmektedir. Zekât kurumun kişinin borçlarını ödedikten sonra görevi tamamlanırsa mikrofinans kurumuyla birleşmesine ne gerek var? Önemli olan mikrofinans kurumuyla birleşmek ve aynı finansman programı üzerinde çalışmak ve

kişinin ekonomik durumunu geliştirmektir. Bu çalışmanın önereceği modelden farklı kılan alanlardan biride budur yanı birleşen kurumun fon kaynaklarıdır. Ayrıca fonların harcama konusunda da ayrılık göstermektedir. Hassan, kurumu anlatırken yatırım ve fonun harcama alanları detaylı ele almamıştır. Bu çalışmamın kurumunda ise fakirliği ortaya çıkaran faktörleri teker teker tespit edip en etkili çözüm getirmeyi çalışılmıştır.

Nurbani Md Hassan, Abd Halim Bin Mohd Nor ve Noor Ashikin Mohd Rom'un "Embracing Microfinance: Proposed Collaboration Between Zakat Institution And Microfinance Institutions" çalışmaları da mikrofinans ve zekât kurumunu birleştiren yeni bir kurum önermektedir. Bu çalışmada da yazarlar ilk önce Malezya'daki zekât toplama ve dağıtma ile ilgili sorunları kısaca ele almışlar. Yazarlar bu işbirliğini duruma göre değişebilen bir yapı olarak tasarlamaktadır. Önerilen modelde zekât kurumları, fon yöneticisi olarak, mikrofinans kurumları ise işletme yöneticisi olarak görevlendirilmektedir. Fon kullanımı ise mikrofinans müşterilerine borç olarak verilmekte ve geri iadesi için uzun bir süre tanınmaktadır. Bu kurum bu şekilde özetlenebilir, mikrofinans kurumu zekât kurumundan topladıkları zekât paraları alır ve müşterilerine borç olarak verir ve paraları geri iade alır. Burada iki kurum birleşip yeni bir şey katmamıştır ve fon kullanımı çok etkili olmayacağı açıktır. İki kurum bir araya gelip sadece karz-ı hasen üzerinde çalışacaksa burada mikrofinansın bir önemi görülmemektedir. Ortaya bir karz-ı hasen kurum oluşturulmuş olmaktadır. Bu durumda fakirliği azaltmak için etkili bir kurum olmamış olmaktadır.

Sa'id Adekunle Mikail ve Salami Saheed Adekunle'in çalışmaları ise zekât temelli mikrofinans programı fıkıh açısından değerlendirme ile ilgilidir. Sustainable Financial Inclusion: A Fiqh Analysis Of Zakat-Based Microfinance Scheme adlı çalışmada önce mikrofinans anlatılmış daha sonra mikrofinansta zekâtın niteliği ve yeterliliği tartışılmıştır. Zekât paralarının devlet veya kurumlar tarafından dağıtılabileceğine dayanarak mikrofinans kurumunun kurulmasını finanse etmek için zekât verilebileceği hükmüne varılmıştır. Burada yazarlar zekât fonlarının mikrofinansta nasıl kullanılacağına detaylarına girmemiştir. Sadece zekat fonunun mikrofinansta finansman, mikro tasarruf, mikro kredi ve mikro tekafül olarak kullanılabileceği ile yetinilmiştir. Zekât fonuyla mikrofinans kurumu kurulduktan

sonra zekât kurumun mikrofinansla birleşeceğini söylemiştir. Burada etkili bir birleşim kurum görülmemiştir. Bu makalede daha çok zekât temelli mikrofinansın şeriat bakımından nasıl olacağı meselesi tartışılmıştır.

“The Quran and Poverty Alleviation: A Theoretical Model for Zakat-Based Islamic Microfinance Institutions” isimli çalışmada Bayu Taufiq Possumah ve Abdul Ghafar Ismail, İslam’ın fakirliğe nasıl baktığını ve Kur’an’da fakirliği azaltmak için ne gibi öneriler olduğunu ele almıştır. Kur’an’da fakirliği azaltmak için zikredilen sadaka, miras, sosyal ve gönüllü yardım, faiz yasağı vb. bütün yolları ele almışlar. En sonunda zekâtı anlatmışlar ve zekât temelli bir mikrofinans kurumu önermişler. Onların önerileri ise zekât fonundan fakirin borcu karşılanır ve bu aynı zamanda fakirin sıkıntılarının azalmasına da yardımcı olur. Dolayısıyla, Mikrofinans kurumundan aldığı kredi sadece borcu ödemek için tükenmeyecektir. Bir diğer önerileri ise zekât paralarını bir fakire toplu olarak yatırım amaçlı vermektir. Bu öneride mikrofinansa gerek olmadığı açıktır. Zekât kurumu tek başına da bu hizmeti sağlayabilir. Zekât kurumları mikrofinansla birleşerek şunları yapabilir; fakir insanlara kolayca ulaşabilir, fakir hastaların masraflarını karşılayabilir, fakirin arazisi ve kurumun yatırımıyla ortak çalışılabilir. Bu modelin önerdiği bazı hizmetler birleşik bir kurum olmadan da sağlanabilir. Bazı hizmetler de bu çalışmanın önereceği hizmetlere benzemektedir. Yukarıdaki çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da yazarlar tek fon kaynağa (zekât fonu) dayanmaktadır.

“Implementing Zakat-Based Microfinance in Indonesia” isimli çalışmada Sudirman Endonezya’da faaliyet gösteren zekât temelli mikrofinans modeli el-Zawa’dan bahsetmektedir. el-Zawa önce üniversitedeki zengin öğrenciler ve öğretmenlerden yardım toplayarak fakir öğrencilere yardım etmek amacıyla başlatılmıştır. Daha sonra el-Zawa, Bank of Zakat diye bir mikrofinans kurumu kurmuştur. Bu mikrofinansın özelliklerinden bir tanesi, el-zawa bankasının müşterilerden yararlanmamasıdır. Faiz veya kar payı gibi bir menfaat gözetmeden insanlara borç verir. Sadece müşterilere bağış yapmaya teşvik ediyor. Bu kurumun en önemli faaliyeti fakir insanlara karşılıksız yardım etmektir yani başka bir deyişle bu kurum imkânı olmayan öğrencilere bir nevi burs sağlamaktadır. Diğer hizmetleri ise teknik eğitimleri, karz-ı hasen; özellikle motosiklet almak için verilen borçtur. Bu

kurumun de bazı hizmetleri bu çalışmanın önereceği kurumun sağladığı hizmetlere benzemektedir. Bu kurum fakirlerin durumu geliştiren herhangi bir hangi bir finansman programı uygulamamaktadır. Burada bu mikrofinans bankası fakir öğrencilere burs sağlayan bir dernek gibi çalışmaktadır ve vadeli satış yaparak öğrencilerin temel ihtiyacını gidermiş olmaktadır. Bu durum toplumdaki ekonomiyi düzeltmez. Bu çalışmada önerilen kurum ise fakirliği azaltmak ve toplumdaki ekonomi açıdan gelişme sağlamak için gereken finansmanları önermiştir.



BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT VE İSLAMİ MİKROFİNANS

I. Fakir-Miskin

“Bangladeş İçin Zekât Temelli Bir Mikrofinans Kurumu Önerisi” isimli tezin ana konusu Bangladeş’te yoksulluğu azaltmak için zekâtı merkeze alan sürdürülebilir bir İslami mikrofinans kurumu üretmektir. Dolayısıyla tezin asıl ilgili olduğu kısım fakirliktir. İslam hukukuna göre belirli bir maddi varlığa sahip olanların zekât vermesi zorunlu bir görevdir ki bu fakirlikle birebir ilintilidir. Zekât, Kur’an’da belirlenen sekiz sınıfa verilir. Bunlar ayette şu şekilde geçmektedir; “Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, miskinler, zekâtların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah’ın kesin buyruğu budur.”¹⁴ Ayette görüldüğü gibi ilk iki sırada yoksullar ve miskinler vardır. Fakir ve miskin, zekâtın ilk hedefinin toplumdaki yoksulluğu ve sefaleti ortadan kaldırmak olduğunu gösteren ilk iki kategoridir.¹⁵ Zekâtın fakirlik ile olan mücadelesine ne kadar önemsedığını zekâtın sarf edilebilir gruplarına bakınca daha anlaşılır olacaktır. Sayılan grupların içinden amiller ve müellefe-yi kulub dışında geriye kalan 6 grubun ortak noktalarının fakirlik olduğu bellidir. Hz. Peygamber (s.a.s) Hz. Muaz’i (r.a) Yemen’e gönderirken “Üzerinde zekât farz kılınan zenginlerden zekât al ve fakirlere dağıt.” şeklinde emretmiştir. Burada Hz. Peygamber (s.a.s) ayette zikredilen 8 sınıfı saymamıştır.¹⁶ Farklı gruplar zikredilse de asıl amacın fakirlikle mücadele olduğu sonucuna varmak yanlış olmaz.

a. Fakir-Miskin Kavramları

Fakir-miskin terimlerinin tanımları konusundaki tartışmalara girmeden önce bu iki terimin kelime anlamlarına bakmak gerekir. Bu bağlamda kendi işine güç yetiremeyen ve dolayısıyla bakması gereken ailesine maddi sorunlarından dolayı

¹⁴ Tevbe 9/60.

¹⁵ Dr. Yusuf Al Qaradawi, **Fiqh al- zakah: A Comparative Study Of Zakah, Regulations And Philosophy In The Light Of Qur'an And Sunnah**, Çev., Monzer Kahf. Cilt 2. S. 5

¹⁶ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed el-Kâsânî (ö. 587/1191), **Bedâ’i u’ş-şanâ’i fi tertîbi’ş-şerâ’i**, cilt 2, s. 495.

bakamayıp zorluk içinde olan kişiye fakir denilir.¹⁷ Ayrıca, “fakr” kelimesi ihtiyaç duyulan bir şeyin kaybedilmesi anlamına gelmektedir.¹⁸ Miskin kelimesi ise Arapçada “hiç malı olmayan, zayıf, zelil” anlamına gelir. Halk içinde ise tembel, zavallı, hastalıklı, cüzzamlı, uyuşuk kişilere miskin denilir. Terim olarak zekât, ganimet, kefarete gibi yardımların verileceği yoksul kişiye miskin denir.¹⁹ Karadavı, bu iki kelimenin birbiriyle ilişkili olduğunu, bu nedenle birinden bahsedildiğinde diğerini de içerdiğini, ancak bir ifadede birlikte geçtiğinde farklı anlamlar taşıdıklarını iddia etmektedir.²⁰

Fakir- miskin kavramlarının tanımlarına bakıldığında İslam âlimleri tarafından temelde dört farklı görüş ortaya konulduğu görülür. Bu terimler daha çok ihtiyaç derecelerine göre tanımlanmıştır.²¹ Birinci görüşe göre fakir ve miskin aynı şeydir, ikisini birbirinin yerine eş anlamlı olarak kullanmak mümkündür. İkinci ve üçüncü görüşler birbiriyle çelişir çünkü bir görüşe göre fakir miskin den daha iyi halde olandır ve diğer görüşe göre ise miskin fakirden daha iyi halde olandır. Dördüncü görüş, fakir olanın Müslüman, miskin olanın ise Hristiyan olduğunu savunur. Dolayısıyla, burada dört farklı görüş olduğu görülmektedir.²² Genel olarak âlimlerin çoğu yoksulluk derecesi veya bulunduğu ortam bakımından fakir ve miskin farklı olduğunu savunmaktadır ama zayıflık açısından iki sınıfın aynı olduğuna katılmaktadır.²³ Ebu Hanife (ö. 150/767) nisab miktarına göre fakir miskin ayrımı yapmaktadır.²⁴

Diğer yandan Malikilerden İbnü'l-Kâsım (ö. 191/806)²⁵ ve Muhammed eş-Şeybânî (ö. 189/805) fakir ve miskin aynı kategoride olduğunu ve aralarında hiçbir fark olmadığından ikisi bir sınıftır demişlerdir.²⁶

¹⁷ İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, cilt 5, s. 60.

¹⁸ İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, cilt 5, s. 60.

¹⁹ İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, cilt 13, s. 214.

²⁰ Al Qaradawi, **Fiqh al- zakah**, s. 5

²¹ Mehmet Erkal, “Zekât”, DİA, 2013 cilt 44, s. 197-207.

²² Taberî, **Câmi' u'l-beyân**, cilt 10, s. 109-111. Mâverdî, **el-Hâvi'l-kebîr**, cilt 8, s. 487- 492.

²³ Kallek, “Miskin”, DİA, 2005, cilt 30, s. 183-184.

²⁴ İbn Kudâme el- Makdisî, **el- Muğni: Muhtasarı**, çev., A. Alpaslan Tunçer, Ravza yayıncılık ve matbaacılık, 2015, cilt 1, s. 570.

²⁵ ed-Desûkî (ö. 1230/1815), Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr, cilt 1, s. 492.

²⁶ Erkal, “Zekât”, s. 197-207.

Hanefi mezhebine göre fakir, temel ihtiyaçlara (barınma, yeme içme ve giyim gibi) sahip olan ama geliri, evinin ve ailesinin diğer ihtiyaçlarına yetmeyen kişidir. Aynı zamanda fakirin mal varlığının da nisab miktarından az olması gerekir. Miskin ise hiçbir geliri ve malı olmayan kişidir.²⁷ Buna göre fakirin malı ile geliri var ama o mal ve gelir kendisine ve ailesine yetersiz gelmektedir. Miskin hiçbir kazanç ve malı olmayan kişidir görüşünü destekleyen delillerden bir tanesi şu şekildedir; Beled süresinde geçen miskin kelimesine giyecek elbisesi olmayan, yiyecek yemeği olmadığı için karnına taş bağlayan yoksullar olarak anlam verilmiştir.²⁸ Ayrıca, İmam Ebû Hanife'nin çalışıp kazanç elde eden fakire zekât verilebileceğini kabul etmektedir.²⁹ Buna göre şu sonuca varmak mümkündür; fakir, çalışan biri olabilir ancak kazandığı kendisine ve ailesine yetmemektedir. Buna benzer başka bir görüş de vardır. *Hidâye*'de el-Mergînânî'nin (ö. 593/1197) dediğine göre fakir kişi en az bir şeye sahip olur ama miskin, elinde hiçbir şey olmayan kişidir.³⁰ Taberî'nin (ö. 310/923) görüşüne göre fakir, muhtaç durumda olan ama aynı zamanda dilenmeyecek kadar mütevazı olan kişi anlamına gelirken; miskin ise muhtaç olan ancak dilenirken mütevazı olan kişidir.³¹ Hanefilerden Ebû Yûsuf (ö. 180/798) ise nisab miktarından az mala sahip olana fakir ve hiçbir mala sahip olmayana da miskin demiştir.³²

Şâfiî ve Hanbelilere göre ise fakir miskinden daha zor durumda ve daha muhtaç olandır. Bu görüşe göre miskin zor da olsa geçinebilen, fakir ise sorumlu olduğu ailesinin ihtiyaçları için malı ve geliri yeterli olmayan kişidir.³³ Bu görüşün en önemli delili, zekâtın kimlere verileceğini zikreden ayette ilk sırada fakir kelimesinin geçmesidir.³⁴ Bu yüzden fakirin miskinden daha muhtaç olduğu kabul edilmektedir. Bu görüşle ilgili şöyle denilebilir; fakir kelimesinin ilk sırada zikredilmesi 8 sınıfın

²⁷ Ebû Yûsuf, **Kitabü'l-Haraç**, çev. (Ali Özek), Hisar yayınları, İstanbul, 1973, s. 250.

²⁸ Nevevî, **el-Mecmû'**, cilt 6, s. 189-197.

²⁹ Osman Eskicioğlu, "Fakir", **DİA**, 1995, cilt 12, s. 129-131.

³⁰ el-Mergînânî, **Hidaye: Kitabü'z-zakat**, 2018, S. 68.

³¹ Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr et-Taberî, **Tefsîru't-Taberî: Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an**, thk. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru'l-Hicr, Kâhire, 2001, cilt 11, s. 514-515; Kâsânî'nin (ö. 587/1191), **Bedâiu's-Sanâi'**, Darul hadis, Kahire, cilt 2, s. 487.

³² Ebû Yûsuf, **Kitabü'l-Haraç**, s. 251.

³³ İmam İbn Kudame el-Makdisi, **Delilleriyle Hanbeli Fıkhı el-Muğni Muhtasarı**, Kısaltan ve Yayına Hazırlayan: Dr. Hamed b. Abdu/aziz el-Hammôd, cilt 1, s. 431.

³⁴ Nevevî, **el-Mecmû'**, cilt 6, s. 189-197.

fakirlik durumundan zenginlik durumuna kadar sıralanmış anlamına gelir. Bu görüşü sadece fakir-miskin ile ilgili ve bu iki sınıfın sıralamasına göre ise anlaşılır. Ama sınıfın tamamını kastedildiği zaman sorun teşkil etmektedir. Çünkü 8 sınıf arasından amiller veya müellefe-i kulûb kategoride olanlar için fakirlik söz konusu değil.

Hz. Ömer'den gelen bir rivayete dayanan bir görüş şu şekildedir; Müslüman muhtaçlar fakir ve gayrimüslim muhtaçlar ise miskindir. Hz. Ömer döneminde kendisinin bir Yahudi'ye zekât verdiği rivayet edilmiştir. Hz. Ömer ehl-i kitap fakirlere de bakılması gerektiğini söylemiştir.³⁵ Muhammed Hamidullah da Hz. Ömer'in gayrimüslim muhtaçları miskin saymasının ve ona zekât vermesinin dil açısından doğru olduğunu savunmaktadır. Bu görüşü benimseyen diğer âlimler ise tâbiî fakihi İkrime (ö. 105/723) ve Hanefi mezhebinden İmam Züfer'dir (ö. 158/775).³⁶ Diğer tüm İslam âlimleri bu görüşü reddetmiştir çünkü onlara göre zekât sadece Müslüman muhtaçlarına aittir ve hiçbir şekilde Müslüman olmayan birine verilmez.³⁷

Buraya kadar fakir ve miskin terimlerinin kelime anlamlarına ve tanımlarıyla ilgili tartışmalara değinilmiştir. Şimdi de zenginlik teriminin fıkıhçılar tarafından verilen tanımlarına bakmak gerekir. Bu sayede fakir ve miskin kategorisinin sınırları tam olarak belirlenebilir.

b. Zenginlik Kavramı

Zengin kelimesi daima fakir veya miskin kelimesinin zıttı olarak kullanılır. Sözlükte varlıklı olma anlamına gelmektedir.³⁸ Fıkıh ilminde ise zenginlik, “asli ihtiyaçlarından fazla mala sahip olmak” şeklinde tanımlanır.³⁹ Zekâtla ilgili zenginliğin tanımlanması şu şekildedir; zekât ile mükellef olacak kişilerde aranan zenginlik, asli ihtiyaçlardan fazla mala sahip olmakla birlikte nisab miktarı mala sahip olmak gerekir ve aynı zamanda malın artıcı özelliği olması gerekir. Öyle bir kişi nisâb-

³⁵ Ebû Yûsuf, **Kitabü'l-Haraç**, s. 351.

³⁶ Muhammad Hamidullah, **İslam Peygamberi; Hayatı ve Faaliyeti**. Çev. Salif Tuğ, Ankara, 2003, cilt. 2, s. 971.

‘Miskin’ kelimesi Şâmî dillerde başka ülkeye yerleşmiş gurbetçi anlamına gelmektedir.

³⁷ Erkal, “Zekât”, s. 197-207.

³⁸ Mehmet Erkal, “Zenginlik”, DİA, 2013, cilt 44, s. 275-276

³⁹ İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, cilt 15, s. 136.

ı gınaya sahip olur ve o kişi mutlaka zekât vermelidir.⁴⁰ İhtiyaç dışında nisab miktarı mala sahip ancak sahip olduğu mal artıcı özellikte değilse o kişi nisâb-ı istiğnaya sahip olur. Bu özellikte olan bir zengin zekât alamaz ve aynı zamanda zekât vermez.⁴¹ Zengin bir kişi hiçbir zaman zekât parası alamaz, çünkü Hz. Peygamber'den (s.a.s) gelen rivayete göre zekât zenginden alıp fakire verilen bir maddi yardımdır.⁴² Kişi kazandığı parayla kendisinin ve ailesinin bütün temel ihtiyaçlarını karşılayabiliyorsa, onun zekât alması haram olur. Nisab miktarına ulaşan malı yoksa kişi zekât alabilir. Ancak günümüz haliyle nisâb-ı istiğnaya sahip insanlar Bazen aniden yaşanan olaylardan (sel, deprem gibi doğal afetler, ağır hastalık) dolayı orta sınıftaki insanlar zor durumda kalabiliyorlar ve böyle zorluk içinde kaldığı günlerde zekât almaları caiz olur.⁴³ Fakir-zengin arasındaki sınırları ve kimlerin zekât alabileceği konusuna dair detaylı tartışmalara sonraki bölümlerde tekrar değinilecektir.

II. Zekât ve Fakirlik

Zekât, İslam dininde fakirliği azaltmaya yardımcı nitelikte bir mekanizmadır. İslam'ın sosyo-ekonomik çerçevesinde temel bir kurum olan zekât, sosyal refah ve servetin adil dağılımına dayanan İslam ekonomisinin temel uygulamalardan biridir.⁴⁴ Zekât, "saflık" ve "temizlik" anlamına gelen Arapça bir kelimedir ve kişinin servetinin bir kısmını fakirlere dağıtma eylemidir. Bunu yapmakla kişi malını ve ruhunu arındırır. Temel ihtiyaçlar, aşağıdakilerden herhangi birini veya tümünü içerir. Bunlar temel olarak kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler için yiyecek, giyecek, barınma, tıbbi tedavi ve ulaşım ihtiyaçlarını kapsamaktadır. Birçok modern toplumda nisab, hükümet tarafından belirlenen bir yoksulluk eşiğine eşdeğer kabul edilir.⁴⁵ İslam, diğer şeylerin yanı sıra hayatın ekonomik yönünü de içeren kurallara sahiptir. Sonuç olarak, İslami ekonomi yaklaşımının yoksulluğu azaltıcı mekanizmaları barındırır. Zekât

⁴⁰ Burhâneddin el-Mergînânî, **El-Hidâye**, Darul kütüp el Arabi, cilt 2, s. 78.

⁴¹ Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi'**, cilt 2, s. 508.

⁴² Al Qaradawi, **Fiqh al- zakah**, s. 5

⁴³ Erkal, "Zenginlik", s. 275-276.

⁴⁴ Ali Isahaque, v.d., "Zakat as an Alternative of Microcredit for Poverty Reduction in Bangladesh." **The Journal of Development Practice**, Volume 5 (Annual), 2019, ISSN: 2394-0476, p. 10-19.

⁴⁵ Md Nazim Uddin, v.d., "The Effect Of Zakat Programs on The Social Impact of Micofinance Institutions in Bangladesh." Volume: 2, 2020, Issues: 1 pp.165-174.

uygulaması onlardan bir tanesidir. Hz. Peygamber'in (s.a.s) zekâtın zenginlerden alınıp fakirlere dağıtılmasını emreden rivayetinde zekât verilecek 8 sınıf sayılmayıp sadece zengin ve fakir kavramlarına yer verilmiştir.⁴⁶ Zengin karşısında sadece fakirin zikredilmesi yeterli görülmüştür. Diğer sınıfları saymaya gerek yok çünkü hemen hemen her sınıf fakirlikle ilgilidir. Dolayısıyla zekâtın yalnızca fakirliği azaltmak için olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zekât, temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar parası olmayan yoksulların hakkıdır.

Yoksulluk hem siyasi hem de sosyal sonuçları olan çok boyutlu bir ekonomik sorundur. Kültürel bağlılık ve coğrafi sınırlardan bağımsız olarak nesiller ve toplumlar boyunca devam eden bir sorundur. Yoksulluğun doğası toplumdan topluma, kültürden kültüre ve zamandan zamana değişebilse de yoksulluk hem kırsal hem de kentsel alanlarda aynı şekilde devam etmektedir.⁴⁷ Kentsel alanlarda istihdam ve gelir artışı eğilimi daha yüksek olduğundan, yoksulluk kentsel alanlarda kırsal alanlara nazaran daha azdır. Tarımsal faaliyetler, doğal afetlerin belirsizliği, ürün döngüleri ve iklim özellikleri ile ilişkili olduğundan tarıma bağımlı kırsal kesimdeki yoksullar, mevsimsel nitelikteki yoksulluğa düşmektedir.⁴⁸ Hatta günümüzde bu kesim bazı yerlerde yoksulların sayısı köye kıyasen şehirde daha çok olmaya başlamıştır. Bu durum hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde gözükmemektedir. Kent yoksulları genellikle gündelikçi, inşaat işçisi, temizlikçi vb. gibi düşük vasıflı ve düşük ücretli işlerde çalışmaktadır. Aile büyüklüğü ile yoksulluk arasında neden-sonuç ilişkisi vardır. Büyük ailelerin, küçük ailelere göre şiddetli yoksulluktan muzdarip olma olasılığı daha yüksektir. Eğitim eksikliği ve yoksulluk da bir neden-sonuç ilişkisine sahiptir. Çünkü eğitim eksikliği düşük insan sermayesi ve kapasite düzeyine yol açar. İslam,

⁴⁶ Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi'**, cilt 2, s. 500.

⁴⁷ Syed Othman Alhabshi, "Poverty Eradication From Islamic Perspectives," Paper downloaded from the Internet (<http://elib.unitar.edu.my/staffpublications/datuk/JOURNAL.pdf>), 2000.

⁴⁸ M. Kabir Hassan, Junayed Masrur Khan, "Zakat, External Debt and Poverty Reduction Strategy in Bangladesh," **Journal of Economic Cooperation**, Volume 28, 4, 2007, p 1-38

yoksulluğu bir bireyin yaşamın beş temel insani gereksiniminden herhangi birini yerine getirememesi durumu olarak tanımlar: Din, beden, akıl, nesil ve mal.⁴⁹

Gün gittikçe sayısı artan ve her geçen gün şeklini değiştiren bu yoksulluğu azaltmak için her türlü yol denenmiştir. Devlet politikaları, ekonomik ve dini politikalar ile diğer sosyal desteklerle yoksulluk azaltılmaya çalışılmıştır. Yoksulluğa karşı bütün mücadeleleri genel olarak ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi, dolaylı mücadeleler: Sürdürülebilir büyüme, daha yüksek istihdam, daha yüksek kişi başına gelir ve nihayetinde yoksulluğu azaltmak için bir makro-ekonomik politika çerçevesi formüle eden mücadeleler. İkincisi ise dolaysız yani doğrudan mücadelelerdir. Bu tür mücadelelerde imkânları kısıtlı olan nüfusu hedefleyen ve onlara kredi erişimi sağlamak, sağlık koşullarını iyileştirmek, okuryazarlık oranını artırmak ve nihayetinde yoksulluğu ortadan kaldırmak için gerekli yardımı sağlamaktır.⁵⁰ Yoksullukla mücadele için geliştirilen stratejiler ülkeden ülkeye değişmektedir. Endonezya, Malezya, Tayland gibi ülkeler dolaylı stratejileri uygulayan ülkelerdendir. Bangladeş ise, hükümet ve sivil toplum kuruluşlarının, hedeflenen yoksul nüfus için kredi, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimin sağlanması gibi bir dizi hizmet sağladığı doğrudan politika uygulamasına bir örnektir.⁵¹ Mikrofinans kurumları doğrudan yoksulluğu azaltan stratejilerden bir tanesidir. Mikrofinans, düşük gelirli ve yetersiz hizmet alan insanlara risklere ve talihsizliklere karşı koruma sağlamak için tasarlanmış bir mikrofinansmandır. Mikrofinansın temel felsefesi, finansal hizmetlerin toplumdaki yoksul ve yetersiz hizmet alan kesime genişletilmesidir. Mikrofinans programı, sosyal refahı ve finansal olarak dışlanmış hanelerin korunmasını sağlamayı amaçlayan sosyal bir misyondur. Bu durumda İslami mikrofinans planı, finansal hizmetlerin muhtaç,

⁴⁹ M. Kabir Hassan, “An Integrated Poverty Alleviation Kurum Combining Zakat, Awqaf And Micro Finance.” Seventh International Conference – The Tawhidi Epistemology: Zakat and Waqf Economy, 2010. p. 261-281.

⁵⁰ M. Kabir Hassan, “The Role of Zakat in Poverty Alleviation in Bangladesh”, Paper Presented at a conference in Dhaka, November 24-26, 2006, p. 6-7.

⁵¹ Hassan, “An Integrated Poverty Alleviation Kurum Combining Zakat, Awqaf And Micro Finance.” S. 261-281.

yoksul ve düşük gelirli kesimlere uygun maliyetlerle sunulmasını sağlayan şeriat uyumlu finansman sisteminin ayrılmaz bir parçasını oluşturur.⁵²

Yoksulluğun azaltılmasına ilişkin İslami ilkeler, İslami sosyal adalet görüşüne ve Yüce Allah'a olan inanca dayanmaktadır. Kişi kendi kafasına göre İslam iktisadının kurallarını ve diğer teorilerini uyduramaz. Dolayısıyla belli bir daire içinde kalarak topluma refah getirmek İslam iktisadının görevidir. Onun için kişide ilk önce Allah inancı ve ona karşı korkusunun olması gerekmektedir. İslam iktisadı sisteminde uygulanan teoriler veya iktisadi davranışlar sadece ona bağlı değil, aynı zamanda bir ibadettir. Yani insanlar İslam iktisadı uygulamalarında zekât paralarını harcayarak hem dünyada kendine ve insanlara fayda sağlamış olur hem de zekât vermeleriyle ibadeti yerine getirmiş olurlar. Aynı zamanda kişi ibadeti yerine getirmek gerekçesiyle zekât verdiği zaman İslam iktisadının öngördüğü gelişmelere de katkı sağlamış olur. İslam iktisadıyla topluma refah getirmek, toplumu geliştirmek veya fakirliği ortadan kaldırmak için herkes sadaka vermeyi, yardımlaşmayı, paylaşmayı tavsiye eder. Toplumun ortak değerlerinin üretilmesi ve geleceğine ilişkin çok yönlü olarak tasavvur üretilmesi İslam iktisadı üzerine çalışan ve araştıranların işidir.

Yoksulluğun azaltılmasına yönelik İslami bir yaklaşım, ideal olarak, yoksullukla mücadele önlemini içeren bütüncül bir yaklaşımı içerecektir: yoksul insanlara sağlanan finansman araçlarıyla gelir düzeylerinin artırılması, adil bir gelir dağılımının sağlanması ve tüm sosyal gruplar için eşit fırsatlar sağlanmasıdır.⁵³ İslam'da, zorunlu (zekât, fitır sadakası gibi) ve isteğe bağlı (nafile sadaka) olmak üzere iki türlü hayır faaliyeti vardır. Bunlar yeniden dağıtımcı yaklaşım yoluyla yoksulluğu azaltma girişimlerine katılır. Altın, gümüş, para, ticaret malları, hayvanlar (deve, inek ve koyunlar), tarımsal ürünler, madenler ve rikâz (hazinelere) olmak üzere altı kalemin zekâtı verilir. İslam zekâtı, sekiz kalem için kullanılabilen zorunlu bir sadaka aracı olarak kabul eder. Bunlardan beşi, fakirler, miskinler, borçlular, köleler (esaretten kurtarmak için) ve muhtaç yolcular gibi yoksulluğun ortadan kaldırılması içindir. İmam Ebu Yusuf'a göre ayette geçen ibn-i sebîl ifadesiyle fakir gaziler kastedilmiştir.

⁵² Sa'îd Adekunle Mikail, Salami Saheed Adekunle, "Sustainable Financial Inclusion: A Fiqh Analysis of Zakat- Based Microfinance Scheme." Volume: 2, 2020, Issues: 1 pp.41-50.

⁵³ Hassan, "The Role of Zakat in Poverty Alleviation in Bangladesh", p. 13.

İmam Muhammed'e göre ise buradaki ibn-i sebil ifadesiyle fakir hacılar kastedilmiştir, dolayısıyla bu kategori de fakirlik kategorisine girmektedir.⁵⁴ Diğer kısımlar, zekâtın idarî bedeli; buna zekât memurları girer, 'kalbi İslam'a meyletmış olanlardır. Zekât gelirinin harcanması için Kuran'da sekiz kısımdan bahsedilmesine rağmen, zekât fonlarının kullanımında önceliğin yoksullara ve muhtaçlara verilmesi gerektiği konusunda genel bir fikir birliği vardır.⁵⁵

Erken dönem İslam devletlerinde, zekât fonları devlet tarafından toplanıp yönetilse de zekât yönetimi, bu erken dönem İslam devletlerinin yok olmasından sonra tarihsel zorluklardan geçmiştir. Sömürge döneminden sonra Yemen, Suudi Arabistan, Libya, Sudan, Pakistan ve Malezya gibi birkaç Müslüman ülke hükümet aracılığıyla zorunlu zekât yönetimini tercih etmiştir. Mısır, Ürdün, Kuveyt, İran, Bangladeş, Bahreyn ve Irak gibi diğer ülkeler uzmanlaşmış devlet kurumları oluşturmuşlarsa da halkın katılımı gönüllülük esasına dayanmıştır. Bununla birlikte, çoğu Müslüman ülkede, zekât bağışçılarında zekât fonlarına yapılan katkı farklı nedenlerden dolayı daha az önemli olmuştur.⁵⁶ Çünkü bireysel olarak zekât bağışçıları genellikle kime zekât verecekleri konusunda tercihlere sahiptir, bazı durumlarda yakın akrabaları ve komşularına verirler.

İslam ekonomisinde önemli bir araç olan zekât henüz beklenen sonuçları sağlayamamaktadır. Zekât fonlarının toplanması ve dağıtılması, Hz. Ömer ve Ömer İbn Abdülaziz döneminde olduğu gibi, genel olarak kamu refahının gerçekleştirilmesi ve yoksulluk düzeyinin azaltılması için halen önemli bir etki sağlayabilmiş değildir. Aslında, zekâtın tüketim için faydaları vardır. Sermayeye bağımsız olarak girişimde bulunma ve alıcıların yaşam kalitesini iyileştirme yeteneği veren üretkenlik için faydaları vardır. Ancak zekâtın ekonomi üzerindeki etkisini engelleyebilecek birçok konu vardır. Birincisi, uygun zekât alıcıları bulmanın zorluğudur. İkincisi, zekât toplama ve dağıtımının kamu görevlilerine verileceği bir İslam Devleti ve yönetimine

⁵⁴ Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi'**, cilt 2, s. 493.

⁵⁵ Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi'**, cilt 2, s. 496; Hassan, "An Integrated Poverty Alleviation Kurum Combining Zakat, Awqaf And Micro Finance." S. 261-281.

⁵⁶ Hassan, "An Integrated Poverty Alleviation Kurum Combining Zakat, Awqaf And Micro Finance." S. 261-281.

ihtiyaç.⁵⁷ Ekonomi açıdan gelişme sağlayabilmek için bu tür engeller aşılması gerekmektedir. Bu bir gerçektir ki, yoksulluğun azaltılmasına yardımcı olmak için zekât zorunlu hale getirilmiş; dolayısıyla, zekât bir sosyal güvenlik sistemi olarak kabul edilebilir.⁵⁸

Ali, çalışmasında fakirlik başta olmak üzere toplumdaki diğer önemli sorunların azaltılmasında zekâtın çok büyük rolü olduğunu vurgulamıştır. Zekât, İslami sosyal refahın temelini oluşturur ve Müslüman bir toplumda hem ailelerde hem topluluklarda hem de tüm ülkede yoksulluk, işsizlik ve eşit olmayan gelir dağılımı gibi sorunların çözümünde önemli bir rol oynar. Zekâtın tek başına toplumun tüm sosyo-ekonomik sorunlarına çare olamayacağı kabul edilse de zekâtın asli olduğu ve Müslüman toplumda insan refahının sağlanması ve yoksulluğun azaltılması için servetin tarafsız dağılımında hayati rol oynadığı kabul edilmektedir. Bangladeş, devlet aracılığıyla zekât toplayan ülkeler arasında olmasa da özel sektör ve dini kurumlarla ilişkili bir dizi gönüllü kuruluşa ev sahipliği yapmaktadır. Ancak bu kurumların birçoğunun zekât fonları yönetiminde şeffaflığı yoktur. Şeffaflık ve hesap verebilirliğin yokluğunda insanların Bangladeş'te zekâta katkıda bulunma konusunda temkinli ve isteksiz olduğu görülmektedir. Bu etkisiz kurum ve uygulamalar, zekâtın faydalarına erişimleri engellediği için yoksullar üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir.⁵⁹

Bangladeş'te fakirliğin azaltılması konusunda zekâta önem veren bir bakış açısı yoktur. Bangladeş hükümeti yoksulluğun azaltılması konusunda çok hevesli olsa da zekât kurumlarına hiçbir zaman yoksulluğu azaltmak için ulusal bir strateji olarak ciddi bir şekilde bakmamıştır. Ana akım ekonominin mikrofinans adına yoksulluk senaryosunu değiştirdiği iddia edilse de bu politika, nihayetinde toplumun eşitsizliğini etkileyebilecek sosyal ihtiyaçları gerçekten karşılamamaktadır. Zekât ve sadaka fonları, yoksulluğun azaltılması gibi diğer sosyal ihtiyaçlar için kullanılabilir. Nüfusun %85'inden fazlasının Müslüman olduğu Bangladeş'te, Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde

⁵⁷ Bayu Taufiq Possumah, Abdul Ismail, "Theoretical Kurum for Zakat-Based Islamic Microfinance Institutions in Reducing Poverty." **International Research Journal of Finance and Economics**. 2013, p. 136-150.

⁵⁸ Isahaque, v.d., "Zakat as an Alternative of Microcredit for Poverty Reduction in Bangladesh." P. 10-19.

⁵⁹ Development Issues, Policies and

açıkça belirtilen, yoksulluğu azaltma aracı olarak açıkça tasarlanmış bir zekât sisteminin, yoksulluğu azaltma plan ve programlarında göz ardı edilmesi şaşırtıcıdır. Mikrofinans politikası yoksulluğun azaltılması üzerine çalışıyor olsa da zekâtı etkin bir şekilde kullanmadan bu problem azaltılamaz.

III. Zekât ve Mikrofinans

Zekât fonundan kredi; özellikle mikrofinans için kullanımı konusunda çağdaş bilim adamları arasında fihri bir tartışma bulunmadığına dikkat edilmelidir. Ancak, zekât fonlarının zekât alanların çıkarına hizmet eden yatırımlar ve genel amaçlar için tahsisi konusunda bazı tartışmalar vardır.⁶⁰ Bu bölüm, zekâtın sosyo-ekonomik kalkınmadaki rolünü ve doğasını ve özellikle toplumdaki yetersiz hizmet alan insanlar için sosyal refahı ve ekonomik kalkınmayı daha da güçlendirmek için zekât ve mikrofinansın nasıl senkronize edilebileceğini ele almaktadır.

İslami mikrofinans, bir toplumdaki düşük gelirli veya hiç geliri olmayan haneler için Şariat uyumlu mikro ürünler sağlamaya yönelik bir mekanizmadır. Mikrofinansın önemli noktası, ürünlerini, prosedürlerini ve politikalarını basitleştirmenin yanı sıra, etkin yönetim ve yenilikçi dağıtım kanalları ile katılımcıların mikro tekafül planına katkılarını düşük hale getirmektir. İslami mikrofinansta mikro tekafül, Müslüman dünyasında çok önemli roller oynamaktadır. Buradaki tekafül, mikrofinans uygulamalarında kullanılan bir mikro tekafül türüdür. Verilen mikro kredileri tahsil etmek için mikrofinans kurum tarafından kullanılan bir tahsilat yoludur. Burada tekafül, geleneksel sigortacılıktan daha iyi hizmet sunma potansiyeline sahiptir. Yoksullara yardım, kişiden kişiye farklılık gösterebilecek sosyal statülerine uygun ürünlerle olmalıdır. Sosyo-ekonomik sistemler için zekât, sosyal refahı gerçekleştirmek için destekleyici bir araç olabilir.⁶¹ Zekât fonunun belirli bölümlerinin mikrofinans planına tahsis edilmesi bir sosyal refah ve güvenlik biçiminin temelini oluşturur.

⁶⁰ Mikail, Adekunle, "Sustainable Financial Inclusion: A Fiqh Analysis of Zakat- Based Microfinance Scheme." P. 41-50.

⁶¹ Mikail, Adekunle, "Sustainable Financial Inclusion: A Fiqh Analysis of Zakat- Based Microfinance Scheme." P. 41-50.

Mikail ve Adekende mikrofinans programında zekât fonu tahsisini, üç şekilde ele almıştır. Birincisi, fakir ve muhtaçların ihtiyaçlarını karşılamak için zekât fonunun tahsis edilmesidir. Zekât fonu, zekât verileceklerin şartlarını ve niteliklerini yerine getirmeleri koşuluyla, ekonomik katkılarına desteklemek ve mikrofinans faydalarını artırmak için bu müşterilere dağıtılabilir. İkincisi, zekât fonunun mikrofinansman, mikro tasarruf, mikro kredi ve mikro tekafül planını finanse etmek için tahsis edilmesidir. İslami mikrofinans bankaları, mikro işletmeleri geliştirmek için mikrofinansman ve mikro tasarruf sağlamada aynı rolü oynamaktadır. Üçüncüsü, mikrofinans kurumu kurmak için zekât fonunun ayrılmasıdır. Diğer sosyal finans kurumlarının, yani vakıf ve mikrofinans kurumlarının desteği veya ortaklığı olmadan, zekât alanların bu tür bir kurumu kurmak için yeterli sermaye tabanına sahip olduğunu varsaymak oldukça zordur. Buradaki zekât fonunun son tahsisat şekli zekâtın temlik şartına aykırıdır. Mikrofinans kurumu fakir insanlara hizmet sağlayacak olsa da zekât fonu doğrudan zekât fonunda hakkı olanlara ulaşmamaktadır. Bu senaryoda, zekât toplayanlar, yoksullar, düşük gelirli ve geliri olmayan hanelere sosyal finansman sağlamak üzere bir mikrofinans kurumu kurmak için diğer sosyal finans kurumlarıyla ittifak kurabilir ve ortak olabilir. Zekât alanlar veya zekât yönetimi tarafından kurulan kurum, zekât alanlara aittir. Çünkü zekât yönetimi, zekât alanlar adına hareket eder.⁶²

Zekât fonunu bu üç senaryo yoluyla insanlara dağıtmak İslam hukuku açısından bazı sorunlar çıkartabilir. Bunlardan bir tanesi zekât fonlarının dağıtımına ilişkindir. Mikrofinans kapsamında tüm sekiz kısma zekât fonu dağıtmak zorunlu mudur, yoksa ihtiyaç düzeyine göre alıcılara öncelik verilebilir mi? Ya da fakirlik ile ilgili gruplara dağıtmak doğru olur mu? Bu önemlidir, çünkü zekât alıcılarının tüm kategorileri her zaman toplumda olmayabilir. Mesela, Bangladeş gibi bir ülkede ibn-i sebil yani yolda kalan bir hacı veya bir gazi bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu grubun payı başkalarına verilir mi? Bu meseleler ikinci bölümde tekrar detaylı bir şekilde ele alınacaktır. İkincisi, zekât yönetiminin zekât fonundan mikrofinans programına yoksul ve muhtaçlar adına yaptığı katkının zekât alıcısı sıfatıyla zekât verilecek kişi olarak kabul edilip edilmeyeceğidir? Zekât kurumunun mikrofinans programına yaptığı fon

⁶² Mikail, Adekunle, “Sustainable Financial Inclusion: A Fiqh Analysis of Zakat- Based Microfinance Scheme.” P. 41-50.

sağlaması kimin adına yaptığı muğlaktır. Dolayısıyla bu bir sorun teşkil edebilir. Mikrofinansmanı, mikro tasarrufları ve mikro tekâfülü tamamlamak, finanse etmek veya yönetim şirketi ile ortaklaşa mikrofinans kurumu kurmak için zekât fonu verilmesine izin veren birçok bilim adamı, zekât fonunun bu şekilde tahsis edilen kısmının alıcıların yararına olması gerektiğini savunmuştur.⁶³ Mikrofinans kurumundan yararlanan hemen hemen herkes bir şekilde zekât alabilen sınıfların birine girmektedir. Aralarından kimi fakir veya miskin olur, kimi de borcunu ödemek için mikrofinans kurumlarına başvurmaktadır. Burada sorun mikrofinanstan aldıkları mal veya paraya tam olarak mülkiyet kazanıp kazanmadığıdır. Bilinen İslami mikrofinans kurumların fonları zekât, sadaka ve diğer finansal araçlarla elde edilen kaynaklardan oluşmaktadır. Dolayısıyla, mikrofinans, zekât fonlarını diğer fonlara katarak onu mikrofinans araçları yoluyla insanlara dağıtmaktadır ve verilen mal veya malın bedeli bir şekilde kâr payı ile birlikte geri istenmektedir. Burada görüldüğü gibi zekât parasını hak edenler tam olarak mülkiyete kavuşamamaktadır. Bu duruma yol açan asıl sebep mikrofinans kapsamında verilen paraların borç sözleşmesi kapsamına girmesidir. Borç, tam mülkiyet ifade etmediği için burada sorun yaşanmaktadır.

Uddin, çalışmalarında Bangladeş'te sadece mikrofinans alan kişiler ile hem mikrofinans hem de zekât alanlar arasındaki hane geliri farkını ortaya koymuştur. Üzerinde çalıştıkları kurum, iki organizasyonun birleşik bir modelini sunar: Zekât kurumu ile İslami mikrofinans kurumu. Bu iki kurum bir araya gelip bir entegre kurum kurmaktadır. Bu kurum ortak bir fon kaynağından yararlanır: İslami hayır kurumları ve zekât ile ticari fon kaynakları. İlgili fon kaynaklarını kullanarak, kurum hem ekonomik olarak aktif hem de aşırı yoksullar için sosyal ve ticari hizmetler sağlayabilmektedir.⁶⁴ Bu çalışma, ticari hizmetler, nüfusun ekonomik olarak aktif yoksulları için tasarruf ürünleri, finansman planları ve ücrete dayalı ürünler gibi çeşitli finansal olanaklar sunar. Bu arada, sosyal hizmetler, aşırı yoksulların konforunu,

⁶³ Mikail, Adekunle, "Sustainable Financial Inclusion: A Fiqh Analysis of Zakat- Based Microfinance Scheme." P. 41-50.

⁶⁴ Aimatul Yumna, Matthew Clarke, "Integrating zakat and Islamic charities with microfinance initiative in the purpose of poverty alleviation in Indonesia." In Proceeding 8th International Conference on Islamic Economics and Finance, Center for Islamic Economics and Finance, Qatar Faculty of Islamic Studies, Qatar Foundation. 2011, p. 9.

retken faaliyetlerde bulunma kapasitelerini ve yeteneklerini artırmak için tasarlanmıştır.⁶⁵ Tatmin edici becerilere ve verimliliğe sahip olduktan sonra, aşırı derecede yoksul olanlardan bazılarının yeni bir mikro girişim başlatması ve daha zengin yoksullar grubuna yükselmeleri beklenir.⁶⁶ Hem mikrofinans hem de zekâttan yararlananların geliri, yalnızca mikrofinanstan yararlananlardan daha fazladır. Yoksulluğun azaltılması için hedeflenen diğer araçlara gereken finansman ihtiyaçlarını kapatabilir. Entegre kurum vasıtasıyla verimlilik, istihdam ve sosyal refahın iyileştirilmesi yoluyla vergilendirme potansiyelini artırabilir. Hükümet, zekât toplama yöntemini ve zamanlamasını önemli bir ekonomik politika aracı olarak kullanabilir.⁶⁷

Mikrofinans, yoksul insanlar için temel finansal olanaklar sunar. Bunun zerine geliştirilen bir diğer kurum ise, Yoksullara Yardım Danışma Grubu'dur (CGAP; The Consultative Group to Assist the Poor). Bu kurum yoksullar için kredi, fon ve diğer temel finansal hizmetler sağlar. Resmi mikrofinans kurumları tarafından yoksullara finansal hizmetler sağlaması insanları resmi finansal kurumların standartlarını ve gereksinimlerini karşılamadaki gszlklere gtrdğinden yüksek risk içeren bu mekanizma insanlar tarafından terk edilmektedir.⁶⁸ Bu modelde yoksulluğun azaltılmasına yönelik yoksul insanların programlarla gelir seviyelerinin artırılması, adil bir gelir dağılımının sağlanması ve tüm sosyal kesimler için eşit fırsatlar sağlanması dâhil olmak üzere kapsamlı yaklaşımlar içerir. Mikrofinans, sosyal ve finansal amacı ile bu yaklaşımların gerçekleştirilmesini destekleyebilir. Mikrofinans sistemi, mikro tasarrufları, mikro girişimcileri, mikro krediyi destekleyerek ve kayıt dışı tefecilerin etkilerini kısıtlayarak yoksulluğun azaltılması gündemine katkıda

⁶⁵ Permata Wulandari, "Enhancing the role of Baitul Maal in giving Qardhul Hassan financing to the poor at the bottom of the economic pyramid: Case study of Baitul Maal wa Tamwil in Indonesia." **Journal of Islamic Accounting and Business Research**, 2019, 10(3), 382-391.

⁶⁶ Fahami Muhammad Anis, Salina H. Kassim, "Effectiveness of Zakat-Based Programs on Poverty Alleviation and Economic Empowerment of Poor Women: a Case Study of Bangladesh." **Journal of Islamic Monetary Economics and Finance**, 2016, 1(2), p. 229–258. <https://doi.org/10.21098/jimf.v1i2.539>.

⁶⁷ Hassan, Khan, "Zakat, external debt and poverty reduction strategy in Bangladesh." p. 1–38.

⁶⁸ Ram Al Jaffri SaadNorazita Marina AbdulAziz, & NorfaiezahSawandi, "Islamic accountability framework in the zakat funds management." *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, International Conference on Accounting Studies, 2014, 164, p. 508-515.

bulunacaktır. Bununla birlikte, mikrofinans sistemi, yoksulluğun azaltılmasında daha iyi sonuçlar için zekât ve İslami hayır kurumları dağıtım stratejisi olarak kullanılabilir. İslami mikrofinans kurumlarının ek bir fon kaynağı olarak zekât ve İslami hayır kurumları finansal sürdürülebilirlik sağlayabilir. Dolayısıyla, bu fonlar dağıtılırken de en çok ihtiyaç duyanlara dağıtılırsa büyük başarı elde edilmesi mümkündür.⁶⁹ Bu modelde İslami mikrofinansın diğer fonlara ek olarak zekât fonunu eklemesi istenmiştir. Dolayısıyla bu modelin fon kaynağı zekât ve diğer sadaka-infaklardır. Modelin oluşumu ise zekât yönetim kurumu ve mikrofinans kurumu olmak üzere iki farklı kurum bir araya gelerek zekâta dayalı bir mikrofinans kurumu olarak ortaya çıkacaktır.

İsmail ve Possumah, çalışmalarında zekât temelli bir mikrofinansı önermektedir. Çok sayıda ekonomist ve MFK tarafından programlarının Bangladeş'te yoksulluğun azaltılmasında başarılı olduğu kabul edilmektedir. Buna rağmen, ülke nüfusunun yaklaşık %36'sının yoksulluk sınırının altında yaşadığı tahmin ediliyor.⁷⁰

Ayrıca, bazı ülkelerdeki ekonomik güçlerin kapsamı ve kurumsal düzenlemelerin ve bağışçıların eksikliği göz önüne alındığında, mikrofinans bitmemiş bir gündemdir. Dolayısıyla zekât, mikrofinansla birleştiği zaman, mikrofinans daha gelişecek ve fakirliği azaltma konusunda daha başarılı olacaktır. İsmail ve Possumah'ın önerdikleri zekât temelli mikrofinansta, yoksul ve muhtaçlara kendiişlerini kurmaları için sermaye sağlamak ve herhangi bir ek ücret ödemedi anaparayı iade etmek için gayretle çalışmaları için onları teşvik etmek esas gayedir. Kişi borcunu ödeyemeyecek durumdaysa, borçlu kabul edilir ve böylece borcunu ödemek için meşru bir zekât alıcısı olur.⁷¹ Yoksulların dilenciye verir gibi yardıma ihtiyacı yoktur; yaşam standartlarını iyileştirmek için güçlenme fırsatına ihtiyaçları vardır. Onu da zekât ile mikrofinans bir araya gelerek sağlayabilmektedir.

⁶⁹ Uddin, v.d., "The Effect Of Zakat Programs on The Social Impact of Micofinance Institutions in Bangladesh." p. 165-174.

⁷⁰ Isahaque, v.d., "Zakat as an Alternative of Microcredit for Poverty Reduction in Bangladesh." P. 10-19.

⁷¹ Possumah, Ismail, "Theoretical Kurum for Zakat-Based Islamic Microfinance Institutions in Reducing Poverty." p. 136-150.

Rahman, zekât ve mikrofinansın entegre edilmesi konusunda şöyle bir kanaatte bulunmuştur: Tüm kaynakların Allah'a ait olduğu, zenginliği ise Müslüman üzerinde emanet olduğu düşünülmektedir. Bu emanet, Müslüman toplumda zekât olarak fakir ve muhtaçlara uygun kanallardan verilmektedir. Ek bir fon kaynağı olarak zekât ile beşerî sermaye gelişiminde, eğitim ve beceri gelişimi açısından iyileşme görüleceğine inanılmaktadır. Fiziksel sermayenin daha iyi sağlanması üretken üyeler için mikro krediye daha geniş erişimi ve yoksulların üretken olmayan üyeleri için periyodik maaş anlamına gelmektedir.⁷² Adnan, Mikrofinansman yoluyla zekât dağıtımının, doğrudan yoksul ve muhtaçlarla ilgili yatırım mekanizmalarından biri olduğunu düşünmektedir. Kendisi zekât fonuyla finansman sağlayarak yoksul ve muhtaçlar adına yatırım yapılabileceğini savunmaktadır. Mikro kredi ile işletme sermayesi şeklinde zekât dağıtımını İslam ilkelerine aykırı değildir. Küçük girişimcilerin kendilerini yoksulluktan kurtarabilecekleri ve sonunda zekât ödeyebilecekleri bir işletme sermayesinin mevcudiyeti bu noktada yeterli olacaktır.⁷³

Yumna ve Clarke 8. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı'nda zekât ile İslami mikrofinans arasında entegre bir modelden bahsetmiştir. Çünkü mikrofinans tek başına fakirlik sorununa çözüm getirememiştir. Mikrofinans girişimi, son kırk yılda yoksulluğu azaltma mekanizmaları olarak önemli ölçüde gelişmiştir. Burada düşünülmesi gereken şey sosyal eşitsizlik etrafındaki İslam inancının, yoksulluğu azaltmak için nasıl kurucu bir güç sağlayabileceğidir. Ayrıca İslami finans ilkelerinin ve hayırseverlik yükümlülüklerinin (zekât dâhil) bir mikrofinans kuruluşunun faaliyetlerine, kuruluşun mali sürdürülebilirliğini artırmak ve daha da önemlisi kuruluş tarafından elde edilen yoksullukla mücadele sonuçlarını iyileştirmek için nasıl bütünleşmiş bir kurum yapılabileceğidir. Bu çalışmada yazarlar, İslami finans ilkelerini ve mikrofinans faaliyetlerini İslami hayırseverlik faaliyetleriyle entegre ederek, erişimi ve sürdürülebilirliği artırmasının mümkün olduğunu düşünmektedir. Bu modele göre yeterli becerilere sahip olduktan sonra, aşırı

⁷² Rahana Abdul Rahman, v.d., "Zakat and Microfinance." DOI: 10.7763/IPEDR. V61. 3.

⁷³ Nurul Ilyana Muhd Adnan, v.d., "The Potential For Implementing Microfinancing From The Zakat Fund In Malaysia." **Humanities & Social Sciences Reviews**. 2019, Vol 7, No 4, pp 542-548.

yoksullardan bazılarının yeni bir mikro-işletmeye başlaması ve daha zengin yoksullar grubuna yükselmesi beklenir. Modelin avantajları şunlardır:⁷⁴

- Son derece yoksul müşterilere yeterli hizmet sağlamak ve onları ekonomik olarak aktif işletmeciliğe ulaştırmak,
- Mikrofinansı sağlamak sadece bağışçı fona bağlı olmadığından, sürdürülebilir bir mikrofinans yaratmak mümkündür. Düzenlenmiş mikrofinans olarak lisansa sahip olan kurum, tasarruf sağlama, kredi ve diğer ücrete dayalı finansman hizmetleri de dâhil olmak üzere çeşitli finansal hizmetler sunabilir.
- Zekât ve İslami hayır kurumları, potansiyel mükelleflerine, mikrofinans kurumu denetleme kuruluna rapor vermeleri gerektiğinden her iki kurumun hesap verebilirliğini artırır.
- Daha düşük işletme masrafı ile sürdürülebilir bir mikrofinans yaratır ve dolayısıyla bu durumda, mikro kredi sadece gelir getirici faaliyetler yürüten vasıflı kişiler için olduğundan kredilerin kötüye kullanılma olasılığı azalmış olacaktır. İnsanlar aldıkları kredileri boş yere harcamayıp kar getirici işletmelerine yatıracaktır.
- Her iki kurum da aynı değer ve amaçlara sahip olduğundan vekâlet sorunları azalacaktır.
- Kurum, bir taraftan hayırsever fonlarını yatırım dışı faaliyetlerin destekleyici fonları olarak kullanacak, diğer taraftan ticari piyasadan fon kaynağı sağlayabilecek ticari bir mikrofinans haline gelecektir.

Buraya kadar zikredilen farklı örnek ve öneriler zekât kurumlarıyla mikrofinans kurumları bir araya geldiğinde ne tür değişimler, gelişmeler ve ilerlemeler olacağına vurgu yapmaktadır. Her bir kurum veya öneri Bangladeş gibi fakirlik oranı yüksek olan ülkelerden fakirliği en aza indirmek için birer çabadır. Bunca çabanın sebebi mevcut mikrofinans sektörünün adaletsizliği ve önemli katkı sağlamadığıdır. Fakirliği kaldırmak amacıyla hızlı bir şekilde yayılan geleneksel mikrofinans

⁷⁴ Yumna, Clarke, "Integrating zakat and Islamic charities with microfinance initiative in the purpose of poverty alleviation in Indonesia, p. 9.

kuruluşları, ticari finansal kuruluşlardan daha yüksek faiz oranı uygular. Dolayısıyla, sürdürülebilir bir mikrofinans kurumuna ihtiyaç duyulmaktadır.

Önerilen kurumlar birçok açıdan birbirine benzemektedir. Tezin önereceği kurum de bazı yönleriyle bu kurumlara benzemektedir. Buradaki kurumlara genel olacak bakınca oluşturduğu yeni entegre kurumun işletme masrafları pek azalacağını görülmemektedir. Bilindiği üzere mikrofinans kurumları, müşterilerden aldıkları kredi fazlasını faiz olarak değil de işletme masrafı olarak görmektedir. Durum böyleyse burada da masraflar azalmamaktadır ve dolaylı bir şekilde faizsiz bir kurum olsa bile işletme masrafı diye fazladan para istenir. Sonuç olarak problemin bu tarafı problem olarak kalmaya devam etmektedir. Bu çalışmada önerilen kurumda ise işletme masraflarına dikkat edilecektir ve en aza indirmeyi planlamaktadır. Bir başka problem ise, bu kurumlar teoride ne kadar kolay olduğu gözükse de pratikte durumlar başka olabilir. Burada yazarlar önerilen kurumların hiçbirinin pratikte nasıl olacağı konusunda bahsetmemiştir. Bir şey sadece kâğıtta veya kitapta duruyorsa ve uygulaması yoksa o kurumun ne faydası olur? Önemli olan toplumdaki fakirliği azaltmak için yürürlükte olan kurumları inceleyip eksiklerini gidermek, yenilikleri katmak, katkı sağlayıcı kılmak ve sürdürülebilir hale getirmektir.

Yukarıda sayılan kurumlarda görünen bir diğer sorun ise zekât fonlarını mikrofinans programlarında yatırım olarak kullanmak veya zekât verilecek kişileri mikrofinans müşterisi olarak değerlendirip onlar adına yatırım yapmasıdır. Böyle bir sistemde iki kurumun da yatırdığı payları olduğu için sıkı kontrol gerektirir ve hesaplamayı ona göre yapmak gerekir. Aksi takdirde fonlar birbirine karışır ve böylece zekât fonunun durumu belirsiz kalır. Burada zekât fonunun doğru dağılımına dikkat etmek gerekir. Bu çalışmada önerilen kurumda ise zekât fonunun fonksiyonu yatırımdan ziyade daha çok destekleyici veya tamamlayıcı bir fonksiyonda olacaktır. Bunlar dışında bu kurumlarda diğer bazı özellikler de şunlardır; iki kurum birleştiği zaman finansal, kurumsal uzmanların sayısı ve işletme konusunda daha deneyimli kişiler olacaktır. Ayrıca zekât kurumunun yardımıyla fon toplama daha da kolay olur. Daha sonraki bölümlerde de değinilecek İslami mikrofinans, mesela fon eksikliği ve zekât kurumu işletme konusunda zayıf olduğundan başarısızdır. Burada önerilen kurumlarda o eksiklerin giderilebileceği açıktır.

IV. İslami Mikrofinans Örneği

Çalışmanın bir önceki kısmında zekat ile mikrofinansı birleşerek entegre kurum önerilerinden bahsedilmiştir. Günümüz Bangladeş'te uygulamada böyle bir entegre kurum yoktur. Ama zekât fonunun yardımıyla kendi programlarını geliştiren bir İslami mikrofinans kurumu mevcuttur. Aşağıda ele alacağımız Kırsal Kalkınma Programı fonlarının bir kısmının zekât fonundan oluştuğu verilerden anlaşılmaktadır. Bu kurum Bangladeş'te faaliyet gösteren bir kurumdur. Bu kurumun bütün bilgileri, faaliyetleri ve başarılı olup olmadığını gösteren verilerine yer verilecektir. Ayrıca zekât fonu yardımıyla oluşan diğer ülkelerde faaliyet gösteren başka kurumları da zikredilecektir.

Burada zekât temelli mikrofinans örnekleri ele alınmasının sebebi ise zekâtın mikrofinans için katkı sağlayan önemli bir fon olduğunu açıklamaktır. Zekât fonu kullanarak faizsiz bir mikrofinans oluşturmanın mümkün olduğunu göstermektir. Dolayısıyla bu çalışmada önerilen kurumu oluşturmak için zekât kurumlarının ve fonlarının ne kadar katkı sağlayabileceği anlaşılacaktır. Burada anlatılan kurumları örnek alarak ve üzerine kafa yorarak sürdürülebilir bir kurum oluşturmak mümkündür.

a. Kırsal kalkınma programı (RDS: Rural Development Scheme)

Islamic Bank Bangladesh Limited (IBBL), özellikle Bangladeş'in kırsal bölgelerindeki kadınlar için 1995 yılında RDS'yi başlatmıştır.⁷⁵ Bu girişimin vizyonu, kırsal alanlardaki yoksul insanlara gelir kaynağı ve yaşam tarzlarını geliştirmeyi sağlamaktır. İnsanlar becerilerinin en iyi olduğu sektörlerden para kazanmaktadır. Örneğin, bazıları tarım sektörüne, bazıları ise el sanatlarına daha yatkındır ve dolayısıyla bu alanlara yapacakları yatırımlardan daha çok kâr elde edebileceklerdir. RDS programı kapsamında alacakları mikro krediyi de bu alanlara yatırarak kendilerine birer gelir kaynağı oluşturuyorlar. RDS'nin hedeflerinden biri de kırsal alanlardaki genç işsizlik oranını azaltmaktır. İnsanlar RDS sayesinde meslek sahibi olmaktadır. Ayrıca, RDS kapsamında sağlanan bazı krediler kâr amacı

⁷⁵ Mahmood Ahmed, "The Role of RDS in the Development of Women Entrepreneurship under Islamic Micro Finance: A Case Study of Bangladesh." **Islamic Finance For Micro And Medium Enterprises**, University Brunei Darussalam, p. 211-232.

taşımamaktadır. Bu krediler daha iyi ve güvenli bir yaşamı temin etmek amacıyla sağlanmaktadır. Mesela, insanlara güvenli bir barınak sağlamak için konut kredisi ve temiz suya daha kolay erişebilmeleri için su kuyusu kredisi bunlardan bir kaçıdır.

Yoksulluğu azaltmak için mikrofinans yeterli değildir. Bunun yanı sıra eğitim, sağlık gibi diğer sektörlerin de geliştirilmesi gerekmektedir. İslami Mikrofinans Kurumu, mikrofinans dışında diğer hizmet ve sektörlerin de geliştirilmesi ile ilgilidir. Mikrofinans dışında RDS programı kapsamında, tarımla ilgili doğru bilginin sağlanması, farkındalık oluşturulması ve daha çok ürün elde edebilecek doğru tekniklerin öğretilmesi için çeşitli eğitim faaliyetleri de düzenlenmektedir. Bu eğitimler köylerde oluşturulan eğitim merkezlerinde verilmektedir. Ayrıca çevre ve insani yardım hizmetleri de mevcuttur. Bu eğitim programları, sağlık ve tıbbi alanları da kapsamaktadır. Erişilebilir olması için RDS'nin şubeleri her 10 kilometrede bir ve her şube 400'den fazla kişiyi veya aileyi kapsayacak şekilde tasarlanmıştır.⁷⁶

RDS'nin parçası olmak için bazı şartlar vardır. Bu şartlardan biri, 18-50 yaşları arasında olmak ve en az 0,5 dönüm araziye sahip olmak veya 0,5 dönüm araziye kira yoluyla işletme imkânına sahip olmaktır. Mahaltesinde veya kendi yaşadığı bölgede küçük de olsa bir dükkân sahibi olmak; yerli bir kadın veya engelli olmak da bu şartlardan bazılarıdır. Başka bankalardan kredi alanlar ise bu programdan yararlanma hakkını kaybetmektedir. Bir kişi RDS'den 50.000 BDT'ye (450 \$)⁷⁷ kadar kredi alabilir. Bu rakam sektörden sektöre değişiklik gösterebilir.

Her RDS müşterisi tasarruf planına uymalı ve en yakın IBBL şubesinde bir tasarruf hesabı açmalıdır. Bu tasarruf hesabı insanların borçlarını daha rahat geri ödeyebilmeleri için geliştirilmiş ve programa dâhil edilmiştir. İki tür tasarruf hesabı vardır: Biri MSA: Mudaraba Saving Account (Mudârebe Tasarruf Hesabı)'dır. Bu hesaba, her hafta zorunlu 20 BDT (25 sent) yatırılmalıdır. Bir başka tasarruf hesabı da MSS: Mudaraba Special Savings (Mudârebe Özel Tasarrufları)'dır. Bu hesaba her ay

⁷⁶ Islamic Bank Bangladesh Limited, 2019.

⁷⁷ 1\$= 110 BDT

en az 100 BDT (1,2 \$) olmak şartıyla istedikleri kadar para yatırılabilir. Bu hesapta tasarruf miktarı kişinin kazancına ve isteğine bağlıdır.⁷⁸

RDS'in iç ve dış fonlar olmak üzere iki fon kaynağı vardır. İç kaynakta mevduat ve öz kaynaklar vardır. Mudârebe, karz-ı hasen, emanetten gelen fonlar mevduat kapsamına girmektedir. RDS fonlarının %33'ü insanların bankadaki tasarruflarından gelmektedir. Müşâreke, mudârebe, hisse senetleri, İslami mikro kredi araçlarından gelen fonlar, RDS fonlarının diğer iç kaynağını oluşturmaktadır. RDS'nin dış fonları ise zengin insanların sadaka ve zekâtlarından oluşmaktadır.⁷⁹ Çünkü zenginler zekât paralarını doğru ve muhtaç insanlara iletmek için bir STK'ya vermeyi tercih etmektedir.

IBBL Kasım 2019'da RDS performansını yayınladı. RDS, Bangladeş'teki 64 ilçenin 24.527 köyünde 295 IBBL şubesinden işletilmektedir. Bangladeş'te RDS işleten yaklaşık 33.000 merkez bulunmaktadır. Her bir merkez ortalama 38 üyeye sahiptir, ancak merkezler için beklenen asgari üye sayısı 40'tır. RDS kapsamında banka 1.243.425 üyesine 273.974,70 milyon BDT yatırım yapmıştır. %99.02, banka için büyük bir başarı olan projenin geri kazanım oranıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, RDS'nin odağı kadınlardır. Son rapora göre tüm üyeler arasında üyelerin %92'sinin kadın olduğu belirtiliyor.⁸⁰ Bu, RDS hedeflerinin kadınlara gelir elde edebilmeleri için gerekli araçların sağlanması açısından kurumsal olarak başarılı olduğu anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak, 1995'ten bu yana, RDS'nin yoksullara sunduğu hizmet, İslami mikrofinansın sürdürülebilir bir şekilde yoksulluğun azaltılmasında etkili olabileceğini göstermektedir.⁸¹ Bangladeş'teki ilk İslami mikrofinans kurumu olan RDS, toplumda

⁷⁸ Islamic Bank Bangladesh Limited, 2019.

⁷⁹ Rafiqul Islam Molla, Md. Wahid Murad, Md. Mahmudul Alam, "Development Issues, Policies, and Actions: Selected Recent Works on Malaysia and Bangladesh." Jointly published by Publication Centre at Universiti Malaysia Perlis: Perlis, Malaysia, and Research and Publication at International Islamic University Chittagong (IIUC): Chittagong, Bangladesh, 2013, p. 1-150.

⁸⁰ Islamic Bank Bangladesh Limited, 2019.

⁸¹ Mücahit Özdemir, Fatih Savaşan, "Katılım Bankaları İçin Bir İslami Mikrofinans Programı Örneği: Bangladeş İslam Bankası Kırsal Kalkınma Programı." **İBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 17(3), 23-47.

ekonomi ve geçim açısından bazı değişiklikler göstermiştir. Böylece, IBBL'nın bu kalkınma programı Bangladeş'te sürdürülebilir bir ekonomiye katkı sağlamıştır.⁸² Bunlara dayanarak, Bangladeş'te RDS'nin diğer mikro ekonomik kurumlar arasında en iyi olduğu söylenebilir. Başarısını 1995 yılından beri göstermiştir. Ahmad ve Al-Mubarak tarafından yapılan bir araştırmada 2008-2013 dönemleri arasında RDS'nin müşterilere karşı yatırımlarda monoton artan bir fonksiyona sahip olduğunu göstermektedir.⁸³ Bu, başlangıçtan beri üye sayısında ve yatırımda her zaman bir artış olduğu anlamına gelir. RDS'yi diğer kurumlarla karşılaştırıldığında başarılı performansı görülebilir. Örneğin, Grameen mikrofinans kurumu başından bu yana performansında bazı düşüşler göstermiştir.⁸⁴

Hassan, Qamar ve Chachi tarafından yapılan bir araştırma, İslami mikrofinans sayesinde ortalama gelir, varlık ve çocukların eğitim oranının arttığını göstermektedir. Özellikle, kadınların gelirleri %49 oranında artmıştır. Daha fazla kız ve erkek çocuk okula gitmeye başlamış çünkü aileler İslami mikrofinans sayesinde çocuklarının okul masraflarından kurtulmaya başlamıştır. Artık çocuklar aileleri için çalışmak zorunda değildir; ebeveynlerin çocuklarının gelirlerine ihtiyacı kalmamıştır. Her yoksul aile, yaşam tarzlarını ve sosyo-ekonomik statülerini geliştirmek için İslami mikrofinans kullanmaya başlamıştır.⁸⁵ Buradan hareketle ekonomik açıdan ayrı bir İslami mikrofinans kurumunun insanları finansal açıdan istikrarlı hale getirebileceği iddia

⁸² A.H.M. Ershad Uddin, "A New Dimension Of Islamic Microfinance Revolution In Bangladesh: A Case Study Of RDS." **Journal of Turkish Social Sciences Research**, 2(2), p. 26-41.

⁸³ Abu Bakr Rafique Ahmad, Twafique Al-Mubarak, "Rural Development Scheme (RDS) of the Islami Bank Bangladesh Ltd (IBBL) Through the Lenses: An Analysis as an Alternative Microfinance Program." **International Journal of Excellence in Islamic Banking & Finance**, 2014, 4(1), 1-17.

⁸⁴ Nurhodja Akbulaev, Turan Ahmedov, Yusif Aliyev, "Micro Finance Corporation Sample: Grameen Bank." **Journal of Management Economics Literature Islamic and Political Sciences**. 2017, 2(1), 95-104.

⁸⁵ Abul Hassan Farooqi, Mahboob Ur Rasul Qamar, Abdelkader CHACHI, "Role of Islamic Microfinance Scheme in Poverty Alleviation and Well-being of Women Implemented by Islami Bank Bangladesh Limited", **Journal of Islamic Economics and Finance (JIEF)**, 2017, Volume: 3 Issue: 1, 1 – 32.

edilebilir. Ahmad ve Rakib de İslam ekonomisinin toplumdaki insanlar arasındaki etkileşimle ilgili olarak istikrarlı bir ekonomiyi tesis edebileceğine inanmaktadır.⁸⁶

Halimuzzaman, Khaiar ve Hoque, IBBL RDS'sinin başarılı olup olmadığını değerlendirmek için toplumdaki yoksulluğun azaltılması üzerine yaptıkları araştırmada RDS'nin başarısını ortaya koymuşlardır.⁸⁷ Bu bağlamda Bangladeş'in Kushtia bölgesinde okuma yazma bilmeyenden ortaokula kadar farklı eğitim düzeyinden dört köyden 50 müşteri üzerine anket çalışması yapılmıştır. Katılımcıların çoğu evli ve üçte ikisi ev hanımından oluşmaktadır. Örneklemin %30'u bir dükkân için RDS'den kredi almıştır; diğer yatırımlar çiftçilik, imalat, hizmet, ticaret, fidanlıklar, hayvancılık içindedir. Bu anket, her katılımcının tüketim davranışlarının RDS'ye katıldıktan sonra değiştiğini göstermiştir. RDS'ye katıldıktan sonra önceden alışık olduklarından daha pahalı yiyecekler almaya başlamışlardır. RDS'nin yatırımları sayesinde menüleri farklılaşarak insanların yaşam tarzları değişmiştir. Dahası, katılımcıların geri bildirimleri öncekinden daha pahalı kıyafetler giymeye başladıklarını göstermektedir. RDS'nin yatırımlarından sonra köylerindeki sağlık hizmeti arttığı için insanlar sağlıklarına daha fazla dikkat eder olmuştur. RDS sayesinde temiz suya erişim kolaylaşmış ve kalitesi artmıştır. Çiftçiler kolayca daha fazla toprak ekiyorlardı; bu nedenle gelirleri harcamalarına göre artmaktadır. Sonuç olarak yazarlar, RDS'nin Bangladeş'teki yoksulluğu azaltmak için kurumsal olarak olumlu bir etkisi olduğu sonucuna varmaktadır.

Her ne kadar RDS Bangladeş'te yoksulluğu azaltmak için bazı başarılar göstermiş olsa da müşterilerinden gelen bazı şikâyetler, yönetim ve operasyonlarında ise bazı sorunlar mevcuttur. Bazen, hizmet ve yatırımlar konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Gerçek şu ki, müşterilerinin çoğu hem dini bilgiyi hem de teknolojiyi anlayacak kadar okuma yazma bilmemektedir. Bu nedenle, RDS bu insanlarla çalışırken sorun ve zorluklarla karşılaşmaktadır. Müşteriler mikrofinans ve

⁸⁶ Syed Magfur AHMAD, Abdullah Muhammad Zaved RAKİB, "Islamic Economy: Can it be an Alternative to Socialism and Capitalism?" **International Journal of Social and Humanities Sciences**, 2019, (IJSHS), 3(3), 11-32.

⁸⁷ M Halimuzzaman, MA Khaiar, MM Hoque, "An Analysis of Progress of Rural Development Scheme (RDS) by IBBL: A Study on Kushtia Branch." **Banglavisión**, 2014, 13(1), p. 169-180.

İslami mikrofinans arasındaki farkı bilmemektedir.⁸⁸ Bazen, müşteriler birisinin onlara herhangi bir faizsiz veya karşılıksız kredi verdiğine inanmamaktadır. Buna hem RDS'nin hem de müşterilerinin dikkat etmesi gerekmektedir. Müslüman bir ülke olarak herkes İslam hukukunun ve bankacılık sisteminin farkında olmalıdır. Din bilginleri ya da vaizler, halkı ibadet ve diğer fıkhi meselelerle birlikte İslami ekonomi sistemi hakkında da bilgilendirmelidir.

Ayrıca, RDS yatırım yaptığı projeleri düzenli olarak takip etmemektedir. Düzenli aralıklarla denetlenmesi müşterileri olumlu anlamda motive edebilir ve üretimleri de artırabilir. Örneğin, bazen çiftçiler yetiştirme sırasında hangi kimyasalın veya gübrenin ne oranda kullanılması gerektiğini bilmiyorlar. Bu durumda, tarım sektöründen gelen uzmanlar daha verimli tarım için çiftçileri denetleyebilir ve bilgilendirebilir. Burada RDS, proje ve hizmetleriyle ilgili tanıtım ve bilgilendirme konferansları ve eğitimleri düzenleyebilir. Dini bilgi için, akademisyenleri veya imamları insanları İslam hukuku ve bankacılık sistemi hakkında bilgilendirmeye davet edebilir. Ayrıca, RDS'nin hizmet ve yatırım öğretileri hakkında televizyon veya sosyal medya içerikleri yayınlatabilir. Ayrıca, İslam âlimleri aracılığıyla her köyde müşterileri için yüz yüze bir sosyal ve dini eğitim programı oluşturabilir.⁸⁹

b. Zekât Temelli Mikrofinans Kurumları

Mevcut piyasada İslami mikrofinans kurumlarının sayısı oldukça azdır. Ayrıca geleneksel mikrofinans kurumları ve bankalar da piyasada operasyonlarını devam ettirmektedir. İnsanların İslami mikrofinans yerine geleneksel mikrofinansı tercih etmelerin sebeplerden bir tanesi kırsal alanlarda yaşayanların çoğunun İslami ilkeleri bilmemesi veya uygulamamasıdır. İslami mikrofinans yerine geleneksel mikrofinansı tercih etmelerin sebepler bir diğer sebep ise İslami mikrofinans kurumlarının fon yetersizliğidir. İslami Mikrofinans sınırlı fon kaynaklarıyla çalışmaktadır. Bu nedenle, mevcut fonları çok azdır. Bazen müşteriler kredi taksitlerini zamanında ödemedikleri

⁸⁸ M Halimuzzaman, MA Khaiar, MM Hoque, "An Analysis of Progress of Rural Development Scheme (RDS) by IBBL: A Study on Kushtia Branch." P. 169-180.

⁸⁹ Syed Abdullah Salim And Abu N.M. Wahid, "Poverty Alleviation In Bangladesh: A Participatory Islamic Approach." Islamic Studies, 1998, 37(2), 241-248. Retrieved from www.jstor.org/stable/20836993

için İslami mikrofinans kurumları fonlarını doğru zamanda dağıtamamaktadır.⁹⁰ Bu yüzden fon yetersizliğinden dolayı arka planda kalan İslami mikrofinansı diriltmek ve birlikte fakirliğe karşı mücadele etmek için zekât fonuna çok ihtiyaçları vardır. Bu ifadeyi güçlendirecek bir örnek ise Endonezya’da yaygın bir şekilde faaliyet gösteren “Baitul Maal Wat Tamwil (BMT)” isimli mikrofinans kurumudur. Mikro işletmeler bu İslami ilkeler temelli kuruluşlardan finansman sağlayabilirler. BMT hem işletme işlevini hem de hayır işlevini birleştiren, fıkıh kurallarına dayanan bir mikrofinans kuruluşudur. BMT, zekât, infak ve sadaka toplayarak kendi fonlarını oluşturmaktadır. Toplumun gelişimi BMT'nin temel amacıdır.⁹¹

Endonezya’daki el-Zawa Kurumu mikrofinansı başarıyla uygulamıştır. Hossain, kendi çalışmasında el-Zawa’yı övmüş ve onu referans olarak göstererek şöyle demiştir; İslam, aşırı yoksul insanların yoksulluğunu ortadan kaldırmak için en iyi araçlara sahiptir. Zekât ve sadaka, hâlihazırda Endonezya’da el-Zawa tarafından yürütülen zekât temelli grup kredisi ve mikrofinans programı gibi çok boyutlu projeler aracılığıyla yoksulluğu azaltmak için kullanılmaktadır.⁹² Malezya’da ise, “Amanah Ikhtiar Malaysia (AIM)” en başarılı mikrofinans kurumlarından biridir ve hükümet tarafından çok düşük bir hizmet bedeli ile teminatsız bir kredi sağlayarak yoksulların ihtiyaçlarına hizmet etmesi için görevlendirilmiştir. Bu kurum da zekât temelli bir mikrofinans kurumudur. Zekât Kurumu ve AIM, yoksulluğu ortadan kaldırmak için ortak bir amaca sahiptir ve her iki kurumun da yoksulların ihtiyaçlarına hizmet etmek şeklinde bir hedefi vardır. Dolayısıyla zekât kurumu ve AIM arasındaki iş birliğinin iş ve sermaye yardımı şeklinde zekât dağıtımını iyileştirmesi ve bu mikrofinans programı

⁹⁰ Syed Magfur Ahmad, “An Analysis of Problems and Prospects of Islamic Microfinance: A Case Study on Islamic Microfinance.” **International Congress Of Islamic Economy, Finance And Ethics Proceedings Book**, 2019, p. 48.

⁹¹ Ebi Junaidi, Putri Dini Rizkiyah, “Does contract type influence the Zakat, Infaq and Shadaqah donation of Islamic Microfinance customers? Case study of Baitul Maal Wat Tamwil Beringharjo, Yogyakarta, Indonesia.” 8th International Conference on Islamic Economics and Finance. Center for Islamic Economics and Finance, Qatar Faculty of Islamic Studies, Qatar Foundation.

⁹² Basharat Hossain, “Islamic Microfinance and Rehabilitation Kurum for the Slum and Floating Population by Waqf Funds, the Case of Bangladesh: A Proposal for Muslim Countries.” **Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics**, Vol. 32, No. 2, 2019, p. 139-160.

aracılığıyla yapılabilmesi mümkün olmuştur. İki kurum arasındaki iş birliği, her iki kurumun personel yetersizliği, iş becerileri ve uzmanlık eksikliği gibi boşlukları azaltır.⁹³ Bu nedenle bu iş birliği, her iki kurumun içinde var olan sorunları veya boşlukları çözmeye yardımcı olacaktır. Mikrofinans kurumları fon yetersizliğinden dolayı zekât fonlarına başvurabilir, aynı şekilde zekât kurumları dağıtım ve yönetim sorunlarını gidermek için mikrofinans kurumlarına başvurabilmektedir.

Mikrofinansla birlikte fakirliği azaltmada, zekâtın aktif bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu durumda hem mikrofinans hem de zekât alanların gelirleri sadece mikrofinans desteği alanlara göre daha da artacaktır. Zekâtın uygun şekilde kullanılmasının, mikrofinans alıcılarının gelirlerinin artmasına yardımcı olacağı açıktır. Zekât, geri ödeme gerektirmediği için faydalananın, yardımı aldıktan sonra geliri artacaktır. Öte yandan mikrofinans ve sosyal güvenlik ağı tüketim sağlamak için önemlidir. Ancak bunların, yoksulluğun azaltılması üzerindeki etkisi şüpheli olmaya devam etmektedir. Mikrofinansın yeterince anlaşılmadığı ve vaatlerini yerine getirip getirmediği belirsizliğini korumaktadır. Ayrıca geliştirme uzmanları arasında da mikrofinansın etkisi konusunda çok fazla tartışma bulunmaktadır. Örneğin; Grameen Bankası, Bangladeş'teki en büyük mikrofinans kurumudur. Ancak faiz oranı çok yüksek olduğundan yoksul yararlanıcılar kar edememektedir. Zekât mevzusuna gelince, Bangladeş'teki Müslümanların çoğunluğu, İslami bilgi eksikliğinden dolayı zekâtın ve tahsilinin dini ve sosyal önemi konusunda bilinçli değildir. Bu yüzden hem kamuda hem de özel sektörde yoksulluğu azaltma stratejilerinin planlayıcıları, yoksulluğu azaltma politikalarında zekâtın benimsenmesinin ne kadar önemli olduğunu görememektedirler. Bu durumu değiştirmek ve fakirliği azaltmak için sürdürülebilir bir zekât temelli mikrofinans kurumuna ve uygulama stratejilere üçüncü bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Mevcut mikrofinans uygulamasının temelinde, yalnızca yoksulların üst düzeyine hizmet etmekle kalmayan, aynı zamanda finansal sürdürülebilirlik

⁹³ Nurbani Md. Hassan, Abd Halim Bin Mohd Nor, Noor Ashikin Mohd Rom, "Embracing Microfinance: Proposed Collaboration Between Zakat Institution And Microfinance Institutions." 3rd International Conference On Business And Economic Research Proceeding. 2012, ISBN: 978-967-5705-05-2.

gündemini bozmadan hem finansal hem de finansal olmayan hizmetler sunan güçlü bir mikrofinans uygulaması oluşturma fırsatı vardır. Ayrıca, İslam dünyasında zekât ve hayırsever kurumlarının mevcudiyeti, mikrofinansın sermaye tabanını güçlendirebilir ve yoksul müşterilerin refahını iyileştirebilir. O yüzden, zekât kurumlarının uyguladığı finansmanın mikrofinans uygulamalarına tatbiki, MFK'lerin sürdürülebilirliğini artıracak çeşitli avantajlara sahip olacaktır.



İKİNCİ BÖLÜM

MİKROFİNANS KAPSAMINDA ZEKÂT

Zekât Kur'an'da kapsayıcı bir kavram olarak ele alınsa da zekâtın harcanabileceği alanlar Kur'an'da özel olarak belirtilmiştir; bu alanların dışında başka bir harcama yerine karar vermek için yöneticilere veya âlimlere söz hakkı verilmemektedir.⁹⁴ Tevbe suresinde yer alan “Zekâtlar (sadakalar) sadece fakirler, çaresizler, bu işte çalışanlar ve kalpleri ısıdırılanlar içindir. Bir de esirler, borçlular, Allah yolunda çalışanlar ve yolda kalanlar uğrunda harcanır. Bunlar Allah tarafından farz kılınmıştır. Allah bilir, doğru kararlar verir.”⁹⁵ Mealinde ayette belirtilen sekiz sınıf dışında başka bir yere zekât verilemez.⁹⁶ Ekonomistler ve sosyologlar, vergi sistemlerinde gelirlerin kullanımının belirlenmesinin, fonların toplanmasından daha önemli olduğunu, çünkü hükümetlerin genellikle verimli ve adil bir şekilde vergi toplamak için yeterli araçlara sahip olduğunu belirtmektedir. Bu fonların kullanımında suiistimal daha sık görülmektedir. İslam öncesi hükümdarların ve kralların tebaalarına yükledikleri vergilere yaptıkları gibi zekât gelirlerinin de dağıtılması ve devlet hazinesinde tutulmaması esastır. Tarihi veriler, çoğu durumda, krallar ve lordlar tarafından lüks bir şekilde harcanmak için zayıf ve fakirlere vergiler konduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, İslam'da zekât fonlarının elde tutulmayıp hemen hak sahiplerine dağılması tavsiye edilmiştir. İslam'ın ortaya çıkmasıyla birlikte zekât, fakir ve zayıf sınıflara bir rahatlama olanağı sunmuştur.

Zekât İslam ekonomisinin en temel parametrelerinden bir tanesidir. Belli miktarın üzerinde varlık sahibi olanların, kendi varlıklarından ihtiyaç sahiplerine vermek zorunda oldukları bir bedeldir Mükellefler ve zekâta tabi mallarla ilgili şartlar belli olduğu gibi zekât almayı hak edenler de belirlenmiştir. Tevbe süresi 60. ayette zikredilen 8 sınıf toplumun hemen hemen tüm mağduriyet alanlarını ifade eden bir çerçeveye sahiptir. Servet dağılımı konusunda ortaya konan bu zorunlu görev, İslam toplumunda yaşayan veya çevresinde bulunan insanlarla ilgili çok ciddi bir insanca yaşayabilme garantisi anlamına gelmektedir. Zekâtın ana hedefi toplumdaki

⁹⁴ Al Kardavi, Yusuf. “**Fiqh al- zakah**”. Çev., Monzer Kahf. Cilt 2. P. 3.

⁹⁵ Tevbe 9/60.

⁹⁶ Kâsânî'nin (ö. 587/1191), **Bedâiu's-Sanâi'**, cilt 2, s. 487.

ekonomik dağılımı, eşitsizliği ve fakirliği düzeltmektir. O yüzden ayette geçen sekiz sınıfın ilk iki sırasında fakir ve miskin zikredilmiştir. Zekâtın en önemli amacının bu olduğu hadislerde de gözükmektedir. Bazı hadislerde bu hedef tek başına zikredilmiştir. Örneğin, Hz. Muaz'ın (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.) onu Yemen'e gönderdiği zaman rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber (s.a.) ona şöyle emretmiştir: “Aralarında bulunan zenginlerden alıp fakirlere ver.”⁹⁷

Geçmişten günümüze kadar Müslüman toplumlardan yoksulluğu kaldırmak için çeşitli stratejiler uygulanmıştır. Bunların arasında hem konvansiyonel finans hem de İslami finansın ilkeleriyle uyumlu olanlar vardır. Mikrofinans, İslami mikrofinans, vakıflar, zekât kurumları gibi sosyo-ekonomiye odaklı kurumlar, yoksulluğu azaltmayı çabalayan kurumlardır. İslami mikrofinans kurumlarından hemen hemen her kurumun toplam fonunda zekât fonu da mevcuttur. O yüzden zekât fonunun nereye harcanacağı konusunda kurumların çok dikkatli olması gerekmektedir. Çünkü bu sadece ekonomik bir mesele değil, aynı zamanda dini bir görevdir. Bu konuda yapılan yanlışlıklar başkalarına haksızlık sonucunu doğuracaktır. O yüzden, zekât fonlarından kime ne kadar verileceği tarih boyunca tartışma konusu olmuştur ve mezheplere göre görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Tezin bu bölümünde bu meseleler ele alınacaktır çünkü bu tez zekât temelli bir mikrofinans kurumu oluşturmaya çalışmaktadır ve zekâtın ana hedefi olan fakirlikle mücadele, aynı zamanda mikrofinansın da ana hedefidir. Zekât fonları mikrofinansın uyguladığı stratejilerde kullanılacaksa onun doğru yerde ve doğru şekilde kullanıldığına dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu sebepten dolayı hem zekât alabilecek sekiz sınıf içinde yer alan hem de mikrofinansın hedefi olan fakir, miskin, borçlu ile ilgili sorulara cevap verilecektir. Ayrıca fakir bir kişiye yeni bir iş yeri açmak için yatırım amaçlı zekât verilir mi soruna cevap verilecektir.

I. Çalışma Kabiliyeti Olan Fakir-Miskine Zekât

Fakirin mi yoksa miskininin mi daha kötü durumda olduğu hususunda fakihler fikir birliğine varamamışlardır. Her mezhebin farklı görüşleri vardır: ancak Karadavi, fakir ve muhtaç anlamlarındaki farklılıkların çözülebilir olmadığını ve zekât

⁹⁷ Buhârî, Zekât 41, 63, Meğâzî 60, Tevhîd 1; Müslim, İmân 29, 31. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Zekât 5; Tirmizî, Zekât 6; Nesâî, Zekât 46; İbni Mâce, Zekât 1.

konusunda söz konusu farklılığın etkisi olmadığını belirtmektedir.⁹⁸ Fakir-miskin ayırt edildikten sonra onlara zekât fonundan yardım etmek kalmaktadır; ister bu yardım nakit para vermek olsun ister yenecek veya kullanılacak bir şey olsun. Ancak fakirler içinden de zekâtı hak eden ve etmeyen vardır. Her fakire araştırmadan zekât fonundan yardım etmek doğru olmaz. Zekât alacak durumda olan bir fakirin çalışma kabiliyeti olup da çalışmıyorsa o fakire zekât verilmez.⁹⁹ İmam Şafiî ve Ahmet b. Hanbel yeterince güçlü, çalışıp kazanmaya muktedir olduğu halde aylak olmayı ve aynı ve nakdi yardımlarla yaşamayı seçen bir kimseye, zekâtın verilmemesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰⁰ Geliri şahsi ve ailevi ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek bir işte çalışabilecek durumda olan kimse fakir ve muhtaç sayılmaz. Kardavi bu görüşün şeriat metinleri ve ilkelerine uyumlu olduğunu düşünmektedir.¹⁰¹ Ebû Hanife ise çalışma kabiliyeti olan fakirlere zekât verilmesi hoş olmamakla birlikte zekât verilmesine izin vermiştir. Hanefilerin çoğunluğu burada zekât almanın yasak olmadığını, ancak etik olmadığını savunurlar.¹⁰² Malikiler de Şafiî ve Hanbelîlerin görüşünü benimsemiştir.¹⁰³

İslam, her yetenekli insan üzerinde çalışmayı zorunlu kılmıştır. Devlet, insanların çalışıp yeterliliklerini kazanmaları için iş ve ekonomik fırsatlar sağlamalıdır. Hz. Peygamber, "Hiç kimse, kendi emeğinin karşılığında daha hayırlı bir yemek yiyemez. Yeterli gelir sağlayacak bir iş bulan kimsenin, o işi reddedip sadaka ve dilenerek yaşamasına izin yoktur." demiştir.¹⁰⁴ Fiziksel güç ve yetenek tek başına yeterli değildir, çünkü önemli olan yeterli geliri elde etmektir. Nevevî şöyle der: "Güç sahibi bir kimse iş bulamazsa, kazanamayacağı için zekât ona helaldir."¹⁰⁵ Ayrıca çalışma kabiliyeti olan bir fakir zekât almaya gelirse ve zekât dağıtan onun hallerinden haberdar değilse veya ailesi hakkında tam bilgili değilse onu hemen geri çevirmek Hz. Peygamber'in sünnetine göre davranmamak olur. Fakir güçlü ve yetenekli görünüyor

⁹⁸ Al Qaradawi, **Fiqh al- zakah**, Cilt 2. p. 6

⁹⁹ Al Qaradawi, **Fiqh al- zakah**, Cilt 2. p. 9

¹⁰⁰ Nevevî, **el-Mecmû'**, cilt. 6, s. 228.

¹⁰¹ Al Qaradawi, **Fiqh al- zakah**, Cilt 2. S. 9.

¹⁰² Şeyhîzâde, **Mecmau'l-Enhur**, cilt. 1, s. 220.

¹⁰³ Muhammed b. Ahmed DESÛKÎ, **Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr**, Kahire, cilt. 1, s. 1494.

¹⁰⁴ Buhârî, Büyü' 15, Enbiyâ 37.

¹⁰⁵ Nevevî, **el-Mecmû'**, cilt 6, s. 228.

olsa da kendisi ve ailesine yeterli geçim için gelir sağlayacak işler bulamamış olabilir. Yaşlılık, hastalık, maluliyet gibi bir engel veya iş imkânının olmaması gibi sebeplerden dolayı gelir elde edemeyecek durumda olan ve gelirleri ihtiyaçlarını karşılamakta zorlananların tümüne zekât verilir. Bu, İslam'ın adaleti ve merhametidir. Bunu, "Kazanmayana ekmek yoktur." diyen materyalist düşünürlerin adaletsiz ve acımasız ilkeleriyle mukayese etmek gerekir.¹⁰⁶ Şunu da belirtmek gerekir ki, zekâtı en çok hak edenler dilenciler değildir çünkü dilencilerin birçoğu dilenciligi meslek edinmektedir, daha çok hak eden ise zekât veya yardım istemeye çekinenler ve mütevazı olanlardır. Sonuçta zekât, yalnızca tamamen yoksun ve maddi durumu kötü olanların durumunu iyileştirmeyi değil, aynı zamanda temel ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamayanların da durumunu iyileştirmeyi amaçlar.

II. Fakir ve Miskine Verilecek Zekât Miktarı

Fakir ve miskinlere zekât fonundan ne kadar verileceği konusu fakihler arasında tartışmalıdır. Ebu Hanife, fakir ve miskinkine nisab miktarına kadar zekât verilebileceği görüşündedir. Fakir kimse borçlu veya aile reisi değilse nisab miktarı kadar zekât verilmesi caiz olur ama mekruh sayılır. Ayrıca zekât olarak verilecek paranın miktarının her zaman nisab miktarından az olması gerektiğini söylemiştir çünkü zenginliğin ölçüsü nisab miktarıdır.¹⁰⁷ Miktar konusunda diğer fakihlerin çoğunluğu ise ailesiyle geçinmek için yeterli olacak şekilde verilebileceği görüşündedir. İmam Şafii'ye göre ise bir fakirin ömür boyu yetecek ve fakirliği ortadan kaldıracak ve ta ki hayat boyunca bir daha zekâta muhtaç olmayacak miktarda zekât vermek caizdir. Şafilere göre fakirlik nisaba göre ölçülemez, ihtiyacına yeterli midir değil midir ona bakılır.¹⁰⁸ İmam Mâlik ve Ahmet b. Hanbel'e göre fakirin kendisine ve bakmakla yükümlü olduğu kişilere bir sene yetecek miktarda zekât vermek caiz olur.¹⁰⁹ Şemseddin el-Remli'ye (ö. 1004/1596) göre fakir ve muhtaçlara, kendi bölgelerinde ortalama yaşam süresi için yeterli olan miktar verilmelidir, çünkü

¹⁰⁶ Al Qaradawi, **Fiqh al- zakah**, Cilt 2. P. 10.

¹⁰⁷ Erkal, "Zekât", s. 197-207.

¹⁰⁸ Nevevî, **el-Mecmû'**, cilt 6, s. 193-195.

¹⁰⁹ Erkal, "Zekât", s. 197-207.

zekâtın amacı fakirin daha fazla ihtiyaç baskısı altında kalmamasını sağlamaktır.¹¹⁰ Bu konuda Hz. Ömer'in uygulamasını benimseyen de vardır; Hz. Ömer fakire zengin olacak şekilde zekât verirdi.¹¹¹ Özetle, bu görüşe göre fakir kimseye hayat boyunca zekâta muhtaç kalmamak için yetecek kadar zekât vermek gerekmektedir.

Diğer görüş ise bir yıllık yetecek miktarın zekât olarak verilmesini savunur. Hz. Peygamber'in (s.a.s) ailesinin ihtiyaç duyduğu gıdayı bir yıl boyunca muhafaza ettiğini ve zekâtın yıllık olarak toplandığını öne sürerek, fakir ve muhtaçlara bir tam yıl yetecek kadar zekât verilmesi gerektiğini, ne eksik ne fazla; bu yüzden dağılımın da yıllık olması gerektiğini öne sürer.¹¹² Ancak bu miktar, duruma ve aile fert sayısına göre değişebilir.¹¹³ İbn Hazm (ö. 456/1064) bu görüşleri reddeder, çünkü zekâtın ödenmesi, herhangi bir sınırlama olmaksızın çok büyük veya çok küçük olabilir, zira ne Kur'an ne de Sünnet herhangi bir sınırlama getirmez.¹¹⁴

III. Kendini İbadete Adamış Fakire ve İlme Adamış Talebeye Zekât

Şafii fukaha tarafından kaydedilen takdire şayan hükümlerden biri, kendi gelirleri veya kaynakları bulunmamasına rağmen çalışabilecek durumda olan, ancak tüm zamanını ibadet, dua, oruç vb. ibadete harcamın kişiye zekât verilemez.¹¹⁵ Çünkü o kişi Kur'an'da rızık aramak için çalışmak ve yeryüzünde dolaşmakla emredilmiştir. İslam, çileciliği veya manastırcılığı tanımaz. İyi niyetle ve Allah'ın sınırlarına bağlı kalarak rızık için çalışmak, yüksek dereceli bir ibadettir. Ancak bir kimse kamu yararına yönelik faaliyetler için kendini Allah yoluna adanmış ve gelir elde etmek için bir yerde çalışmıyorsa onun toplum tarafından maddi olarak desteklemesi gerekmektedir.¹¹⁶ İbadete adanmış kimseye zekât verilemeyeceği görüşünü

¹¹⁰ Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, cilt. 6, s. 159.

¹¹¹ Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838), *Kitâbü'l-Emvâl*, s. 565-566.

¹¹² Muhammed b. Ahmed DESÛKÎ, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, cilt. 1, s. 494.

¹¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Alî el-Haraşî el-Mâlikî (ö. 1101/1690), *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ Muhtaşarı Halîl. el-Muhtaşar*, cilt. 2, s. 219.

¹¹⁴ İbn Hazm, *El-Muhallâ*, cilt. 6, s. 156.

¹¹⁵ Nevevî, *Ravzatü't-ţâlibîn ve 'umdetü'l-müttaķîn*, cilt. 2, s. 309.

¹¹⁶ Al Qaradawi, *Fiqh al-zakah*, Cilt 2. P. 10.

destekleyen bir başka sebep ise ibadet edenin ibadetiyle sadece kendisine fayda sağlarken, bilgili bir kişinin diğer insanlara da fayda sağlayacağıdır.¹¹⁷

Vaktinin tamamını ilim öğrenmeye ayırması, kişiyi zekâttan mahrum bırakmaz. Böyle bir kişiye, bu gayesine ulaşmasına yardımcı olmak için, ilim dalının dünyevî veya dinî olup olmadığına bakılmaksızın, gerekli kitapların bedeli de dâhil olmak üzere zekât verilebilir. İlim tahsili, toplumun bazı üyelerinin üstlenmesi gereken sosyal bir yükümlülüktür. Bu bilginin faydası tüm toplumu kapsar.¹¹⁸ Bazı fukaha, bir öğrencinin zekâta hak kazanabilmesi için başarılı olması şartını ekler.¹¹⁹ Günümüzde de bir kurum veya kişi burs ve eğitim desteği sağlarken öğrencinin başarılı olup olmadığına dikkat etmektedir. İslam hukukuna göre tüm zamanını ilmi çalışmalara ve araştırmaya adayan ilim talebelerine zekât verilir.¹²⁰ Çünkü araştırmacının veya öğrencinin bilgi toplama konusunda iyi olması için onun tüm zamanını bu işe ayırması gerekir. Ancak İslam ilkelerine göre tüm zamanını ayırarak ibadet etmek zorunlu olmadığı için bütün zamanını Allah'a ibadet etmeye adayanlar buna dâhil değildir. Ayrıca, bazı Hanefiler, zekât gelirlerinin bir ülkeden diğerine taşınmasına genellikle izin vermezken ilim arayan fakirler için taşınmasına izin vermiştir.¹²¹

IV. Borçluya Verilecek Zekât Miktarı

Tevbe suresinde zikredilen sekiz sınıfın altıncı sırasında borçlular gelmektedir. Toplumda fakirliğin artması veya kişinin fakirlik durumunu sürdüren önemli sebeplerden bir tanesi borç meselesidir. Kişi borçlu olduğu için sürekli başı dertte olmaktadır. Ayrıca mikrofinans kurumlarından veya tefecilerden aldığı faizli borcun faizini ancak ödeyebildiği için uzun bir süre boyunca borçlu olmaya devam etmektedir. Borçtan kurtulmak için kimi fakirler intihar edebilmektedir. Dolayısıyla, zekâtın fakirlikle mücadele kapsamında fakirliğe sebep olan borç meselesini de azaltması gerekir. Burada hangi borçluya ne kadar zekât verilebilir konusuna değinilecektir.

¹¹⁷ Nevevî, **el-Mecmû'**, cilt 6, s. 190.

¹¹⁸ Al Qaradawi, **Fiqh al- zakah**, Cilt 2. P. 11.

¹¹⁹ Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn; Buhûtî (ö. 1051/1641), **er-Ravzü'l-mürbi'**, **Mektebet-ül Riyad el-Hadise**, cilt. 1, s. 400-401.

¹²⁰ Nevevî, **el-Mecmû'**, cilt 6, s. 191.

¹²¹ Muhammad Amin Ibn Abidin, **Radd-ül Muhtar**, cilt. 2, s. 94.

Dört mezhebin görüşleri şu şekildedir; Hanefî mezhebine göre; borçlular, borçlarından başka mülkleri olmayan kimselerdir. Öte yandan Maliki, Şâfiî ve Hanbeli mezhebine göre, borçları kişisel kullanım için olanlar ve borçları sosyal ve siyasi sorumluluklarından kaynaklananlar olmak üzere iki tür borçlu arasında ayırım yapar.¹²² Kişisel borçlar; kişisel sebeplerle borçlu olunan ve temel ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra borçlarından kurtulmaya yetecek mal varlığı ve geliri olmayan kişilerle sınırlıdır. Kişisel borçlar; evlilik, tıbbi masraflar, kişisel ikamet için bir ev inşa etme vb. olmak üzere tüketim harcamaları ve başkalarına karşı tahakkuk eden yükümlülüklerden kaynaklanan borçları ödemek için alınmış borçlardan oluşabilir. Bu borç kapsamında mikrofinans kurumlarından alınan mikro krediler de sayılabilir. Çünkü bu krediler de bazen hastane masrafı, gelir getirici araç için alınmaktadır. Aynı zamanda doğal afetler veya kazalardan etkilenen ve varlıkları yok olduğu için temel ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmek için borç almak zorunda kalanlar da vardır. Dolayısıyla bu durumdaki insanlar için zekât bir nevi sigorta gibi düşünülebilir. Zekât, felaketlerin ve kazaların mali etkilerine karşı bir sigortadır, bilinen tüm sigorta türlerinden birkaç yüz yıl önce gelen bir sigortadır. Bu sigorta, Batı'daki modern sigorta biçimlerinden daha katkı sağlayıcı ve kapsamlıdır. Batılı sigorta, zenginlerin daha yüksek meblağları sigortalamasına izin veren, ödenen prime orantılı sözleşmeli tutarlarla yalnızca aboneleri tazmin ederken, İslami zekât sigortası, afetten etkilenenleri prim ödemelerini gerektirmeden tazmin eder ve tazminat miktarı prim ödeme yeteneklerine göre değil, etkilenen kişilerin ihtiyaçlarına göre belirlenir.

Afetzede veya kişisel borç altında kalanların zekât alabilmeleri için Karadavi'ye göre şu dört şartın yerine getirilmesi gerekir:¹²³

- Borçlu mali yardıma muhtaç olmalıdır. Sadece borçlarını karşılayacak kadar mal varlığı olan kişiler, borç miktarı düşürdüğünde elinde hiç mal kalmayan kişiler hükmündedir. Bu kişi zekâtta pay alabilir. Borçlar ödendikten sonra geride nisab miktarı mal kalıyorsa bu durumda zekâtta pay alamazlar. Çünkü bu durumda bu kişiler zengin sayılmaktadır. Yeterli servete sahip olmayan ancak kazancından borçlarını ödeyebilen kişiler zekât almaya hak

¹²² **İlmihal**, Cilt 1; İman ve İbadetler, bölüm 8; Zekât, s. 484-485.

¹²³ Al Qaradawi, **Fiqh al- zakah**, Cilt 2. P. 50

kazanabilirler. Çünkü aylık gelirlerinden borçlarını ödemeleri zaman alacaktır. Bu koşul, borçlunun tamamen fakir olduğu anlamına gelmez. İlim adamları, barınma, giyecek, mobilya, mutfak eşyaları, hizmetçi ve ulaşım araçları gibi asli ihtiyaçların borç ödemede kullanılabilecek servet sayılmadığını açıkça belirtmektedirler. Borç miktarı borçlunun mevcut servetinden fazlaysa, aradaki farkı ödemek için zekât verilebilir. Sadece bu durumda değil. Borcun mal varlığını nisabın altına çektiği her durumda zekât alınabilir.

- Borç, aileyi desteklemek için borç almak gibi İslami açıdan meşru amaçlardan kaynaklanmış olmalıdır. Alkollü içki tüketimi, helâl mallarda israf gibi yasak uygulamalar için kullanılan krediler zekât ile ödenemez.
- Borç derhal ödenmelidir. Borç ertelenirse, âlimler borçluya zekât verilip verilmeyeceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bunu onaylamaz ve diğerleri borcun bir yıl içinde ödenmesini onaylar.
- Borç kullar tarafından istenen bir nitelikte olmalıdır. Zekât ve şeriattaki bazı şartları çiğnemenin tazmini gibi Allah'a karşı olan yükümlülükler hariçtir.

Kişisel borç altında kalanların ne kadar zekât alabileceği konusundaki görüşler şöyledir; Borçlu kişiye borçlarından kurtulması için yeterli bir miktar verilir.¹²⁴ Burada eğer kişinin borcu örneğin 10,000 Türk lirası ise ve kişi zekât kurumunun yardımıyla parayı alıp borcu ödemeye gittiğinde borcu veren kişi merhametli davranıp verilen miktardan az tahsilat istediği zaman (örnek: 2.000 bağışladı) kişi zekât kurumundan aldığı paradan borcu (8.000) öder ve kalan (2.000) parayı zekât kurumuna geri vermesi gerekir. Borçlulara yardım etmenin en önemli yolu, Allah'ın zekât fonlarından onlar için takdir ettiği paydır. Bu sayede İslam, borçluları borçlarından ve borçlarının sıkıntılarından kurtarır. İslam'da kişi için kolaylık sağlayan bir sistem olmasına karşın, kişinin de bu kuruma karşı ahlaklı ve dürüst olmasını gerektirir. Borcu olduğu kadarını zekât olarak alması gerekir, fazlasını almak doğru olmaz.¹²⁵

Sosyal amaçlı borç altında olanlar; gruplar ve bireyler arasındaki anlaşmazlıkların uzlaştırılması gibi, genellikle kendi malvarlıklarından tazminat ve fide ödeyerek kamu yararına faaliyetlerde bulunan iyi niyetli kişileri içerir. Ayrıca

¹²⁴ Al Qaradawi, **Fiqh al- zakah**, Cilt 2. P. 51

¹²⁵ Al Qaradawi, **Fiqh al- zakah**, Cilt 2. P. 51-52.

yetimhaneler, camiler, yoksullar için hastaneler, çocuklar için okullar inşa etmek gibi kamu yararına olan ve onları borca sokabilecek projeleri de üstlenebilirler. Bu tür kişilere zekât ile borçlarını ödemelerinde yardımcı olunur.¹²⁶ Bazı Şafîilere göre bu kimselere, zengin de olsalar, borçları kadar ödenmelidir.¹²⁷ Diğer insanlar arasındaki anlaşmazlıkların uzlaştırılması sürecinde mali sorumluluk üstlenen bir kişi, bu sorumluluğun yerine getirilmesine yardımcı olması için, zengin dahi olsa zekât isteyebilir.¹²⁸

V. Zekâtın Sekiz Sınıf Arasında Dağıtım

Allah Kuran'da zekâtı hak eden sekiz kategoriden bahseder. Zekâtın her yıl sekiz kategorinin hepsine dağıtılmasının gerekip gerekmediği ve söz konusu dağıtımın eşit olarak mı yapılması gerektiği hususunda fakihler arasında tartışma bulunmaktadır. Bu konuda İmam Şâfiî'nin görüşü şöyledir; zekât, mükellef veya vekili tarafından dağıtıldığında, zekât memurlarının payı düşer, dolayısıyla ödenmesi gereken miktar diğer yedi kategoriye dağıtılmalıdır. Mevcut bir kategoriye vermemek caiz değildir. Mevcut bir kategoriye verilmezse, payı sahibi tarafından verilir.¹²⁹ Ahmet b. Hanbel de bu görüşü benimsemektedir. Tüm kategoriler arasında eşit dağılım ve zekât memurları hariç her kategoriden en az üç kişiye zekât verilmesi kuralı konusunda İmam Şafii ile hem fikirdir, çünkü ayet çoğul biçimdedir ve üç sayısı çoğul halinin kullanıldığı en küçük sayıdır.¹³⁰

İmam Mâlik ve Ebû Hanife, İmam Şâfiî'nin görüşlerinde değildir; dağıtımın tüm kategorileri kapsamaması gerekmediğini belirtirler.¹³¹ Ebu Ubeyd (ö. 224/838), İbn-i Abbas'tan (ö. 68/687-88), zekâtın zikredilen kategorilerden birine harcanmasının sorun olmayacağını ama bu kategoriler dışında bir kişiye verilemeyeceğini nakletmiştir. Ona göre zekât alabilecek konumdaki bir kişinin evi yoksa bir ev satın alabilecek kadar zekât verilmesi caizdir. Bu görüş fukaha tarafından da

¹²⁶ Buhûfî, **er-Ravzü'l-mürbi'**, cilt. 1, s. 402.

¹²⁷ Şemseddin er-Remlî (ö. 1004/1596), **Nihâyetü'l-Muhtâc, Dârül kütüb-ül İlmiye**, 2003, cilt. 6, s. 155.

¹²⁸ Al Qaradawi, **Fiqh al- zakah**, Cilt 2. P. 53.

¹²⁹ Nevevî, **el-Mecmû'**, cilt 6, s. 185.

¹³⁰ Al Qaradawi, **Fiqh al- zakah**, Cilt 2. P. 83.

¹³¹ Al Qaradawi, **Fiqh al- zakah**, Cilt 2. P. 84.

desteklenmiştir. Örneğin; en-Nevevî'nin, zekât alan kişiye kendi kendine yetecek kadar para verilmesi gerektiğini savunduğu bildiriliyor.¹³² İbn-i Şihab (ö. 124/742), zekâta daha çok ihtiyacı ve ihtiyacı daha şiddetli olan kategori hangisi ise ve sayı olarak daha fazla olanlara verilmesi gerektiğini söylemiştir. Yoksullar ve muhtaçlar, zekât verilebilecek gruplar arasında en önemli kategoridir. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerinde tekrar tekrar ifade edildiği gibi, zekâtın temel amacı onların ihtiyaçlarını karşılamaktır. Zekât verilecek miktar az olduğunda, zekâtın tamamı bir sarf yerine harcanabilir, çünkü bu kadar küçük bir miktar onun sorununu ancak azaltır.¹³³ Özetle zekât, gerektiğinde yukarıdaki kategorilerden sadece birine ya da bir kaçına verilebilir. Tercih, kişisel görüşlere veya sosyal konumuna göre değil, gerçek ihtiyaçlara ve kamu yararına dayanmalıdır.

Yukarıdan anlaşılan İmam Şafii ve İmam Ahmet'e göre zekât kurumunda çalışanlarına paylarını vermek zorundadır hâlbuki günümüzde zekât kurumları sadece zekât toplama ve dağıtma işleriyle sorumlu olmayıp diğer infak ve sadakaları da toplar ve dağıtır. Dolayısıyla orada çalışan kimseler zekât verilecek sekiz sınıf için sayılan zekât memurları olarak sayılmaz.¹³⁴ Onlar maaşlı memurlar veya hayır kurumlarının çalışanlarıdır. Böylece zekât memuru kategorisine verilecek zekât başka bir sınıfa verilebilir veya yatırım amaçlı kullanılabilir. Günümüzde zekât verilmesi gerekmeyen bir diğer sınıf ise kölelerdir. Bugün kölelik artık sosyal hayatın bir parçası değildir. Böylece onlara verilecek zekât payı, Müslümanları güçlülerin esaretinden veya baskısından ve sosyo-ekonomik egemenliğinden kurtarmak için kullanılabilir.¹³⁵ Bu gruba günümüz mültecileri saymak doğru olabilir.

VI. İhtiyaç Sahibine Yatırım Amaçlı Zekât Verilmesi

Zekât yatırımı; toplanan zekât mallarının bir finansal faaliyete aktarılacak suretiyle fonun artırılmasını ifade etmektedir. Bu yatırım fikri, fakir ve ihtiyaç

¹³² Sayed Sikandar Shah, "Investment of Zakat Fund: Modern Juristic Debate and Modes of Financing." *Journal of Islamic Banking and Finance*, 2013, V. 30, p. 55-66.

¹³³ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, s. 576-578.

¹³⁴ Muhammad Abu-Saud, *Contemporary Zakat*, Cincinnati: Zakat and Research Foundation, 1988, s. 166-167.

¹³⁵ Shah, "Investment of Zakat Fund", p. 55-66.

sahiplerine, çoğunlukla harcamalarını karşılamak için verilen küçük miktardaki zekât ödemelerinin, yoksulluğu gidermek için yeterli olmayacağı düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Müslüman entelektüeller, yalnızca yoksulları daha sürekli bir gelir sağlayamayıp, aynı zamanda Müslümanların genel ekonomik kalkınmasını finanse etmek için bir gelir kaynağı sağlayan zekât yatırımını içeren uzun vadeli bir sistem önerdiler.

Zekât yatırımı şöyle tanımlanabilir; zekât alan konumundaki grupların gelecekteki faydalarını artırmak amacıyla zekât fonundan yararlanan bir finansal faaliyettir.¹³⁶ El-Fevzan, zekât yatırımını zekâtı içeren, besleyen ve alıcılara fayda sağlayan herhangi bir işlem olarak tanımlar.¹³⁷ Şubair ve Muhammed Farah ise, zekâtın herhangi bir yatırım faaliyetinde kullanılmasının yalnızca İslami olarak onaylanmış yatırım yöntemleri ve ilkelerini kullanması gerektiğinde ısrar etmişlerdir.¹³⁸ Yatırımın amacı gelecekteki faydalar için olduğundan, zekât yatırımı, alıcıların mevcut faydaları için değil gelecekteki faydaları için yapılmalıdır. Ancak zekât yatırımı yiyecek, giyecek, barınma, temel eğitim, ulaşım ve sağlık gibi mevcut tüketim amaçlarına yönelik temel ihtiyaçları karşılamak için gereken zekât harcamalarını konu edinmez.¹³⁹ Yani temel ihtiyaçlar giderildikten sonra artan fonla yatırım yapılır.

Zekât hibe olarak verildiğinde, fonların geri ödenmesi zorunluluğu yoktur. Zekâtın zekât alıcılarına hibe şeklinde dağıtılması, alışveriş ihtiyaçları veya yiyecek gibi ihtiyaçlar içindir. Bu tür zekât tüketim zekâtı olarak bilinir. Kredi olarak zekât, fonların geri ödenmesini zorunlu kılar, çünkü zekât fonlarının dağıtımı risk sermayesi

¹³⁶ Gafoordeen, N., Mohamed Mohideen Nayeem, Abusulaim Mohamed Aslam, "Zakat Investment in Shariah." **International Business Management**, 2016, 10 (12), p. 2399.

¹³⁷ Gafoordeen, Nayeem, Aslam, "Zakat Investment in Shariah. p. 2399.

¹³⁸ Gafoordeen, Nayeem, Aslam, "Zakat Investment in Shariah. p. 2399.

¹³⁹ Wan Marhami Wan Ahmad, "Zakat Investment In Malaysia: A Study Of Contemporary Policy And Practice In Relation To Sharia." Theses Submitted For The Degree Of Doctor Of Philosophy, The University Of Edinburgh, 2012, p. 37.

içindir ve zekât alanların gelirlerini artırmalarına yardımcı olur. Bu düzen, üretken zekât olarak sınıflandırılır.¹⁴⁰

Zekât yatırımının, Şeriat açısından meşru olup olmadığının tartışma konusu olacağı açıktır. Bu nedenle, yatırım faaliyetlerinin şeriata uygun olmasını sağlamak için âlimler tarafından birçok fetva ve görüş belirtilmiştir.¹⁴¹ Son yirmi yıldır bazı çağdaş fakihler ve ekonomistler, zekât fonunun belirlenmiş alıcılarının yararına üretken kullanımı yoluyla zekâtın sosyo-ekonomik rolünü yeniden canlandırmayı ciddi bir şekilde düşünmeye başlamışlardır.¹⁴²

Zekât fonunun, kalkınma projelerinin ve ticari girişimlerin finansmanında yani yatırım olarak kullanılıp kullanılmayacağı konusunda iki farklı görüş vardır. Birinci görüşe göre toplanan zekât fonları derhal zekâtın sarf yerlerine ödenmelidir, devletin veya zekât kurumunun daha fazla gelir elde etme düşüncesiyle onu yatırım olarak kullanması doğru olmaz. Önde gelen bir Hanefi fakih el-Kerhî (ö. 200/815), ödemenin hemen yapılması gerektiğine inanıyor. İbnü'l Humam (ö. 861/1457), zekâtın fakirler için bir rahatlama olduğu gerçeğinin zekâtın hemen verilmesi gerektiğini ima ettiğini, aksi takdirde rolünü yerine getirmediğini belirtir.¹⁴³ Onlara göre zekât, zekât verilecek kişilere yatırım amaçlı verilecek bir şey değildir. Ayrıca zekât verilecek kişilerin yani fakir-miskin, borçlu gibi diğer sınıfların da temlik meselesine aykırıdır. Ayette geçen “*lam*” harf-i ceri zenginden bu gruplara temlik suretiyle zekât aktarımı anlamına gelmektedir, dolayısıyla başkalarının zengin ve fakir arasına girerek zekât mallarıyla yatırım yapması mümkün değildir.¹⁴⁴ Başka bir gerekçe ise, zekâtın gelecekteki ihtiyaçlar için ayrılmasının gerekmediğidir. Zira zekât öncelikle alıcıların mevcut ekonomik ihtiyaçlarını gidermek için tasarlanmıştır. Zekâtı gelir getirici projelerde

¹⁴⁰ Mohammad Nizarul Alim, “Utilization and Accounting of Zakat for Productive Purposes in Indonesia: A Review.” 2nd Global Conference on Business and Social Science, GCBSS-2015, p. 17-18.

¹⁴¹ Gafoordeen, Nayeem, Aslam, “Zakat Investment in Shariah. p. 2399.

¹⁴² Shah, “Investment of Zakat Fund”, p. 55-66.

¹⁴³ İbn Âbidîn’in (ö. 1252/1836), **Reddü’l-Muhtâr**, cilt 2, s. 13-14.

¹⁴⁴ Shah, “Investment of Zakat Fund”, p. 60.

kullanmak, İslam'ın değiştirilmez hükmünü değiştirerek bid'at sonucunu doğuracaktır.¹⁴⁵

Bu konuda Ebu Hanife'nin görüşü, zekâtın ödenmesini emreden nasslar zaman bakımından sınırlanma getirmediği için, devlet aksini kararlaştırmadıkça zekât ödenmelerinin ertelenebileceği yönündedir.¹⁴⁶ Günümüz fakihlerinin çoğunluğu da aynı şekilde düşünmektedir. Temlik konusunda ise, Hanefî mezhebine göre zekâtı ödeyenin zekât gelirinden fakirlerin yedirilmesi ve giydirilmesini zekâtının yerine getirilmesi olarak gördükleri için temlike karşı değildir. Bu, muhatabına fayda sağladığı ve zarar vermediği için kınanmış bir bid'at değildir, bu nedenle zekât gibi mali konularda uygulanabilir, makbul/övlümeye değer bid'at (mahmude) kategorisine girer.¹⁴⁷ Zekât yatırımının caiz olduğuna dair başka bir görüşün delili ise Hz. Ömer'in Ebu Musa el-Eş'ari'nin zekât fonundan, kurumda daha önce çalışmış birinin iki oğlu Abdullah ve Ubeyd lehine bir kredi türünü (kirad) onaylamasıdır.¹⁴⁸

Zekât mallarının yatırım faaliyetlerinde kullanımını hususunda buraya kadar aktardığımız fihki tartışmaların yanı sıra günümüz uygulamalarında yatırım faaliyetlerinin yürütüldüğüne dair örnekler bulunmaktadır. Endonezya'daki zekât düzenlemesi, zekâtın yoksulları idare etmek ve insanların yaşam kalitesini artırmak için üretken amaçlarla kullanılabilmesine hükmetmiştir.¹⁴⁹ Zekâtla ilgili yatırım faaliyetlerinin faiz, içki ve garâr gibi yasaklayıcı unsurlardan arındırılması gerekir. Ayrıca, zekât ödeme yükümlülüğünün tam olarak yerine getirilmesini sağlamak için zekât yatırımının zekât ilkelerine tam olarak uyması gerektiği belirtmiştir.¹⁵⁰ Zekât, yatırım amaçlı kullanıldığında, o yatırım zekât yatırımı olarak kabul edilir. Yatırımın, tamamen veya kısmen zekât ile finanse edilmesi durumu değiştirmez, her iki durumda da zekât yatırımı olarak değerlendirilir. Sadece finansal yatırımlar ile sınırlı kalmayıp,

¹⁴⁵ Shah, "Investment of Zakat Fund", p. 55-66.

¹⁴⁶ Al Qaradawi, **Fiqh al- zakah**, Cilt 2. P. 151.

¹⁴⁷ Shah, "Investment of Zakat Fund", p. 55-66.

¹⁴⁸ Mâlik Ibn Anas, **El-Muvatta'**, Beirut : Darul Ihya el-Turat, 1985, s.59.

¹⁴⁹ Alim, "Utilization and Accounting of Zakat for Productive Purposes in Indonesia: A Review." p. 17-18.

¹⁵⁰ Syed Aftab Ali, "Social Preferences and Project Evaluation: An Islamic Perspective." In: An Introduction to Islamic Economics and Finance, Quill Publishers, 1992.

aynı zamanda okul, hastane vb. kalkınma projelerini de içermelidir. Ayrıca, zekât sadece zekâtın sarf yerlerine fayda sağlamakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sosyal ve ekonomik olarak devlete de fayda sağlamaktır.¹⁵¹

Karadavi ve el-Eşkar, imalat fabrikaları gibi çok sayıda zekât verilecek kişiye istihdam imkânı sağlayabilecek emek yoğun bir işyeri kurulması için zekât mallarının kullanılmasını önermiştir.¹⁵² Al-Khayyat ve Shawqi, zekât kurumunun hem zekât alıcılarının istihdam fırsatlarını hem de tüketim haklarını karşılaması gerektiğini savunmaktadır. Bu nedenle, zekât gelirinin, gıda ve tekstil gibi bazı önemli tüketim mallarını yoksullara ulaştırmayı amaçlayan imalat fabrikaları ve ticari girişimler gibi üretim yoğunluğu olan iş projelerini finanse etmesi gerektiğini ileri sürmektedirler.¹⁵³ Âlimler, engelliler, yaşlılar ve yoksul ailelerin çocukları gibi iş yapamaz durumdaki güçsüz alıcılar için zekâtın sürekli ve istikrarlı bir gelir sağlamak için yatırıldığını belirterek temel ihtiyaçları karşılamak için yapılacak zekât ödemesinin yanı sıra, zekâtın bir kısmı da gelir getirici projelere yatırılmalıdır. Bu projelerden elde edilen kazançlar onlara gelecekte gerekli olan günlük geliri sağlayabilir ve artık sadece zekât dağıtımına bağımlı olmayacaklardır. Sadek ise bu insan grubuna zekât tarafından finanse edilen üretken işletmelerin hisselerinden verildiğini öne sürmüştür.¹⁵⁴ Yoksullara, kendi gelirlerini kazanmalarına ve gelecekte zekâttan bağımsız olmalarına yardımcı olabilecek eğitim ve beceri geliştirme desteği sağlamak için özel programlar tasarlanmalıdır. Zekâtın muhtaçlara fiziki sermaye (taksi, dikiş makinesi vb.) ve arasından potansiyel girişimcilere iş kurmaları için mali sermaye destek sağlamak için harcandığını öne sürüyorlar.¹⁵⁵ Hisse senetlerinden elde edilen kazanç onlara gerekli geliri sağlayabilir. Hisseler, bireysel alıcılara devredileceği zaman onlar kazanacaktır

¹⁵¹ Gafoordeen, "Zakat Investment in Shariah." p. 2400.

¹⁵² Gafoordeen, "Zakat Investment in Shariah." p. 2400.

¹⁵³ Muhammad Shawqi Fanjari, **al-Madhhab al-iqtisadi fi al-Islam : hal fi al-Islam madhhab iqtisadi mu`ayyan**, 3rd Edn., Al-Haya! Al-Misriyyat al Amma li al-Kitab, Egypt, 1997.

¹⁵⁴ AbulHasan M. Sadeq, "Ethico-economic institution of Zakah: An instrument of self-reliance and sustainable grassroot development." **Humanomics**, 1996, v. 12, p. 47-69.

¹⁵⁵ Abulhassan M. Sadeq, "Development Finance in an Islamic Economy: Domestic Sources", in **Financing Economic Development: Islamic and Mainstream Approaches**, ed. M. Sadeq (Selangor: Longman Malaysia, 1992), 17.

çünkü o hisseler temettü kazandıracak veya hisseleri piyasada değerlendirildiği zaman satarak kazanç elde edebilecektir.¹⁵⁶ Ayrıca, zekât malları ile yatırım yapılmasının meşruiyeti hususunda yukarıda zikredilen gerekçelerin yanı sıra yatırımların zekât varlıklarını artırıcı fonksiyonuna da vurgu yapılmaktadır.¹⁵⁷

Zekât fonları direk fakir ve miskinlerin ellerine verilmek zorunda mıdır sorusuna cevaben, Shah, çalışmasında zekâtın, direk fakir ve miskinlerin ellerine verilmeyip yoksullar için çalışan kurumlara veya yatırım amaçlı verilebileceğini savunan görüşleri ele almıştır.¹⁵⁸ Muhammed Kutup, hastaneler ve okullar dâhil olmak üzere sosyal hizmetlerin sağlanmasında ve ayrıca insanlar için istihdam olanakları yaratan fabrikalarda kullanılabileceğini söylüyor.¹⁵⁹ Zehrah da aynı görüştedir, ona göre temelde yoksullar ve muhtaçlar için sosyal yardım çalışmaları olan kuruluşlara verilebilir. Ayrıca, prensipte zekâtın, yoksulların ve muhtaçların durumunu iyileştirmedikçe, sosyoekonomik yapı için harcanmaması gerekir. Bu görüşü zekâtın temlik meselesine aykırı olduğundan dolayı kabul etmeyenler de vardır.¹⁶⁰

Ahmad, doktora tezinde zekât yatırımına detaylı bir şekilde değinmiştir. Konuyla ilgili çağdaş Müslüman âlimlerin düşüncelerini ele almıştır. Çağdaş Müslüman âlimler, çeşitli nedenlerle zekât yatırımını önermektedir. Zekât fonlarının uzun vadeli yatırımlara kanalize edilmesi Müslüman ülkelerdeki kalkınmayı hızlandırmak için gerekli görülmektedir. Birçok Müslüman ülkenin yaygın olarak düşük kişi başına geliri ve düşük üretkenliği göz önüne alındığında, zekât ekonomik kalkınmayı finanse etmek için yeni bir fon kaynağı olabilir.¹⁶¹ Bir borç olarak zekât, fakir ve muhtaçlara temel ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlayacak nakit sağlar. Fakir ve muhtaçların, özellikle hala üretken olanlar için temel ihtiyaçlarının karşılanması için sürekli yardım sağlanması, ancak, alıcıların çalışmaya teşvik edilmeyeceği bir sosyal güvenlik tuzağına neden olabilir. Zekâtın nihai amacı, yoksulları ona sürekli

¹⁵⁶ Sadeq, "Ethico-economic institution of Zakah" p. 47-69.

¹⁵⁷ Gafoordeen, "Zakat Investment in Shariah." p. 2400.

¹⁵⁸ Shah, "Investment of Zakat Fund", p. 60

¹⁵⁹ Shah, "Investment of Zakat Fund", p. 60

¹⁶⁰ Shah, "Investment of Zakat Fund", p. 60

¹⁶¹ Anwar, "Financing Socio-economic Development with Zakat Funds" p. 16

bağımlılıktan kurtarmaktır.¹⁶² Aynı zamanda, araştırmalar, yoksulların ve muhtaçların sınırlı kaynakları ve fırsatları nedeniyle büyük olasılıkla yoksul kalacaklarını göstermiştir. Böylece, çalışabilecek durumdaki yoksullar için akademisyenler, onlara yalnızca temel ihtiyaçlarını karşılamak için para değil, aynı zamanda uygun piyasa teşvikleri, fiziksel altyapı ve işgücü piyasasına katılmalarını ve kendi gelirlerini kazanmalarını sağlayan kurumların da sağlandığını öne sürmektedirler.¹⁶³

Genel olarak zekât fonu yatırım olarak kullanılabilir görüşüne savunanlar aşağıdaki koşulların sağlanması koşuluyla izin verilebilir olduğuna karar vermiştir:

- Getirisinin nihai mülkiyeti alıcılar adına olacak ve sermaye tutarı onlar için harcanacaktır.
- Sadece fazla zekât fonu yatırılmalıdır.
- Zekât havuzunun zarar görmemesi için yatırım faaliyetleri ekstra ihtiyatlı ve bir mali planlama ile yürütülmelidir.¹⁶⁴

Zekâtın finansman potansiyeli olabileceğini kabul edenler zekât yatırımları için çeşitli modeller sunmuşlardır. Bunlardan bazıları aşağıda olduğu gibidir;

BAZ DKI modeli; Hafidhuddin ve Beik, çalışmalarında Endonezya'daki üretken zekât modeli olan BAZ DKI'den bahsetmiştir. BAZ DKI'nin zekât dağıtımı için tüketime dayalı ve üretime dayalı olmak üzere iki tür programı vardır. Üretkenliğe dayalı olan program, küçük ve mikro girişimciler için bir finansman kaynağı sağlamaktadır ve mikrofinansman kuruluşu adı altında borç vermektedir. Zekâtın yatırım sermayesi olacağını ve verimli ve sürdürülebilir kullanım şeklinde düzenli bir şekilde yönetilirse yoksulluğu azaltabileceğini ve yaşam standartlarını iyileştirebileceğini belirtmiştir. Bu durumda, zekât kurumunda çalışanın alıcılar adına

¹⁶² FR Faridi, "Capital Formation, Economic Growth and Public Budgeting In An Islamic Framework." Financing Economic Development: Islamic and Mainstream Approaches. Sadeq, A.(Ed.). Longman, Kuala Lumpur, Malaysia, 1992, p. 96-124.

¹⁶³ Ahmad, "Zakat Investment In Malaysia" p. 40.

¹⁶⁴ Shah, "Investment of Zakat Fund, p. 61

hem fon yatırım hem de onları güçlendirmek için doğrudan veya dolaylı olarak sorumlu olması gerektiğini belirtilmektedir.¹⁶⁵

Shehata modeli: Shehata zekât fonunun İslami sosyo-ekonomik projelerin finansmanında çağdaş kullanımı için bir çerçeve önerirken şunları zikretmektedir: Zekât gelirleri, zekât kurumunun sermaye sahibi olduğu ve zekât alıcılarının işlerine katkıda bulunarak ortak olarak hareket ettiği meşru mudarebe projelerinde kullanılabilir. Kâr, aralarında önceden belirlenmiş bir orana göre dağıtılacaktır. Parayı geri ödeyen güçlü alıcılara kredi verilebilir; yararlanıcılar için yeni bir finansman kaynağı oluşturabilir. Kira finansmanına dayalı olarak düşük maliyetli konutlara sahip olunması için destek verilebilir. Zekât alanların yararına mülkiyetle sonuçlanacak ortaklık işleri finanse edilebilir. Fakirlere veya muhtaçlara cüzi bir ücret veya kira ile sabit kıymetlerin ve üretim araçlarının kiralanmasına destek olunabilir. Felaketsel, hastalıklara veya maliyetli ameliyatlara maruz kalanlara faizsiz krediler verilebilir.¹⁶⁶

Anwar modeli: Onun modeline göre, zekâtın kalkınma projelerinin finansmanında kullanılması amacıyla hukuken tutarlı bir mekanizma geliştirilebilir. Bu amaçla, zekât fonundan "Evkaf-Zekât Yatırım Fonu" (AZIF: Awqaf-Zakat Investment Fund) adlı özel bir finans kuruluşunun kurulmasını önermektedir. Vakıf kurumu olarak tescil edilecek ve kâr amaçlı kurumsal girişim olarak faaliyet gösterecektir. Ülke genelinde şubeleri ve bağlı ofisleri olabilir ve zekât fonlarını uzun vadeli işlere yatırabilir. Ödenmiş sermayesi, zekât verileceklere hisse olarak dağıtılacaktır. Fakirlere ve muhtaçlara en çok fayda sağlayan, yoksulluğun hafifletilmesine yardımcı olan projelerde İslami bankalarla işbirliği yaparak iyi bilinen şeriata uygun finansman faaliyetlerinde bulunacaktır. Örneğin, kırsal alanlarda altyapı inşasının finansmanı, balıkçılık ve kümes hayvanları gibi yoksullar tarafından işletilen ve onların yararına olan küçük ve orta ölçekli sanayilerin finansmanı vb. Zarar riskini yönetmek için yatırım portföyleri de çeşitlendirilecektir. Ona göre, önerdiği kurum şu gerekçelerle şeriata uygun bir modeldir. Birincisi, fakir ve muhtaçların temlik hukuki

¹⁶⁵ Didin Hafidhuddin, Irfan Syauqi Beik, "Zakat Development: The Indonesia's Experience." **Jurnal Ekonomi Islam**, Vol. 1 No. 1, 2010, p. 5-9.

¹⁶⁶ Shawki Ismail Shehata, "Limitations On The Use Of Zakah Funds In Financing Socioeconomic Infrastructure." **Islamic Economic Studies**, Vol. 1, No. 2, 1994, p. 16-20.

şartları yerine getirir, çünkü onlar ticari ürünlerin hissedarı olacaklardır. İkinci olarak, zarara karşı garanti verilir ve ortaya çıkarsa, birikmiş zarar rezerv hesabından karşılar. Son olarak, yoksulların ve muhtaçların acil tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için zekât ödemesinin aciliyet koşulunu yerine getirir. Onlara mal veya hizmet satarken nominal değerlerinden daha az olmamalıdır.¹⁶⁷

Zeki Bedevi modeli: bu modelde, zekât finansmanı sorununu çözmek için zekâtın kullanımı arasında net bir ayırım yapılmalıdır; fitr sadakası ve zekât malı. İlki, yoksul ve muhtaçların acil tüketim ihtiyacı için kullanılmalı, ikincisi ile yoksulluk sorununun üstesinden gelmek için uzun vadeli çözüm olarak tekstil fabrikaları, imalat makineleri ve düşük maliyetli evler gibi üretken girişimlere yatırım yapılmalıdır.¹⁶⁸

Yukarıda anlatılan zekât mallarının yatırım faaliyetlerinde kullanılmasıyla ilgili geliştirilen kurum önerilerinin hepsi birbirine benzemektedir. Bu öneriler arasında zekât kurumu tarafından yatırım yapılması gerektiğini savunan görüşler bulunmaktadır. Zekât kurumu tarafından yapılan yatırım, zekât malını artırır ve zekâtın sarf yerlerine de düzenli zekât dağıtılır. Bu mekanizmada zekât alıcısı konumundaki kişiler işletmenin bir paydaşı olmadığı için hiçbir şekilde sistemin içine dâhil değildir. Bunun yerine Anwar modelinin ve Shehata modelinin önerdiği sisteme göre yani zekât yatırımları zekât alıcılarını yatırımın içine dâhil edecek şekilde yapıldığında daha çok katkı sağlayacaktır. Örneğin zekât fonuyla yapılan bir tekstil şirketinde zekât alıcıları da işçi olarak çalışsa o kişiler hem iş sahibi olur hem zekât yatırımından elde edilen kazançtan faydalanacaktır. Böylece daha çok mal sahibi olur ve kısa bir zamanda ekonomik olarak zekât alan konumundan zekât veren konumuna yükselecektir. Başka bir örnekte, zekât yatırımıyla başlatılan bir çiftçiliği zekât alıcı kendi çiftçiliğiymiş gibi işletecektir ve sonuç olarak daha verimli üretim elde edecektir. Burada hem zekât kurumu hem de zekât alıcısı daha çok kazanç elde edecektir. Dolayısıyla zekât yatırımıyla açılan işletmelere zekât alanları da dâhil etmesi fakirliği daha da seri bir şekilde azaltacağı mümkündür.

¹⁶⁷ Muhammad Anwar, "Financing Socio-economic Development with Zakat Funds" in **Journal of Islamic Economics**, Vol. 4, no. 1 & 2, July 1995, p. 28-29.

¹⁶⁸ Zaki Badawi, "Zakat - A New Source of Development Finance" in *Islamic Banker: News and Analysis of Islamic Banking, Finance and Insurance*, Issue: 4, March 1996, p. 18-19.

Sonuç olarak, zekât yatırımı meselesi tartışma konusu olsa bile günümüzde zekât fonunun yatırım amaçlı kullanılmasının daha verimli ve uzun vadeli fayda sağlayacağı kabul edilmiştir. Zekât yatırımı çerçevesindeki araştırmalar, zekât yatırımının hem zekât dağıtım yöntemi hem de toplanan zekâtın değerini artırmada bir araç olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bir dağıtım aracı olarak zekât yatırımı, alıcıların bir dizi uzun vadeli ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılar, toplanan zekât değerini artırabilen bir yatırım aracı olarak, toplanan zekât gelirinden daha fazla fonun başkasına dağıtılabilmesi sağlanabilir. Bu yatırım ülkeden ülkeye değişmekle birlikte zekât yatırımının Müslüman ülkelerde yapıldığını göstermektedir. Zekât yatırımı öncelikleri her zaman yerel zekât alıcılarının ve özellikle aralarındaki yoksulların yararınadır.

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

BANGLADEŞ İÇİN ZEKÂT TEMELLİ BİR MİKROFİNANS KURUMU ÖNERİSİ

20. yüzyılda yaşanan genel küresel gelir seviyelerindeki artışa rağmen, yoksulluk insanların büyük bir kısmını hala rahatsız etmektedir. 1950’li yıllarda söz konusu tehdidi hafifletmek için farklı politikalar denenmesine rağmen yoksulluk devam etmiştir. 1950 ve 1960’larda gelişmekte olan ekonomilerdeki kalkınma politikaları, yatırım ve büyümeyi vurgulayan ilerleme modellerine dayanmaktaydı. Büyümeye yapılan vurgu yüksek toplam GSYİH büyüme oranlarıyla sonuçlandı ancak bu durum çoğunluğun yaşam koşullarını iyileştiremedi. Aksine, birçok gelişmekte olan ülkede mutlak yoksulluk seviyeleri arttı, gelir dağılımı kötüleşti ve işsizlik oranları yükseldi. Son zamanlarda farklı uluslararası kuruluşlarda iddialı kalkınma planları yoluyla yoksulluğun üstesinden gelinmesi gerektiğine dair bir anlayış hâkim oldu. Dünya liderleri, 2015 veya daha erken bir tarihe kadar Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşmak için birlikte çalışma kararı aldı. Bu hedeflerden ilki aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmaktır. Benzer şekilde, IMF ve Dünya Bankası 1999’da yoksulluğun azalması için ülke bazlı kapsamlı Yoksulluğu Azaltma Stratejisini (PRS: Poverty Reduction Strategy) uygulamıştır.¹⁶⁹

İslam’da aşırı gelir eşitsizliğine ve yoksulluğa son vermeye çalışılmıştır. Her bireyin ihtiyaçlarını karşılamak için gücü yettiği kadar çaba göstermesi beklenirken, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar kazanamayacakları durumlar olabilir. Bununla birlikte İslam, yoksullar için sosyal destek mekanizmaları kurmuştur. Bu mekanizmaların en önemlisi ve en kapsamlısı zekâttır. Daha önceki bölümlerde de bahsi geçen zekât fonlarının, İslam dünyasında ne kadar önemli hale geldiğine değinilmiş ve hali hazırda zekât temelli mikrofinans ve diğer sosyal kurumlardan bahsedilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde Bangladeş için zekât temelli yeni bir mikrofinans kurumundan bahsedilecektir. Yeni bir kurum tavsiye edilmesinin sebebi, söz konusu kurumun sürdürülebilir olmasıdır. Mikrofinans ve İslami Mikrofinans

¹⁶⁹ Habib Ahmed. **Role of Zakah and Awqaf In Poverty Alleviation**, Islamic Development Bank, 2004. Islamic Research and Training Institute, King Fahd National Library Cataloging-in-Publication Data. Jeddah, 2004, p. 19.

yaygın olduğu halde Bangladeş'te niye zekât temelli mikrofinans kurumuna ihtiyaç olduğuna değinilecek ve yeni kurumuna yakışan bireysel davranışların ve zekât dağıtımının nasıl olması gerektiğine dair örneklerden ve günümüz uygulamalarından bahsedilecektir. Son olarak ise yeni kurumun kurumsal olarak nasıl yaygın hale getirileceği ve kurumun önerdiği konular ele alınacaktır.

I. Zekât Temelli Mikrofinans İhtiyacı

Mikrofinans, İslami mikrofinans ve zekât kurumları varken Bangladeş'te neden zekât temelli yeni bir mikrofinans kurumuna ihtiyaç olduğu burada ele alınmaya çalışılacaktır. Ancak bu konuyu ele almadan önce Bangladeş'teki mevcut mikrofinans, İslami mikrofinans ve zekât kurumlarına değinmek doğru olacaktır. Mevcut kurumların güncel durumlarından bahsedildiğinde zekâta dayalı bir İslami Mikrofinans kurumuna ne kadar ihtiyaç olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

A. Bangladeş'teki mevcut mikrofinans kurumları

Bangladeş, ülkedeki milyonlarca küçük borçlu tarafından yoğun kullanımı nedeniyle genellikle mikrokredi ülkesi olarak adlandırılır. 2005 raporuna göre ülkede yaklaşık 700 mikrofinans kurumu 22 milyon kişiye hizmet sağlamak için çalışmaktadır.¹⁷⁰ Günümüzde bu sayının daha da arttığını tahmin etmek çok zor olmayacaktır. Bangladeş'in bağımsızlığından sonra gündeme gelmeye başlayan mikrofinans kurumlarının ilki BRAC'tır. 1972 yılında Sir Fazle Hasan Abed¹⁷¹ tarafından "Bangladeş Kırsal İlerleme Komitesi (BRAC)" modeli bağımsızlık savaşının ardından kırsal alanlarda imar çalışmalarını yürütmek üzere başlatılmıştır. Vurgu kırsal altyapı inşası üzerindedir. Daha sonra, yoksullara sosyoekonomik

¹⁷⁰ Rafiqul Islam Molla, Md. Wahid Murad, Md. Mahmudul Alam. **Development Issues, Policies and Actions: Selected Recent Works on Malaysia and Bangladesh**, jointly published by Publication Centre at Universiti Malaysia Perlis: Perlis, Malaysia and Research and Publication at International Islamic University Chittagong (IIUC): Chittagong, Bangladesh, 2013, P. 87.

¹⁷¹ Sir Fazle Hasan Abed KCMG (27 Nisan 1936 – 20 Aralık 2019), dünyanın en büyük sivil toplum kuruluşlarından biri olan BRAC'ın kurucusudur. Sir Fazle, LEGO Ödülü (2018), Laudato Si' Ödülü (2017), Thomas Francis, Jr. Ödülü (2015), Spanish Order of Civil Merit (2014), Leo Tolstoy Uluslararası Altın Madalyası (2014), WISE Eğitim Ödülü (2011) ve daha birçok ödüller kazanmıştır.

kurtuluşları ve ekonomik büyüme ve kalkınmaya katılımları için mikro kredi sağlanması da dâhil olmak üzere kalkınma çalışmalarının ve programlarının tüm yönlerini ve türlerini kapsayacak şekilde genişletildi. Ona göre mikro kredi programı öncelikle büyüme odaklı bir araç olarak motive edildi.

1976 yılında Grameen Bank Modeli, banka tarafından işletilen herhangi bir geleneksel tefeci sisteminde gerektiği gibi arazi teminatı sağlayamayan ve topraksız çiftçilere mikro kredi sağlamak için Prof. Muhammed Yunus tarafından başlatıldı. Özellikle kadınlara ve fakir insanlara ekonomik ve genel sosyal gelişimine ilişkin faaliyetlere odaklanmaktadır. Son zamanlarda, sürdürülebilir dünya barışını sağlamak için temelden kalkınma için bir kurum olarak büyük beğeni topladı. Grameen Modelinden sonra ortaya çıkan diğer iki büyük sivil toplum kuruluşu, 1976'da Proshika ve 1978'de ASA'dır.¹⁷²

BRAC, Grameen Bank, Proshika ve ASA gibi mikrofinans kurumları büyük ölçekli kurumlardır. Bunların dışında belli bir şehre, kasabaya, ilçeye özel küçük ölçekli mikrofinans kurumları da mevcuttur. Büyük kurumlardan herkes haberdardır ve üzerinde çok çalışılmıştır. Bu yüzden çalışmanın bu bölümünde Bangladeş'in Narsingdi şehrindeki Raipura ilçesinde yürütülen küçük bir mikrofinans kurumundan bahsedilecek. Bu kurumun seçilmesinin arkasındaki sebepleri aşağıda açıklanmıştır. Bu kurum, yazarla tanışıklığı olan bir kurumdur ve bu durum gerçek bilgilere erişimi mümkün kılar. Ayrıca kurum, yazarın yaşadığı mahallede faaliyet göstermektedir, bu da yazarın kurum hakkında bazı bilgilere sahip olmasını sağlar. Dolayısıyla, kurumu anlatırken uydurma ve yanlış bilgilere rastlamak zor olur.

2013 yılında kurulan Provati isimli mikrofinans kurumu, Abul Kalam Buiyan'ın başkanlığında fakir insanlara aşağıdaki hizmetleri sağlamaktadır:

- Fakir insanlara %15 faiz ile mikro kredi verme.
- Kurumun yöneticisinin sahip olduğu marketten günlük ihtiyaçlarını (pirinç, yağ, un, şeker, temizlik malzemeleri vb.) vade farkıyla satış.

¹⁷² Molla, **Development Issues, Policies and Actions**, P. 86.

- Kurumun yöneticisinin sahip olduğu elektronik ve mobilya mağazasından vade farkıyla elektronik eşya ve mobilya satışı. Bu satış diğer vadeli satışlardan farklıdır çünkü kurumlara üye olunması gerekmektedir. Üye olup tasarruf hesabında bir miktar para biriktirdikten sonra alış-veriş yapma hakkı kazanılmaktadır.
- İnsanlar tasarruf hesabına para yatırıp sene sonunda %45 faizle geri olabiliyorlar. Örneğin: bir kişi her hafta 100 BDT tasarruf hesabına koyarsa sene sonunda onun tasarruf ettiği toplam miktarı 5200 BDT olmuş olacak. Kurum bu anaparaya %45 faiz ekleyerek kişiye toplam 7540 BDT ödemektedir. Burada bir kişi birden fazla hesap açabilmektedir.
- Yurt dışına gurbetçi olarak çalışmaya gitmek isteyenlere yüksek miktarda faizli kredi sağlanır.
- Yolcu taşımacılığı amacıyla kullanılan elektrikli araba için mikro kredi sağlanır.
- Kefil olması şartıyla geri ödeme gücüne göre faizli kredi verilir. Bu miktar 10,000 BDT ile 100,00,000 BDT'e kadar olabiliyor.

Provati'nin ana fon kaynağı insanların kurumda biriktirdikleri paralarıdır. Diğer bir fon kaynağı ise biriken parayı işletip elde edilen kardır. Bu kurum Raipura ilçesi dışında hizmet vermemektedir. Kurumun çalışma sırasında karşılaştıkları sorunlar şöyledir; çalışanlar geri ödemeleri almak için insanların evlerine gittiklerinden sorun yaşanmaktadır. Kurumdan birinin geldiğini öğrenen borçlu geri ödeme için parası olmadığından, memur evine ulaşmadan evden kaçmaktadır. Bazen memurların ödemeyi almak için saatlerce borçlunun evinde beklemesi gerekmektedir. Başka bir sorun ise bazı borçluların başka yere taşınmasıdır. Bu durumda kurum borçluyu bulmakta zorlanmaktadır. Bazıları ise sahte belgelerle borç alırlar ki bu devlet tarafından yapılan denetimde sorun çıkarabilmektedir. Buna binaen, kurum sürekli onun üyelerini arttırmaya çalışır. Daha fazla kredi alış-veriş olsun diye çalışanlar için aylık hedef belirlenir ve hedefe ulaşan çalışana prim ve hediye verilmektedir.¹⁷³

¹⁷³ Yazar kendisi kuruma gidip genel müdürü Kobirul İslam ile mülakat yapmıştır.

B. Bangladeş'teki mevcut İslami mikrofinans kurumları

Geleneksel mikrofinans kurumları (MFK) ülke çapında faaliyetlerini genişletirken, İslami ilkelere dayalı MFK'lar geride kalmaktadır. Çünkü ellerinde yeterince fon bulunmamakta ve olar İslami kurallara uygun şekilde davranmak zorunda oldukları için istedikleri gibi hareket edemiyorlar. Geleneksel mikrofinans kurumlarının çoğu faizli işlemler yürüttüğü için bu alanda faizsiz bir finans kurumunun önemi artmıştır. Dolayısıyla, konvansiyonel MFK'larla birlikte İslami MFK'lar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunların en büyük ve yaygın olanı IBBL'nin kurduğu RDS isimli mikrofinans programıdır. Birinci bölümde de bahsi geçtiği gibi RDS, kırsal alanındaki fakir kimselerin ekonomik durumunu geliştirmeyi amaçlar.

RDS dışında Bangladeş'teki İslami bankalar fakirlikle mücadele kapsamında "Small and Medium Enterprises (SMEs)" isimli bir finansman modeli uygulamaktadır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin rolü, bir ülkenin genel ekonomik kalkınması için, özellikle Bangladeş gibi gelişmekte olan ülkeler için vazgeçilmezdir. Bu sektörün hedefi emek yoğun olduğu için milli geliri artırmanın yanı sıra hızlı istihdam yaratmaktır. Özellikle yoksulluğun ortadan kaldırılması ve kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi gibi sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmaktır.¹⁷⁴ KOBİ sektörü mikrofinans sektöründen farklı olsa da özellikleri, hedef kitlesi, hizmetleri ve nihai hedefleri birbirine benzemektedir. Hatta İslami bankalardan bir tanesi (Al- Arafah İslami Bank) küçük işletmeyle birlikte mikro işletmeleri de KOBİ kapsamına dâhil etmiştir.¹⁷⁵ Aralarındaki en büyük fark yatırılan para miktarıdır. Yatırım miktarı 1000 USD ile 100000 USD olabilmektedir.¹⁷⁶ Her iki sektörünün asıl amacı fakirliği yok edip kalkınma sağlamaktır. Dolayısıyla KOBİ'lerin burada zikredilmesi önemli görülmüştür.

C. Bangladeş'teki Mevcut Zekât Kurumları ve Uygulamaları

Bangladeş'te zekâtın etkinliğine dair resmi veri yoktur; zekâtın gerçek miktarı yaklaşık olarak tespit edilmektedir. Zekât ile ilgili devlet verileri, web siteleri, kitaplar

¹⁷⁴ <https://www.siblb.com/sme/> sitesinden alınmıştır.

¹⁷⁵ <https://www.al-arafahbank.com/sme.php> sitesinden alınmıştır.

¹⁷⁶ https://www.eximbankbd.com/sme/EXIM_Uddyog sitesinden alınmıştır.

ve dergilerden elde edilen ikincil verileri kullanarak Bangladeş'teki zekât potansiyeli tahmin edilmektedir. Bangladeş'teki zekâtın toplam potansiyelinin 2018-2019 mali yılında 9.749 milyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakam, 2000-2001 mali yılında yalnızca 809 milyon dolardı. Bu tahmini rakam, devlet gelirlerinin yaklaşık %35'inin ve bütçenin %21'inin 2018-2019 mali yılında Bangladeş'teki potansiyel zekâttan elde edilebileceğini göstermektedir. Ayrıca, zekâtın genel potansiyeli, Bangladeş'in genel GSYİH'sinin %3,77'sini oluşturmaktadır.¹⁷⁷ 2000-2001 mali yılındaki zekât miktarına kıyasla, mevcut zekât miktarı 12 kat daha fazladır. Ekonomik açıdan büyüme ile gelir eşitsizliğini azaltmaya yardımcı olabileceğinden şüphesiz zekât artışı olumlu bir göstergesidir.

Bangladeş'te devlet tarafından yürütülen resmi bir zekât kurumu yoktur. Ancak devlet desteği ile yürütülen bazı kurumlar mevcuttur. Bu kurumlar da ülke çapında çok yaygın değildir. Burada günümüz faaliyet gösteren Bangladeş'teki mevcut zekât kurumlarından ve uygulamalarından bahsedilecektir.

İlk olarak bahsedilmesi gereken zekât kurumu, Zekât Yönetim Merkezi'dir. Çünkü bu kurum Bangladeş'teki en aktif kurumlardan bir tanesidir.¹⁷⁸ Zekât Yönetimi Merkezi (CZM; The Center for Zakat Management), Allah tarafından ihtiyaç sahiplerine refah getirmek için ekonomik bir araç olarak emredilen zekât yükümlülüğünü teşvik etmeyi amaçlayan yoksul yanlısı bir sosyal girişimdir. CZM, zekât yönetiminin kurumsallaştırılması amacıyla, zekâtın organize ve planlı bir şekilde toplanması ve etkin dağılımı için çalışır. CZM zekât malları ile çeşitli programlar yürütüyor ve proje alanlarında birçok birey ve ailenin hayatını değiştirebiliyor. Böylece CZM, zekâtın uygun şekilde dağıtılması için yönetim hizmetleri sunmaktadır. CZM, zekâtları dijital olarak toplamakta ve dağıtmaktadır. 2008 yılından beri devam eden bu kurumun zekât dışında da fon kaynakları vardır. Bunlar şu şekildedir; sadaka fonları, kurban fonları, acil yardım fonları, bankadan gelen kâr payı ve diğer fon kaynakları. Bu fonlarla yürütülen programların içinde öğrencilere burs imkânı, okul

¹⁷⁷ M Kabir Hassan, M Zakir Hossain Khan, and Md Karimul Islam, "The potential of Zakat to transform the Bangladesh economy.", **The Business Standard**, 2022. <https://www.tbsnews.net/thoughts/potential-zakat-transform-bangladesh-economy-488042>

¹⁷⁸ Hassan, "The potential of Zakat to transform the Bangladesh economy."

inşası ve diğer eğitim projeleri, insani yardım, geçim projeleri, hastalara yardım gibi farklı projeler vardır.¹⁷⁹ Birinci bölümünde de anlatıldığı gibi CZM Bangladeş'te önemli bir başarı elde etmiştir. Bu kurum tarafından yürütülen projeler de fakirlere az da olsa refah getiren projelerdir. Ama Bangladeş gibi gelişmemiş bir ülke için CZM gibi birkaç kurum yetersiz kalmaktadır.

Yurt dışında çalışan veya iş kuran gurbetçiler tarafından kurulan diğer bir zekât kurumu ise Dhaka Ahsania Mission (DAM). Bu kurum İngiltere, Amerika, Kanada ve Avustralya olmak üzere dört farklı ana ofisten işletilmektedir. Bu kurum ilk başta vakıf olarak kurulmuştur. Bangladeş'in yoksul insanlarına destek sağlamak için zengin insanlardan gelen yardımlarıyla eğitim, temiz su, HIV/AIDS hakkında farkındalık, çocuk ve kadın kaçakçılığının önlenmesi, temel sağlık hizmetleri gibi hizmetleri sağlıyordu. Daha sonra bu kurum zekâtlarını doğru yere, doğru şekilde dağıtamayan zenginlerden zekât toplamaya başlamıştır. DAM, Bangladeş'in aşırı yoksul halkının refahı için bir "Zekât Fonu" kurdu. Kişilerden/kuruluşlardan alınan zekâtlar, sadece zekât verenlerin tercihine göre yoksulların kalkınması ve refahı için kullanılmaktadır. Bu kurumu diğer zekât kurumlardan farklı kılan, zekâtları sadece zekât verenin yardım etmek istediği yerlere dağıtmasıdır. Genel olarak zekât fonu aşağıdaki amaçlar için kullanılmaktadır: Yoksul ailelerin çocuklarına eğitim desteği, yoksul ve çaresiz hastaların genel tedavi masraflarına ve kanser hastalarına destek, hastane inşa etmek; yoksul ailelerden gelen kız çocuklarının evlilik giderlerine destek, fakir ailelere evlerini inşa etmede veya tamir etmede yardım etmek ve gelir getirici faaliyetlerle kendi kendilerine yeterli olmalarına yardımcı olmak, yetim çocuklar için okul veya medrese inşa edip onu işletmek. Aşağıdaki bazı rakamlar DAM'nin başarılı bir kurum olduğunu gösterir. Yukarıda belirtilen yardımlar için 2020-2021 yılında toplam 240.516,00 USD toplanmış ve 30 Nisan 2021 tarihine kadar 239.355,00 USD harcanmıştır.

D. Zekât Temelli Yeni Mikrofinans Kurumu

Bu başlık altında neden zekât temelli yeni bir mikrofinans kurumuna ihtiyaç duyulduğu konusu ele alınacaktır. Bu soru üç farklı noktadan ele alınarak

¹⁷⁹ <https://czm-bd.org/> sitesinden derlenmiştir.

cevaplandırılacaktır. Bangladeş 1971 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. İlk mikrofinans kurumu ise 1972 yılında kurulmuştur. Geçmişten bugüne kadar yaklaşık 1500 tane özel mikrofinans kurumu kurulmuştur. Bunun yanı sıra 1990'lı yıllardan sonra az sayıda da olsa İslami mikrofinans kurumu kurulmaya başlamıştır. Zekât fonlarını toplayıp insanlara dağıtmak amacıyla ortaya çıkan kurumlar devlet ve özel sektör tarafından oluşturulmuştur. Daha sonra ekonominin içine İslami bankaların girişi bu alanları daha da güçlendirmiştir çünkü İslami bankalarda uygulanan KOBİ ve diğer yardım amaçlı uygulamalar mikrofinansın taşıdığı özellikleri taşımaktadır. Bütün bu çeşitli mikrofinans, İslami mikrofinans, zekât kurumları ve İslami bankaların uygulamalarının ortak ve yegâne bir amacı vardır. O yegâne amaç Bangladeş'teki yoksulluğu ve fakirliği azaltmak aynı zamanda ülkenin ekonomisine katkı sağlamaktır.

Bangladeş'teki mevcut mikrofinans kurumları genel olarak ülkenin ekonomisine belirli ölçüde katkı sağlasa da bireysel olarak fakir insanları daha da fakirleştirmektedir. Çünkü bu tür kurumlar yegâne amaçları olan yoksullara yardım etmek yerine onları kullanıp kendi ticaretini ve işlerini büyütmektedir. Mikrofinans kurumlarından mikro kredi almak kolay olduğu için insanlar bazen basit bir şey için bile çok yüksek faizle kredi almaktadır. Bunun sonucunda yüksek faizli borçlarını ödemekte zorlanırlar ve borç zincirine girmek zorunda kalırlar. Mikro kredi için faiz oranı %25-65 arasında değişmektedir. Kredi verenler, mikro kredi teslim ve denetim maliyetlerinin çok yüksek olduğunu ve yüksek teslimat maliyetlerini karşılamak için böyle yüksek faizli bir ücretin gerekli olduğunu savunuyorlar.¹⁸⁰ Ayrıca, bu yüksek faiz oranında borçluların yüksek büyüme oranının, mikro kredinin borçlular için oldukça verimli ve karlı olduğunu ve bu yüksek faizi kolayca ödeyebilmelerini sağladığını iddia ediyorlar. Ne yazık ki, gelişmekte olan ülkelerde borç alanların faydalarını ve mikro kredi programlarının etkinliğini analiz ederken, borç verenler ve borç alanların ticari işletmelerinin muhasebe kârının hesaplanmasına başvururlar ve emeğin fırsat maliyetinin düşük olduğu iddiasıyla örtük maliyetleri görmezden gelirler.¹⁸¹ Burada mikro kredi veren kurumlar insanların emeğinin karşılığını

¹⁸⁰ Rafiqul Islam Molla ve Md. Mahmudul Alam, "Microcredit - A More Credible Social than Economic Program in Bangladesh", ' **Economics Bulletin**, 2011, Vol. 31 no.2 pp. 1095-1104.

¹⁸¹ Rafiqul Islam Molla and Md. Mahmudul Alam, "Microcredit - A More Credible Social than Economic Program in Bangladesh", 1095-1104.

saymazlar ve dolayısıyla elindeki karlar onlara faiz olarak geri dönmektedir. Sonuç olarak fakirin eli boş kalmaktadır. Başlangıçta, mikro kredinin kırsal alanlarda büyüme yaratan bir araç olduğu düşünülüyordu. Ama şimdi temelde yoksulluğun azaltılması için bir araç olarak görülüyor. Basmakalıp bir dağıtım sistemi, özellikle yoksul kadın müşteriler için, bireysel hayatta kalma becerilerine göre serbest meslek fırsatları yaratarak, hayatta kalma ve geçim düzeyindeki ekonomik faaliyetleri teşvik etmek için tasarlanmıştır.¹⁸²

Mikrofinans kurumlar bazen insanların mevcut durumu daha da kötüye doğru götürebiliyor. Kurumların kredileri faizle birlikte zamanında ödeyemeyince insanlar çok zor durumda kalabilmektedir. Taksitlerini zamanında ödemeyene ilk önce haber gönderilir, daha sonra kurum temsilcisi tarafından eve gelip istenir. Evdeki kadın kocam şuan işte yarın gelin gibi bir cevap verirse tahsilatçı kocasının gelmesini bekler. Çok kötü sözlerle insanları hakaret eder ve tehdit ederler. Bu şekilde birkaç gün devam eder ve taksiti ödemeyen kişilerin evlerine gitmeye devam ederler. En son ödemediği halde mahkemeye verirler veya taciz uygular. Bunu yaşayan bir kişinin yaşadığı gerçekleri detaylı bir şekilde aşağıda anlatılmıştır.

Narsingdi şehrinde büyüyen Begüm isimli bir kız evlendikten sonra komşu şehre göç etmiştir. 12 yaşında bir kız ve 7 yaşında bir erkek çocuğu vardır. Kendisi kocasıyla birlikte kayınvalideden ayrı yaşıyordu. Kocasını bir ofiste personel olarak çalışıyordu. Aynı zamanda yarı zamanlı gelir getirici motorlu araç kullanıyordu. Kocasını lüks yaşamayı ve çok para harcamayı seven birisidir. Kazandığı parayla ailesini anca geçindirebiliyordu ve eve diğer ihtiyaçları da vardı. İlk başta eve bir tane buzdolabı ve bir tane televizyon almak için bir mikrofinans kurumundan 30,000 BDT kredi çekmiş ve onun üçte birisi buzdolabı ve televizyon için harcamış ve kalan paraları evin diğer ihtiyaçlar için kullanmıştır. Bu şekilde Begüm mikro kredi almaya başlamıştır. Kendisinin başvurduğu mikrofinans kurumunun kurallar gereği krediyi çekebilecek kişi kadın olmalıdır çünkü o parayla bir yere kaçamaz evde kalır dolayısıyla tahsilatı kolay olur ve risksiz olur. Birinci kredinin taksitlerini zamanında ve düzenli bir şekilde ödemişler ve kendileri evi yeniden inşa etmek için aynı

¹⁸² Molla and Alam, "Microcredit - A More Credible Social than Economic Program in Bangladesh", pp. 1095-1104.

kurumdan (A kurum) daha yüksek bir kredi çekmişler ve bütün paraları evi inşa etmek için kullanmışlar. Çektikleri rakam ev için yeterli değildi, onun için ayrıca bu kurumdan (A Kurum) habersiz başka bir kurumdan (B kurum) kredi çekmişler. B kurum, müşterinin daha önce A kurumdan kredi aldığından haberdar değildir. Çektikleri paralar bitmek üzereydi ve evin tamamlanması için ufak tefek işler kalmıştı. Kalan işleri de çevrelerinden borç alarak tamamladılar. Artık kredilerin %15 faizle geri ödeme vakti gelmişti ve borç aldığı kişiler de paralarını geri istemeye başladılar. Her hafta iki tane taksit ve komşuların borçları onları zorlamaya başlamıştı. Daha önce değinildiği gibi tahsilatçılar eve gelip gün boyunca oturuyorlardı ve onları rahatsız etmeye başlamışlardı. Gecikme cezasıyla borçları daha da artmaya başlamıştı. Sonunda dayanamayıp kullandığı motorlu aracın tamirini yapacağını söyleyerek C kurumdan kredi çekmiş ve borçların bir kısmını ödemişler. Bu şekilde kredi çekme zinciri birkaç sene devam etmişti. En son evin değerine kadar 4 tane kuruma kredi borçları vardı ve kurumlardan kendilerine haciz uygulanmıştır. Begüm'ün kocası evini akrabasına satıp iki tane kurumun kredi borçlarını ödeyebilmişti ve diğer iki kurumun borçlarını ödeyebilmek için elinde başka bir şey yoktu. Kalan borçlarını da ödeyemeyeceğini anladığında Begüm çocukları alıp kaçmış ve kendi şehrine dönmüş. Orada gizlenerek kirada kalıyorlar ve yeni bir hayata başlamışlar. Sonuç olarak rahat ve lüks yaşayabilmek için çektikleri mikro kredi, ellerinden evleri, sosyal statüsü, çocukların ana vatanını ve iş-güçleri almıştır.

Mikrofinans kurumlarının çoğu, İslami olmayan özelliklere sahiptir. Finansman yöntemleri faize dayalıdır. Ayrıca, yoksullara finansman sağlanmasının yanı sıra, kurumların birçoğunun laik nitelikte olan sosyal kalkınma programları vardır.¹⁸³ İnsanlar faizin haram olduğunu bildikleri halde faizli kredi çekmektedirler çünkü onların önlerinde başka alternatif bir şey yoktur. O insanlar faizli borç almak zorundadırlar. Dolayısıyla insanlara Müslüman topluma uygun ve haram olmayan bir mikrofinans kurumu sunmak şarttır.

İslami mikrofinans kurumu ilk olarak 1995 yılında İslami Bank Bangladesh Limited tarafından açılmıştır. Kırsal kalkınma programı anlamına gelen Rural

¹⁸³ Rafiqul Islam Molla ve Md. Mahmudul Alam, "Microcredit - A More Credible Social than Economic Program in Bangladesh", ' , **Economics Bulletin**, 2011, Vol. 31 no.2 pp. 1095-1104.

Development Scheme (RDS) ismiyle ilk defa İslami mikrofinans orta çıkmıştır. Bu program kısa zaman içinde Bangladeş'te yayılmaya başlamıştır ama geleneksel mikrofinans kadar hızlı yayılamamıştır. Daha sonra diğer İslami bankalar da fakirliği azaltmak adına farklı farklı programları piyasaya sürmüştür. Ama İslami mikrofinanslar hiçbir zaman konvansiyonel mikrofinans kadar başarılı olamamıştır. İslami mikrofinansın faaliyetleri için İslam hukukuna uygun bir altyapısının olmaması endişe vericidir. İslami mikrofinans kurumları ve bankalar için ayrı bir kanun bulunmamaktadır. Bazı kuralları ve düzenlemeleri yaparak mikrofinans kurumları gibi çalışır. Müslüman yoksulların refah düzeylerini yükseltmeleri ve iş fırsatları yaratmak için geleneksel borçlanma araçlarının kullanımı sınırlıdır. Çünkü onlar dini gereklilikleri yerine getirmek isterler. Temel altyapı eksikliği, operasyonel zorlukları bir araya getirmekte ve ticari faaliyetlerin yapılmasına engel teşkil etmektedir.¹⁸⁴ İslami mikrofinansın eksik noktaları şunlardır: İslami mikrofinansın temel altyapısı yok, İslami mikrofinansın sınırlı fon kaynağı var. İslami mikrofinans, İslami kurallara uyulmamasından kaynaklanan farklı risklerle karşılaşabilmektedir. Sürdürülebilirlik, mikrofinans faaliyetleri için en önemli konulardan biridir. Çok düşük miktarda ve çok sayıda insana kredi verilmesi ve ayrıca uzak bölgelerdeki insanları hedeflemek, çoğu zaman faaliyetlerin sürdürülebilirliğini etkiler.¹⁸⁵ Fon kaynaklarının yetersizliğine ek olarak, finansman tarafında ürün çeşitliliğinin olmaması, İslami mikrofinans kurumlarının uzun vadede sürdürülebilirliği için bir sorun teşkil etmektedir.¹⁸⁶

İslami mikrofinansın karşılaştığı bir diğer sorun da eğitimli personel eksikliğidir. Belirli bir kapasiteye ulaştıktan sonra profesyonel personel istihdam edilmektedir. Personelin normal bir finans kuruluşundan farklı özellik ve hassasiyete sahip olması esastır. Çünkü yoksulların kendi durumları ve zaafı vardır. Bu nedenle,

¹⁸⁴ Syed Magfur Ahmad, "An Analysis of Problems and Prospects of Islamic Microfinance: A Case Study on Islamic Microfinance." p. 48.

¹⁸⁵ Raja Suzana Raja Kasim and Nurul Fasha Mohd Shamsir, "Innovative Governance Framework for Global Islamic Microfinance Institutions." Islamic Management and Business, 2012 International Conference on Innovation Management and Technology Research, 2013, p. 71-74.

¹⁸⁶ Bayu Taufiq Possumah and Abdul Ghafar Ismail, "The Quran and Poverty Alleviation: A Theoretical Kurum for Zakat -Based Islamic Microfinance Institution." Research Centre for Islamic Economics and Finance, Working Paper in Islamic Economics and Finance No. 1101, 2011, p. 1-20.

geleneksel mikrofinans farklı olarak, İslami mikrofinans sektörünün büyümesinde eğitimli personel eksikliği dikkat çekicidir. Çünkü eğitimli personeller olmadan kurumlar müşterilerine yeterince yenilik ve problemlere karşı çözüm önerileri getirememektedir. İslami mikrofinans sektörünün yerel dillerde eğitim materyalleri hazırlaması ve eğitim merkezlerinin geliştirilmesi acil bir ihtiyaç olmasına rağmen, bunun oldukça maliyetli olacağından haberdardır.¹⁸⁷

İslami mikrofinans kurumlarının mevcut uygulamalarının sürdürülebilirliği ile ilgili de sorunlar bulunmaktadır. Finansal hizmetlerde yüksek maliyetler ve fiyatlar, zayıf pazarlama İslami mikrofinansın olumsuz yönleridir. İnsanlardaki İslami mikrofinans hakkındaki yanlış düşünceler veya algıların düzeltilmemesi de başka bir eksik noktadır. İslami mikrofinans kurumlarının şube sayısının az olması sektörün insanlara ulaşım konusunda zorluk çekmesine sebep olmaktadır. Ayrıca, İslami mikrofinans kurumları için kar/zarar paylaşımı kurumlerinde çok fazla belirsizlik vardır ve bu da daha yüksek maliyetlere yol açmaktadır. Maliyetlerini artıran diğer faktörler de şunlardır: pazarlama, bilgi toplama ve eğitim vb. Dolayısıyla İslami mikrofinansın sürdürülebilmesinin zor olduğu açıktır.¹⁸⁸

Yukarıdaki bilgilere göre İslami mikrofinansın tek başına büyümesi ve sürdürülebilmesi için çok uzun bir zamana ihtiyaç vardır. O yüzden İslami mikrofinans ve zekâtın birleşiminden oluşacak zekât temelli mikrofinans kurumuna ihtiyaç oldukça fazladır. Zekât kurumlarının desteği ile İslami mikrofinans kurumları daha çok şube açabilir ve masraflarını kolayca karşılayabilir.

Zekât vermek gerekli şartları sağlayan Müslüman bir zengin için farzdır. Erken dönem İslam devletlerinde, zekât fonları devlet tarafından toplanıp yönetilse de zekât yönetimi, erken dönem İslam devletlerinin yok olmasından sonra tarihsel zorluklardan geçmiştir. Sömürge döneminden sonra Yemen, Suudi Arabistan, Libya, Sudan, Pakistan ve Malezya gibi birkaç Müslüman ülke, hükümet aracılığıyla zorunlu zekât yönetimini tercih etmiştir. Mısır, Ürdün, Kuveyt, İran, Bangladeş, Bahreyn ve Irak gibi diğer ülkeler uzmanlaşmış devlet kurumları oluşturmuşlar ancak halkın katılımı gönüllülük esasına dayalıdır. Bangladeş'ten bahsedilecek olursa, ibadeti yerine

¹⁸⁷ Ahmad, "An Analysis of Problems and Prospects of Islamic Microfinance" p- 48.

¹⁸⁸ Rashidah Abdul Rahman, Faisal Dean, "Challenges and solutions in Islamic microfinance." **Humanomics**, Vol. 29 No. 4, 2013 pp. 293-306.

getirmek için kimileri zekâtlarını kendi toplumlarına veya akrabalarına dağıtırlar. Kimileri de zekât kurumlarına verirler ve kurum bu mallarla yatırım yapar veya fakir insanlara dağıtır. Bu konuda zekât kurumları ne kadar da doğru iş yaparlarsa yapsınlar bazen insanların eleştirilerine maruz kalabilmektedirler. Zekât kurumlarında hesabı doğru tutmak çok zor bir iştir ve sorumluluğu çok büyüktür çünkü zekât paraları kuruma bir emanet olarak gelmektedir. Mikrofinans kurumlarından farklı olarak zekât kurumlarının hem zekât toplama hem de dağıtım hususunda doğru tespitler yapması gerekmektedir. Dolayısıyla, zekât kurumlarının işleri ve sorumlukları mikrofinans kurumlarına göre daha fazladır.

Zekât kurumlarının zekât toplama ve dağıtım süreçlerinde karşılaştığı bazı sorunlar aşağıda özetlenmektedir: Zekâtın dağıtımıyla ilgili bir sorun vardır, özellikle yılsonunda ödenmesi gereken zekâtın zamanında dağıtılamamasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, bazı kişilerin zekât verdiği halde zekâtın hedeflenen yerlere ulaşmadığı anlamına gelir. Zekât yöneticileri, toplanan zekât miktarından daha azını dağıtmak için hazırlık yapma eğilimindedirler. Bu durum, zekâtın gerektiği gibi kullanılmasını engelleyebilir ve ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını geciktirebilir. Zekât kurumları, beklenen zekât toplama miktarını karşılamak konusunda endişeler taşır. Bu endişeler, zekâtın yeterli miktarda toplanıp toplanamayacağı, ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması için yeterli kaynağın sağlanıp sağlanamayacağı gibi konuları kapsar. Bu nedenle, zekât yöneticileri, toplanan miktarı dağıtımdan önce dikkatlice planlama ve değerlendirme eğilimindedir. Zekât kurumlarında bazı bölümlerin, tahsis edilen ödeneği tam olarak kullanamaması da bir sorundur. Bütçe kısıtlamaları, bazı projelerin veya programların beklenen düzeyde gerçekleştirilememesine veya hedeflenen yardım alanlarına ulaşamamasına neden olabilir. Bu durum, zekâtın etkili bir şekilde dağıtılmasını engelleyebilir ve kurumların amaçlarına tam olarak hizmet etmelerini zorlaştırabilir. Personel yetersizliği sorunu olabilmektedir. Yetersiz personel istihdamı, işlerin birikmesine yol açar ve sonuçta dağıtılan zekâtın niceliğini ve kalitesini etkilemektedir. Dağıtılan zekât fonlarının mevcut olandan az olması, Zekât kurumları tarafından yürütülen programların etkinliğini etkilemektedir. Zekât kurumları, bu sorunlarla başa çıkmak için etkin yönetim, planlama ve denetim süreçlerini iyileştirebilir. Ayrıca, zekâtın düzenli bir şekilde toplanması ve ihtiyaç

sahiplerine zamanında ve adil bir şekilde dağıtılması için daha fazla şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlamaları önemlidir.¹⁸⁹

Etkili bir dağıtım, zekâttan yararlanacaklar için gıda, eğitim, sağlık ve barınma dâhil olmak üzere daha iyi bir yaşam kalitesi ile sonuçlanmalıdır. Bu nedenle, alıcıların sosyo-ekonomik durumunun iyileştirilebilmesi için zekât kurumlarının etkin bir zekât dağıtım yöntemine sahip olması gerekir. Zekât kurumlarının geniş bir yelpazedeki ihtiyaçlara yanıt verme çabasıyla birlikte bazı zorluklarla karşılaşabileceği normaldir. Bu nedenle, başka bir kurumla iş birliği, zekât kurumlarının hedeflerine ulaşmasına yardımcı olabilir. Örneğin, zekât kurumları, zekâtı eğitim yardımı şeklinde dağıtmak için eğitim vakıfları olan üçüncü şahsa, zekâtı finansman şeklinde dağıtmak için finans kurumları olan üçüncü bir kişiyle iş birliği yapabilir. Aynı şekilde, etkili iş ve sermaye yardımı dağıtımını için, zekât kurumu benzer amaç ve hedeflere, benzer hedef kitleye ve benzer kültüre sahip başka bir kurumla iş birliği yapmalıdır ki zekât amacına ulaşılabilir. Bu nedenle, iş ve sermaye yardımı için uygun mekanizmayı sunarken zekât kurumu, mikrofinans kurumu gibi mikro girişimciler için mikro kredileri kullanma konusunda deneyim ve uzmanlığa sahip kurumlarla iş birliği yapmalıdır.

Önceki bölümlerde tartışılan zekât fonuyla karz-ı hasen meselesi de eleştiriye açık bir meseledir. Örneğin, bir zekât kurumu topladığı zekât fonlarını ihtiyaç sahiplerine borç olarak verdiği zaman geri ödeme alırken borçludan hizmet bedeli de almaktadır. Günlük çalışıp kazandığı parayla ailesini geçindiren bir kişi acil bir hastalık için zekât kurumundan borç para almış olsa o parayı geri ödeme konusunda kendi çok zorluk çekecektir. Bu durumda alıcıdan faiz veya kâr payı alınmasa da ekstra bir bedel istenmesi müşteriler için ek bir zorluktur. Zekât kurumu bir ticarethane değildir ki o kurumun işletme maliyeti fakir insanlardan alınsın. Çalışanların maaşı ile kurumun diğer masrafları zekât fonundan karşılanabilir. Ayrıca zekât fonları borç olarak verildiğinde o para geri kuruma gelecek dolayısıyla, kurumun fonu sürekli artacak. Zekât her sene verildiğine göre bu fon gittikçe artacak. O yüzden zekât fonunun biriktirmeyip her senenin zekâtının o senenin içinde fakirlere dağıtılması gerekir. Onun

¹⁸⁹ Nurbani Md. Hassan, Abd Halim Bin Mohd Nor, and Noor Ashikin Mohd Rom, "Embracing microfinance: proposed collaboration between zakat institution and microfinance institutions." 3rd international conference on business and economic research, 2012, p. 1-23.

için zekât kurumunun güzel bir dağıtım planı olması ve buna uyulması gerekir. Bu durumda zekât kurumlarına operasyon konusunda destek olmuş olacak ve her iki kurumun da hedeflediği amaca ulaşılmış olacaktır.

II. ÖNERİLEN ZEKÂT TEMELLİ MİKROFİNANS KURUMU

Önerilen kurum, zekât ve İslami mikrofinans kurumlarının arasında bir iş birliğini yapacaktır. Bu kurum bir veya birden fazla İslami mikrofinans ve zekât kurumunu bir araya getirecektir. Bu kurumlar kendi kimliklerini kaybetmeyecek şekilde kendi kuruluşu adına kurunun sunacağı programlara destek verecektir.

Zekâtın kendisi bir mikrofinans kurumu değildir ama zekât ile mikrofinansın işletilmesi daha kolay olacaktır. Burada zekât kurumları bu kuruma zekât fonuyla destek verecektir. İslami mikrofinans kurumları ise daha çok işletme ve aynı zamanda kendi fonuyla destek sağlayacaktır. Kurumun ana hedefi şu şekilde özetlenebilir, zekât ihtiyaçların karşılanması, mikro kredi ise finansal koşulların geliştirilmesi içindir. Kurumun amacı ise iki farklı kurumun da hedef kitlesi olan fakir insanları kapsayıcı hizmet sağlamak ve kısa süre içinde kolay bir şekilde ekonomik durumları geliştirmektir. İki farklı kurumu yönetmek ve kurumlar arasındaki iletişimi sağlamak için zekât temelli mikrofinans kurumunun Ofisi kurulur. Ofisin giderleri ve diğer işlem masrafları müşterilerden değil zekât ve İslami mikrofinans kurumları tarafından karşılanır.

Yeni entegre edilmiş kurumun uygulaması toplumda mevcut sorunları göz önünde bulundurarak şekillendirilmiştir. Bu yüzden kurumun uygulamasına geçmeden önce insanların mikrofinans kurumlarından kredi isterken gösterdikleri sebep ve sorunlar aşağıdaki listelenmiş ve gereken açıklamalar yapılmıştır.

- Gelir getirici araç/hayvan almak için: Bangladeş'in işsizlik oranı yüksek olduğu için insanların işleri olmuyor. O yüzden okumuş insanlar bile bazen iş bulamadıklarından gelir getirici araç alıp ailelerini geçindirmeye çalışmaktadır. Aynı nedenle evde inek, koyun gibi hayvan yetiştirmek isteyenler de mikrofinans kurumlarında kredi çekerler çünkü bir hayvan satın alabilmeleri için ellerinde birikim yoktur.

- Temel İhtiyaç: Bangladeş'te genelde kişi geniş ailede anne baba ve kardeşleriyle birlikte yaşadıkları için aileler büyük olur ve kişi sayısı fazla olur ancak ailede çalışan kişi sayısı bir veya ikidir. Dolayısıyla bir veya iki kişinin geliriyle büyük aileler geçinmiyorlar. Doğal afetten dolayı evine bir zarar geldiğinde onu yeniden inşa etmek için elinde hiç birikim olmamaktadır. Bazen de doğal afetten dolayı elindeki işi de yok olabiliyor. Örneğin, geliri çiftçilikten geliyorsa ve sel sebebiyle o sene kişi işsiz ve gelirsiz kalıyor. Sonuç olarak ailesini birkaç ay geçindirmek için paraya ihtiyaçları var ve en kolay mikro kredi kurumlarından kredi çekebildikleri için ilk başvurdukları yer orası olmaktadır.
- Eski borçları ödemek için: Mikrofinans kurumundan aldığı krediyi geri ödeme zamanı geldiğinde kişinin elinde bir taksit parası bile olmuyor. Bu durumda kurumdan baskı uygulanıyor. Kişi bir krediden kurtulmak için gidiyor başka bir mikrofinans kurumundan kredi çekiyor ve bu zincir bu şekilde devam etmektedir. O yüzden eski borcu kapatmak mikro kredi alınmasının önemli sebeplerden bir tanesidir.
- Ciddi bir hastalığı tedavi etmek için: Kimiler de ağır hastalıkların tedavileri için kredi çekmişlerdir. Aniden ortaya çıkan hastalıklar için ellerinde pek birikim olmayabiliyor ve devlet hastanelerinde de uzun sıra beklemesi gerektiği için acil tedavi için özel hastanelere gidiliyor ve bu hastaneler için çok para gerekmektedir. Bu sorunu da mikrofinans kurumlarından kredi çekerek halletmektedir.
- Bir şey için kredi çekip başka bir şeye harcamak: Kişi bazen kredi çekebilmek için geçerli bir sebep sunup kredi çeker ve daha sonra onu başka bir şey için harcamaktadır. Örneğin, yeni lise eğitimini bitirmiş bir öğrenci iş hayatına girmek isteyene başvurduğu bir iş yeri sadece motosikletli olanlar işe alınacak demiştir. O öğrenci de eğitim harçlığı olarak kullanacağını söyleyerek bir mikrofinans kurumundan kredi almış ve o parayla motosiklet alıp işe başlamış. Burada da görüldüğü gibi motosiklet alımı için kredi verilmeyecek diye müşteri farklı sebeple kredi çekmiştir.

Zekât temelli mikrofinans kurumunun uygulaması yukarıda anlatılan sorunları giderecek ve daha hızlı bir şekilde ekonomik çözümler getirecek önermeleriyle aşağıdaki tablodaki şekilde olacaktır.

Tablo 1: Zekât temelli mikrofinans kurumunun uygulanması

Zekât temelli mikrofinans kurumu		
İhtiyaç	Zekât Kurumu	İslami Mikrofinans Kurumu
Borç ödemek	Zekât fonundan borcu ödenir.	İsteğe göre mikro kredi sağlanır.
Acil tedavi	Zekât fonuyla tedavi edilir.	İsteğe göre mikro kredi sağlanır.
Acil barınma	Ev veya geçici kalabilecek bir yer ayarlamak	Evin diğer temel ihtiyaçları vade farkı eklenmeden murabaha şeklinde taksitle satılır.
Kız evlendirme	Kızın babasına düğün masraflarına destek sağlanır. Çiftin yeni evinin eşyaları için kısmi ödeme yapılır.	Çiftin kuracağı yeni ev için beyaz eşya ve mobilyaları vade farkı eklenmeden taksitle satılır.
İş yeri açmak	Kuracağı iş için İMFK yeterince kredi sağlayamazsa destek verilir.	Kredi sağlanır, bunun yanı sıra sermayeyi büyütmek için müşareke yoluyla kurum da işe ortak olur.
Makine satın almak	Geri ödeme konusunda zorlama söz konusuysa zekât fonuyla destek sağlanır.	Geri ödeme konusunda zorluk çekmeyecek olursa vadeli satılır.

Evcil hayvan satın almak	Geri ödeme konusunda zorlayacaksa zekât fonuyla destek sağlanır.	Geri ödeme konusunda zorluk çekmeyecek olursa vadeli satılır.
Temel ihtiyaç	Her sene bir kere zekât fonundan karşılanır.	Vade farkı eklenmeden taksitle satılır. Yine zorluk çekecekse zekât kurumuna veya diğer STK'lara yönlendirilir.
Mobilya/ beyaz eşya almak	Ailenin duruma göre destek sağlanır.	Vade farkı eklenmeden taksitle satılır.

Çalışmanın bu kısmında insanların karşılaştıkları ihtiyaçlara göre yeni kurumun uygulaması açıklanacaktır. Bu kapsamda ele alınacak olan ilk ihtiyaç borç kapatmaktır. Mikrofinans kurumlarından kredi çekenlerin çoğu geçmiş borçlarını kapatmak için kredi almaktadır. Bu borç ister bir kuruma olsun ister kişiye olsun kişi borcu ödeme hususunda yapacağı başka bir şey kalmadığında düşünmeden kredi çekmektedir. Bu şekilde olan kişilere kredi verilmekle onlar borçlu olmaktan kurtarılmıyor aksine borç yükleri ağırlaştırılıyor. Bunun gibi fakir insanları borç zincirinden kurtarmak için ilk önce onların borçlarını kapatmak gerekmektedir. Yeni kuruma göre öncelikle borçlu kişinin borcu zekât fonuyla kapatılır veya hafifletilir. Daha sonra kişinin talebine göre İslami mikrofinans kurumu tarafından kredi sağlanır. Böylece eski borç kapandığı için kişi mikrofinanstan aldığı krediyi ödeme konusunda zorluk çekmeyecektir. Alınan krediyle yapılan iş sonucu kazandığı parayla kredi borcu kolay şekilde geri ödenebilir. Bu durumda başka herhangi bir borç olmadığı için zorluk çekmeyecektir. Kredi ödemesi bitince de kişinin kazancı daha çok olur ve ekonomik durumu da gelişir. Borcu kapandıktan sonra bir ihtiyaç yoksa işlem zekât kurumunda biter ve kişi borcu kapatmak için başka herhangi bir mikrofinans kurumuna gitmek zorunda kalmaz. Kişi doğrudan bir İslami mikrofinans kurumuna gidip kredi alabilse bile aldığı krediyle borcu kapatacak ama mikrofinans kurumunun borcunu kapatmak için yine kendisini başka zor yollara sokacaktır. Özetle ilk olarak, zekât fonu borçlulara

tüketim ihtiyaçları için verilecek, İMFK'den gelen fon ise mikro işletmeler için sermaye yatırımı ve işletme sermayesi olarak kullanılacaktır.

Kurum tarafından karşılanabilecek ikinci ihtiyaç, acil tedavi için oluşan maddi sorunlarıdır. Fakir bir ailede bir kişi ağır bir hastalığa yakalanır ve tedavi maliyeti yüksek olursa aile maddi olarak zor durumda kalmaktadır. Para olmayınca hastanın tedavisi gerçekleşmez ve dolayısıyla hastanın durumu daha kötüye gidebilir veya ölümlerle sonuçlanabilir. Bu durumda acil bir şekilde para bulmak gerekmektedir. Günümüzde faizsiz borç veren zengin kişi sayısı oldukça azdır. Bir yerden borç olsa bile bir fakir aile için geri ödenmesi kişiyi zor durumda bırakabiliyor. Bu durumda hasta veya hasta yakını yeni kuruma başvurduğunda ilk önce zekât fonuyla hastanın tedavi masrafları karşılanır. Eğer kişi hastalığı sebebiyle çalışmıyorsa bu durumda yine zekât fonundan temel ihtiyaçları için nakit para verilir. Kişinin çalıştığı iş iyi bir iş ise zekât parasından destek vermektense mikrofinans kurumu kredi yerine temel gıda ihtiyaçlarını vade farkı eklemeden taksitle satabilir. Hasta iyileştiği zaman işine devam eder ve yavaş yavaş kuruma borçlarını öder. Böylece kişi aşırı faizli kredi almaktan kurtulur ve hastalığının tedavisi gerçekleşmiş olur.

Üçüncü ihtiyaç, doğal afetler sebebiyle meydana gelen barınma sorunudur. Bangladeş'te her sene en az bir bölgede sel sebebiyle birçok insanın evi sular altında kalır ve her defasında yeniden inşa etmeleri gerekir. Bu döngü, fakiri daha da fakirleştirmektedir. Her seferinde kişi elindeki birikimleri kullanır veya bir kurumdan kredi çeker. Bu durumdan kişileri kurtarmak için aynı anda hem zekât hem mikrofinans kurumu desteği gerekmektedir. Evi yeniden inşa etmek için gereken finansal destek zekât fonuyla sağlanırsa kişinin başka yerden borç almasına gerek kalmayacaktır. Doğal afetten dolayı işsizlik gibi sorunlar da meydana gelmektedir. Bu konuda İMFK destek olmaktadır. Örneğin, kişinin tarlası suyun altındaysa gelecek 2-3 ay orada zirai faaliyet yapamaz ve çiftçilik tek gelir kaynağı ise kişi ailesini geçindiremez. Bu durumda kişinin ekonomik durumuna göre hareket edilir. Zekât fonundan evi inşa edildiği için ve afet sonunda durumu iyi bir hale dönüşecekse İMFK temel ihtiyaçları için kredi sağlayabilir ya da kendisine bütün ihtiyaçları uygun fiyata vadeli olarak satabilir. Durumunun yine kötü olmaya devam edeceği açıksa zekât

fonundan yardım edilir ve mikrofinans kurumunun kişiye uygun yeni bir iş imkânı sunması beklenir.

Bangladeş'te genel olarak kızları evlendirmek çok maliyetli olur. Mikro kredi alanların maddi sorunlarından bir tanesi de kızlarını evlendirme zorluğudur. Düğün masraflarını hep kız tarafı yaptığı için kızın babası çok zorluk çekmektedir. Ayrıca erkek tarafından istenen çeyizleri de kızın babası vermeye çalışır. Babası fakirse düğün masrafları kendisini daha da fakirleştirmektedir. Bu sorunu gidermek için zekât temelli mikrofinans kurumu alternatif imkânlar sunmaktadır. Kızın babası zekât kurumundan düğün masraflarını karşılamak için bütçede eksik kalan parayı alır ve düğünü güzel bir şekilde bitirir. Yeni çiftin ekonomik halinin kötü olması durumunda gereken maddi yardımları zekât fonundan sağlanır. Ancak durumları İslami mikrofinanstan kredi alıp ve mal satın alıp borç ödeyebilecek durumda ise zekâttan verilmez. Çünkü daha kötü durumda olan insanlara öncelik verilip zekât fonundan yardım edilmesi gerekmektedir. Bu şekilde yeni çift İMFK'ye başvurur ve evin diğer eşya ve mobilyalarını murabaha yoluyla satın alır. Sonuçta evlilik sürecinde kız ve erkek tarafı arasında çeyiz konusunda yaşanabilecek sorunlar ve anlaşmazlıklar çözülmüş olur. Böylece kızın babasını düğün masrafları için gereken parayı temin etmek adına herhangi bir mikrofinans kurumuna başvurması gerekmemektedir. Böylece borç zincirine girmemiş olacaktır.

İnsanların mikro kredi çekmelerinin arkasında yatan diğer bir sebep ise iş yeri kurmaktır. Kurumdan sağlanan krediyle kişi ancak köyünde veya kasabada bir dükkân açabilmektedir. Şehir merkezinde veya merkeze yakın bir yerde iş kurabilmek için gereken krediyi bir mikrofinans kurumu sağlayamaz. Dolayısıyla alabildiği kredinin bir kısmını evin ufak tefek eşyalarını almak için kullanır, kalan parayla kişi bir dükkân açar ve bu dükkânlar genelde küçük bakkal, çay ocağı ve yöresel pastane gibi işletmeler olabilmektedir. Bu tür işletmeler çok gelir kazandırmaz. İşletmeden gelen parayla haftanın taksitini ödedikten sonra geriye pek bir şey kalmamaktadır. Sonuç olarak bu işletme kişinin ekonomik durumuna olumsuz etki etmektedir. Bu kurumda ise ilk önce böyle kişilerin genel durumu incelenir. Ondan sonra zekât fonuyla kişinin borcu varsa ödenir, tedavi edilmesi gereken hasta varsa tedavi edilir ve diğer ihtiyaçları karşılanır. Böylece kişinin sorunları en aza indirilmiş olur ve üzerindeki yük

hafifletilir. Artık alacağı krediyi tamamen sermaye olarak kullanabilir. Sermaye için kar-zarar paylaşımlı kredi sağlaması konusunda farklı yollar izlenebilir; birincisi, İMFK kişiye sermaye olarak istediği miktarın tamamını ödeyebilir ancak bunun için kişinin yapacağı iş konusunda tecrübeli ve güvenilir biri olması gerekmektedir. Eğer kişi işi bilen biri değilse İMFK onunla müşâreke yoluyla ortak bir işi başlatabilir. Bu durumda İMFK işsiz ve aynı zamanda teklif edilen işi bilen bir kişiyi maaş vererek tutar. Burada işi yöneten İMFK olur, kredi talep eden ise hissedarı olur ve aynı zamanda ücretsiz olarak çalışır. Böylece işsiz bir kişi işe sahip olur ve fakir bir kişi bir işletmeye sahip olur. Yönetim çok iyi olursa hem kendisi daha çok kazanca sahip olur hem de ülke ekonomisine katkı sağlamış olur. İkincisi, Kişinin istediği miktar çok ise İMFK onunla ortak olacak başka bir kişiyi ayarlar. Aynı işi yapmak isteyen ve bu işi bilen birisini arayan bir zengin iş adamı ayarlar. Bu durumda ortak olacak kişi zengin olmayıp kuracağı iş için bütçesi az olan ve bir ortak arayan orta halli bir kişi de olabilir. Bunu sağlam bir şekilde gerçekleştirmek için gereken veri tabanı kurumun ofisinde mevcut olur. Olmayan bilgiler de kişiden zaman istenerek toplanır ya da duruma göre başka bir yola başvurulur. Üçüncüsü, kişi kuracağı iş için yeterince kredi alamazsa zekât kurumu tarafından kişiye zekât verilir. Sonuç olarak kişi zekât olarak aldığı parayı İMFK'den çekebildiği krediye ekleyerek sermayesini büyütmüş olur ve işi rahatlıkla kurabilir.

Zekât temelli mikrofinans kurumunda kim ne isterse istesin ilk önce kişinin ekonomik durumunun incelenerek temel ihtiyaçlarının karşılanması daha sonra diğer ekonomik sorunların giderilmesi gerekmektedir. Çiftçilik yapmak ve el sanatları için gereken makineyi satın almak için başvuranların da temel ihtiyaçlarını giderdikten sonra söz konusu ürün satılır. Bir bayan dikiş makinesi almasından sonra elbise dikerek kazandığı parayla borçlarını ödeyecekse ürünün taksitini ödeyemez. Hem taksiti hem borcu ödemeye çalışırsa ailesini geçindiremez. O yüzden makine almadan önce kişi tüm sorunlarından kurtulmazsa bu destek kişinin ekonomik durumuna olumsuz etki eder. Bu durum hayvancılıkta hayvanı alıp besleyip satarak para kazanmak isteyenler için de geçerlidir. Hayvanı aldıktan sonra onu büyütüp onu sattığı parayla borçlarını ödeyecekse ya da diğer ihtiyaçları için parasını harcayacaksa yeni hayvanı almak için yine kredi çekmek zorunda kalacaktır. Bu kısır döngü böyle devam edip gidecektir.

Kişiyi bu halden kurtarmak için ilk hayvan kişiye zekât fonundan sağlanır ve daha fazla hayvan almak istediğinde ise İMFK'den kredi desteği sağlanır.

Çok fakir insanların en büyük sorunu temel gıda ve giyim ihtiyaçlarını karşılayamamaktır. Bangladeş altı mevsimli bir ülkedir. Her mevsime göre iş imkânı bulunmaktadır. İnsanların bazıları senenin belirli sezonlarında çalışabiliyor. Örneğin, pirinç tarlalarında işçi olarak çalışan çiftçiler pirinci ekerken ve biçerken işleri olmaktadır. Geri kalan günlerde ise buldukları işi yaparlar. Her gün işlerine gidemezler. Başka bir örnek, toprak ve ağaç ile ilgili işleri yapan insanlar yağmur mevsiminde çalışamazlar. Bu tür insanların sayısı çoktur. Onlar, işleri olmadığı zamanlarda çok zor durumda kalmakta ve ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda zorluk çekmektedir. Kurum kapsamında böyle insanlara senede bir kere zekât fonuyla en az bir aylık temel ihtiyaçları verilir. İkinci ve devamı için İMFK'lara başvurur, bu kurumlar da iş bulduğu zaman parasını taksitle ödeme şartıyla temel ihtiyaçları sağlar. Böylece kişiler en azından faizli kredi almaktan kurtulur.

Yukarıda anlatılan yöntemler toplumda bilinen, yaşanan ve insanlardan alınan örnekler üzerinden oluşturulmuştur. Gün geçtikçe çıkacak yeni sorunlara da kurum tarafından çözüm üretilebilir. Bu kurum sürdürülebilir bir yöntem bulmak için ne yapması gerekirse onu ilgili kurumlarla istişare edip yapmaya çaba gösterir. Önemli olan fakirleri daha da fakirleştiren mevcut yöntemlere alternatif yöntemleri geliştirerek fakirlerin ekonomik durumlarına katkı sağlamaktır.

Bu kurumun özelliği, yoksullar için gelir ve refahın adil dağılımını sağlayacak olmasıdır. Önerilen kurum kurumsal yapısıyla tamamen kar-zarar paylaşımı ve imtiyazlı sözleşme şekillerine dayandığından, kar veya kazanç dağıtımı, hissedarlar ve yatırımcılar arasında sermayenin katkısına göre dağıtılacaktır. Uygulamalarında zekât fonundan yardım sağlayarak kişinin sorunlarını hafiflettikten sonra İMFK'dan kredi alınması önerilmiştir. Burada Zekât temelli mikrofinans kurumu fakirlerle işbirliği yaptığı zaman duruma göre aşağıdaki alternatif yollar izleyecektir;

- Müşteriyle ortak işe girecektir. Büyük yatırım gerektiren bir iş için müşteri tek başına risk altına girmesin ve kurumsal tecrübe ve desteği alabilsin diye kurum da müşterinin aldığı krediyle sermaye ekleyerek ortak olacaktır. Böylece iş

daha hızlı bir şekilde büyücek ve daha çok kar elde edecektir. Aynı zamanda zarar etme riskini de azaltmış olacaktır. Kar-zarar paylaşımı da ona göre olacaktır ve müşterinin aldığı kredi kuruma geri ödenecektir.

- Yatırım yapacak. Burada iki kurumdan oluşan birleşik kurum fakirin herhangi bir yeteneği gözeterek veya varsa boş arazi değerlendirerek yatırım yapacaktır. Fakir olan kişi tecrübeli olduğu işini yapacak ve karşılığını birleşik kurumdan alacaktır. Kurum fakirin arazini kullanıyorsa onun kirasını verir ve mümkünde orada açılan iş neyse onu yapacak. Burada kişi hem boş araziye değerlendirmiş olacak hem iş sahibi olacaktır.
- Zekât fonundan sermaye olarak toplam sermayenin %50'ni verilecek kalanı kurum tarafından ekleyerek iş kurulacaktır. Sermayenin tamamını zekât fonundan sağlanmaz. Çünkü rakam büyük olur ve o kadar para bir kişiye vermek doğru olmaz ve sonunda başarılı olamazsa hiçbir faydası olmaz. Bunun içinde birleşik kurum da sermaye ile ortak olursa işler daha kurumsal ilerleyecektir ve tecrübeli insanlar içinde dâhil olacağı için iş daha çok başarılı olacaktır. Burada fakirin hissesi zekât fonundan karşılandığı için geri ödemesine gerek kalmaz. Onun tek görevi ise işi doğru ve samimiyetli bir şekilde yapmaktır. Kurumun görevi ise işi denetlemek ve tecrübeli ve deneyimli kişileri işe dâhil etmektir.

Zekât fonundan yardım sağlanması herhangi bir geri ödeme gerektirmediğinden, bu kurumda borç yükü yoksullar üzerinde daha azdır. Kurum, kar-zarar paylaşımı ilkesine dayandığından, borçlulara herhangi bir sabit faiz ödemesi yapılmayacaktır. Tüm bu faktörlerin temerrüt oranları azaltacağı ve böylece yoksulluğun azaltılmasında daha yüksek başarı oranına katkıda bulunacağı öngörülmektedir.

Zekât kurumu ve mikrofinans kurumu arasında gerçekleştirilecek olan iş birliği ancak her iki kurumun üst yönetiminin bu süreci kabul etmesi ve taahhüt etmesi durumunda etkili olabilir. İş birliği kararı alınmadan önce her iki kurumun yönetim kurulunun iş birliğinin gerekçelerini ve avantajlarını tartışması gerekir. Her iki kurumun üst yönetimi birbiriyle anlaşamazsa, iş birliği süreci başarısız olabilir. Bu kurumu kurmak için her iki kurum da ihtiyaçlarına bakmalıdır. Personel yetersizliği,

mesleki tecrübe eksikliği ve sermaye yardım programını yürütme konusunda var olan boşlukları kapatacağı için zekât kurumun İMFK ile iş birliği yapması gerekir. Öte yandan, İMFK yoksullara ve muhtaçlara finansal hizmetler sağlama kapsamını genişletmek için zekât kurumuyla iş birliği yapması gerekmektedir.

Etkili bir kuruma sahip olmak için, kaynakların bir araya getirilebilmesi ve hizmetlerin tekrarını önleyebilmesi için aynı hizmetleri sunan kuruluşlar bir araya gelmelidir. Bu şekilde iki kurumun da hizmetleri farklı uygulamalarla aynı kişide tekrarlanmayacaktır. Zekât kurumu ve İMFK, fakir ve muhtaç olan aynı insan grubuna hizmet eder ve hedefleri aynıdır. Bu durum, zekât kurumu ve İMFK'ya mevcut tüm kaynakları bir araya getirme fırsatı veriyor. Ayrıca, iş birliği her kurumun rollerini ve sorumluluklarını belirlediğinden, hizmet tekrarını azaltmaya da yardımcı olabilir. Bu bağlamda etkin bir iş birliği için her iki kurumun da birbiriyle uyumlu bir kültüre sahip olması gerekmektedir. Her iki kurumun kültürleri çok farklıysa, iş birliği imkânsız hale gelir. Zekât kurumu ve İMFK, her ikisi de Bangladeş'te faaliyet gösterdiği için aynı kültüre sahiptir, aynı dili konuşurlar ve hedef kitleleri de aynıdır dolayısıyla her ikisi de Zekât temelli mikrofinans kurumu için mükemmel bir eşleşmedir. Bu eşleşmenin etkili olması için hem zekât kurumu hem de İMFK'nın net hedeflere sahip olması gerekir, böylece her iki kurum da rollerini ve sorumluluklarını bilmiş olur ve hedefledikleri amaca ulaşılabilir. Hem zekât kurumu hem de İMFK, yoksulluğu ortadan kaldırmak olan ortak bir misyonu paylaşıyor ve iş birliği ile her iki kurum da misyonlarını etkin bir şekilde gerçekleştirebiliyor.

Kurumun başarılı olabilmesi için her iki tarafın da belli görevleri vardır. Zekât temelli mikrofinans kurumu oluşturacağı görevleri şu şekilde sıralanabilir; ilk başta kurumun sağladığı hizmetlerin gerçekten fakirliği azaltacak şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Kurumda çalışanların inanç ve düşünceleri de bu doğrultuda olmalıdır. Hizmetlerin, müşterilere nasıl daha çok fayda sağlayacağına dikkat edilmelidir. Hizmetleri sahada uygulanmaya başlamadan önce müşterilere bilgilendirme yapılması ve gereken eğitimlerin sağlanması gerekir. Ayrıca işin içinde zekât parası olacağı için hesaplamalar dikkatle yapılmalıdır. Müşterilerin görevleri ise işi doğru ve samimiyetli bir şekilde yapmaktır. Uygulamada bir sorun olursa derhal kuruma bildirmek ve gereken çözümü talep etmektir. Bu süreçte harama bulaşmamak ve kuruma karşı

dürüst olmaktadır. İşlem sonucunda oluşan kar-zararın doğru hesabını vermektir. Bu şekilde iki taraf da kendine düşen görevlerini doğru bir şekilde yerine getirirse zekât temelli mikrofinans kurumu bir farklılık oluşturarak gelişme sağlayacaktır.



SONUÇ

Çalışmada önerilen zekât temelli mikrofinans kurumunun amacı ülkede yoksulluğu azaltmak için gereken adımları atmaktır. Bilindiği üzere diğer mikrofinans kurumlarının amacı da bu kurumla aynıdır. Burada önemli olan aralarındaki farklılıkları tespit edip yoksullukla mücadelede daha etkili olanı seçmektir. İlk olarak Müslüman bir kişi olarak haram olan faizli işlemler yapan kurumlardan uzaklaşıp faizsiz işlem yapan kurumlara başvurulması gerekiyor. İkincisi, bu kurum insanların borç yüklerini azaltacak çünkü burada zekât fonuyla yardım edilecektir. Üçüncüsü, zekât temelli mikrofinans kurumunda faiz ve ekstra yük olmadığı için müşteri aldığı mikro krediyi rahat bir şekilde geri ödeyebilir çünkü geri ödeme konusunda yaşanabilecek zorluklar zekât fonu yardımıyla giderilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla toplumda yoksulluk hızlı bir şekilde azalacaktır. Dördüncüsü, Zekât temelli mikrofinans kurumunun önerdiği uygulamalar toplumun içinde istihdamı artıracaktır, böylece Bangladeş'in işsizlik oranı düşecektir. Son ve en önemlisi insanlar faizli kredi sisteminden uzaklaşacaktır.

İslami mikrofinans kurumları, geleneksel mikrofinans kurumlarının aksine insanlara nakit kredi sağlamamaktadır. Sadece vadeli satış, icare ve selem vardır. O yüzden İMFK toplumun içinde geleneksel mikrofinans kurumları kadar yaygınlık kazanmamıştır. Diğer STK'lar ve MFI'lar gibi İMFK da grup formatını takip eder. Grup üyelerinden herhangi bir teminat alınmasa da grubun her bir üyesi, kendi grubunun diğer üyelerinin kusurlarına ve ihmallerine karşı garanti vermekle yükümlüdür. Grup üyelerinden kimse grubun ilkelerine veya kurallarına uymuyorsa, geri kalan üyelerin onu grup disiplinine uymaya zorlaması beklenir. Nakit kredi sağladığı için böyle grup formatı geleneksel mikrofinansta başarılı olmuştur. Ancak İMFK, fon eksikliği ve güvensizlikten dolayı sadece temiz su ve acil sığınak için çok az miktarda geri ödemeli nakit yardımı sağlamaktadır.

IBBL'nin RDS modeli dışında Bangladeş'te bilinen başka İslami mikrofinans modeli yoktur. İMFK kısa bir zaman diliminde gösterdiği başarıyı tüm ülkede gösterebilseydi ekonomik tabloların sonuçları bambaşka olurdu. Dolayısıyla, zekât temelli mikrofinans kurumunun başarı elde etmek için zekât kurumu ve İMFK ile birlikte varlığını yayması gerekir ki insanlar böyle bir şey olduğundan haberdar

olsunlar. İMFK, zekât temelli mikrofinans kurumunun önerdiği üzere daha çok nakit kredi sağlayabilecektir ve dolayısıyla insanlar bu kurumu daha çok tercih edecektir. Ayrıca, insanlar işin içinde sahtekârlık olduğunu sanarak bazen karşılıksız bir şey almaktan çekinebiliyorlar. Onların bu tür yanlış anlamalarını gidermek gerekmektedir. Zekât temelli mikrofinans kurumunun içine zekât kurumları da dâhil olduğu için insanlar bu kurumu daha çok benimseyecektir.

Burada zekât temelli mikrofinans kurumuna, işlemleri ve hizmetleriyle ilgili konferanslar düzenlemesi önerilebilir. Sistemle ilgili dini bilgiler için, âlimler ve imamlar insanlara İslam hukuku hakkında vaaz vermeye teşvik edilebilir. Ayrıca, televizyon veya sosyal medya aracılığıyla kurumun hizmet ve yatırım süreçleri hakkında çeşitli içerikler yayınlanabilir. Sonuç olarak, insanlar hem İslam hukukundan hem de zekât temelli mikrofinans kurumundan haberdar olacaktır.

KAYNAKÇA

Abu-Saud, Muhammad: **Contemporary Zakat**, Cincinnati: Zakat and Research Foundation, 1988, s. 166-167.

Adnan, Nurul Ilyana Muhd, Zakat Fund In Malaysia.” **Humanities & Social Sciences v.d.:** **Reviews**. 2019, Vol 7, No 4, pp 542-548.

Ahmad, Syed Magfur: “An Analysis of Problems and Prospects of Islamic Microfinance: A Case Study on Islamic Microfinance.” **International Congress Of Islamic Economy, Finance And Ethics Proceedings Book**, 2019, p. 48.

Ahmad, Syed Magfur, Rakib, Abdullah Muhammad Zaved: “Islamic Economy: Can it be an Alternative to Socialism and Capitalism?” **International Journal of Social and Humanities Sciences**, 2019, (IJSHS), 3(3), 11-32.

Ahmad, Abu Bakr Rafique, Al-Mubarak, Twafique: “Rural Development Scheme (RDS) of the Islami Bank Bangladesh Ltd (IBBL) Through the Lenses: An Analysis as an Alternative Microfinance Program.” **International Journal of Excellence in Islamic Banking & Finance**, 2014, 4(1), 1-17.

Ahmad, Wan Marham Wan: “Zakat Investment In Malaysia: A Study Of Contemporary Policy And Practice In Relation To Sharia.” Theses Submitted For The Degree Of Doctor Of Philosophy, The University Of Edinburgh, 2012, p. 37.

Ahmed, Salehuddin: “Microfinance institutions in Bangladesh: achievements and challenges.” **Managerial Finance**, 2009, 35 (12), p. 999-1010.

Ahmed, Habib: "Role of Zakah and Awqaf In Poverty Alleviation", Islamic Development Bank, 2004. Islamic Research and Training Institute, King Fahd National Library Cataloging-in-Publication Data. Jeddah, 2004, p. 19.

Ahmed, Mahmood: "The Role of RDS in the Development of Women Entrepreneurship under Islamic Micro Finance: A Case Study of Bangladesh." **Islamic Finance For Micro And Medium Enterprises**, University Brunei Darussalam, p. 211-232.

Akbulaev, Nurhodja, Ahmedov, Turan, Aliyev, Yusif: "Micro Finance Corporation Sample: Grameen Bank." **Journal of Management Economics Literature Islamic and Political Sciences**. 2017, 2(1), 95-104.

Al Jaffri Ram, AbdulAziz, Saad Norazita Marina, Sawandi, Norfaiezah: "Islamic accountability framework in the zakat funds management." *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, International Conference on Accounting Studies, 2014, 164, p. 508-515.

Al Qaradawi, Dr. Yusuf: **Fiqh al- zakah: A Comparative Study Of Zakah, Regulations And Philosophy In The Light Of Qur'an And Sunnah**, Çev., Monzer Kahf. Cilt 2. S. 5

Alamgir, Dewan A. H: "State of Microfinance in Bangladesh", Institute of Microfinance (InM), 2009.

Alhabshi, Syed Othman: "Poverty Eradication From Islamic Perspectives," Paper downloaded from the Internet

<http://elib.unitar.edu.my/staffpublications/datuk/JOURNAL.pdf>

, 2000.

Ali, Syed Aftab: “Social Preferences and Project Evaluation: An Islamic Perspective.” In: *An Introduction to Islamic Economics and Finance*, Quill Publishers, 1992.

Alim, Mohammad Nizarul: “Utilization and Accounting of Zakat for Productive Purposes in Indonesia: A Review.” 2nd Global Conference on Business and Social Science, GCBSS-2015, p. 17-18.

Anis, Fahami Muhammad, Kassim, Salina H.: “Effectiveness of Zakat-Based Programs on Poverty Alleviation and Economic Empowerment of Poor Women: a Case Study of Bangladesh.” **Journal of Islamic Monetary Economics and Finance**, 2016, 1(2), p. 229–258. <https://doi.org/10.21098/jimf.v1i2.539>.

Anwar, Muhammad: “Financing Socio-economic Development with Zakat Funds” in **Journal of Islamic Economics**, Vol. 4, no. 1 & 2, July 1995, p. 28-29.

Apaydın, H. Yunus: “Karz”, DİA, 2001, cilt. 24, s. 520-525.

Badawi, Zaki: “Zakat - A New Source of Development Finance” in *Islamic Banker: News and Analysis of Islamic Banking, Finance and Insurance*, Issue: 4, March 1996, p. 18-19.

Bhuiyan, Abul Bashar, v.d.: “Islamic Microcredit is the Way of Alternative Approach for Eradicating Poverty in Bangladesh: A Review of Islami Bank Microcredit Scheme.” **Australian Journal of Basic and Applied Sciences**, 2011, 5 (5), p. 221-230.

Buhûtî, Mansûr **er-Ravzü'l-mürbi'**, **Mektebet-ül Riyad el-Hadise**, cilt. 1, s. 400-401.

Salâhiddîn:

Buhûtî: **er-Ravzü'l-mürbi'**, cilt. 1, s. 402.

Çağrı, "İnfâk", **DİA**, 2000, cilt. 22, s. 289-290.

Mustafa:

Çizakça, **Islamic Capitalism and Finance; Origins, Evolution and the Future**. INCEIF, Kuala Lumpur, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, UK/ Northampton, MA, USA; 2011, s. 114.

Desûkî, **Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr**, Kahire, cilt. 1, s. 1494

Muhammed b.

Ahmed:

Ebû Yûsuf: **Kitabü'l-Haraç**, çev. (Ali Özek), Hisar yayınları, İstanbul, 1973, s. 250.

Ed-Desûkî: **Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr**, cilt 1, s. 492.

El- Makdisî, **el- Muğni: Muhtasarı**, çev., A. Alpaslan Tunçer, Ravza İbn Kudâme: yayıncılık ve matbaacılık, 2015, cilt 1, s. 570.

El-Haraşî el- **eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ Muhtasarı Halîl. el-Muhtaşar**, cilt. 2, s. 219.

Abdillâh

Muhammed b.

Abdillâh b. Alî:

el-Kâsânî, (ö. 587/1191), **Bedâ'i' u's-şanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'**, cilt 2, s. 495.

Alâüddîn Ebû

Bekr b. Mes'ûd

b. Ahmed:

El-Mergînânî: **Hidaye: Kitabu'z-zakat**, 2018, S. 68.

el-Mergînânî', **El-Hidâye**, Darul kütüp el Arabi, cilt 2, s. 78.

Burhâneddin:

Erkal, Mehmet: "Zekât", DİA, 2013 cilt 44, s. 197-207.

er-Remlî, **Nihâyetü'l-Muhtâc**, cilt. 6, s. 159.

Şemseddin:

Eskicioğlu, "Fakir", DİA, 1995, cilt 12, s. 129-131.

Osman

Et-Taberî, Ebû **Tefsîru't-Taberî: Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an**,
Cafer thk. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru'l-Hicr, Kâhire,
Muhammed 2001, cilt 11, s. 514-515;

bin Cerîr:

Fanjari, **al-Madhhab al-iqtisadi fi al-Islam : hal fi al-Islam madhhab**
Muhammad **iqtisadi mu`ayyan**, 3rd Edn., Al-Haya! Al-Misriyyat al Amma li
Shawqi: al-Kitab, Egypt, 1997.

Faridi, FR: "Capital Formation, Economic Growth and Public Budgeting In
An Islamic Framework." *Financing Economic Development:
Islamic and Mainstream Approaches*. Sadeq, A.(Ed.). Longman,
Kuala Lumpur, Malaysia, 1992, p. 96-124.

Farooqi, Abul "Role of Islamic Microfinance Scheme in Poverty Alleviation and
Hassan, Well-being of Women Implemented by Islami Bank Bangladesh
Qamar, Limited", **Journal of Islamic Economics and Finance (JIEF)**,
Mahboob Ur 2017, Volume: 3 Issue: 1, 1 – 32.

Rasul, Chachi,
Abdelkader:

Gafoordeen, "Zakat Investment in Shariah." **International Business**
N., Nayeem, **Management**, 2016, 10 (12), p. 2399.

Mohamed
Mohideen,
Aslam,
Abusulaim
Mohamed:

Gajda, "Utilizing Collaboration Theory to Evaluate Strategic Alliances."
Rebecca: **American Journal of Evaluation**, 2004, vol. 25, no.1, pp.65-77.

Hafidhuddin, "Zakat Development: The Indonesia's Experience." **Jurnal**
Didin, Beik, **Ekonomi Islam**, Vol. 1 No. 1, 2010, p. 5-9.
Irfan Syauqi:

Halimuzzaman "An Analysis of Progress of Rural Development Scheme (RDS)
, M., Khair, by IBBL: A Study on Kushtia Branch." **Banglavisión**, 2014,
MA., Hoque, 13(1), p. 169-180.
MM.:

Hamidullah, **İslam Peygamberi; Hayatı ve Faaliyeti**. Çev. Salif Tuğ, Ankara,
Muhammad 2003, cilt. 2, s. 971.

Hassan, M. "An Integrated Poverty Alleviation Model Combining Zakat,
Kabir: Awqaf And Micro Finance." Seventh International Conference –
The Tawhidi Epistemology: Zakat and Waqf Economy, 2010. p.
261-281.

Hassan, "Embracing Microfinance: Proposed Collaboration Between
Nurbani Md., Zakat Institution And Microfinance Institutions." 3rd
Nor, Abd

Halim Bin International Conference On Business And Economic Research
Mohd, Rom, Proceeding. 2012, ISBN: 978-967-5705-05-2.

Noor Ashikin
Mohd:

Hassan, M “The potential of Zakat to transform the Bangladesh economy.”,
Kabir, Khan, M **The Business Standard**, 2022.

Zakir Hossain, <https://www.tbsnews.net/thoughts/potential-zakat-transform-bangladesh-economy-488042>

Islam, Md
Karimul:

Hassan, M. “The Role of Zakat in Poverty Alleviation in Bangladesh”, Paper
Kabir: Presented at a conference in Dhaka, November 24-26, 2006, p. 6-7.

Hassan, M. “Zakat, External Debt and Poverty Reduction Strategy in
Kabir, Khan, Bangladesh,” **Journal of Economic Cooperation**, Volume 28, 4,
Junayed 2007, p 1-38

Masrur:

Hossain, “Islamic Microfinance and Rehabilitation Model for the Slum and
Basharat: Floating Population by Waqf Funds, the Case of Bangladesh: A
Proposal for Muslim Countries.” **Journal of King Abdulaziz
University: Islamic Economics**, Vol. 32, No. 2, 2019, p. 139-160.

Hossain, “Islamic Microfinance and Rehabilitation Model for the Slum and
Basharat: Floating Population by Waqf Funds, the Case of Bangladesh: A
Proposal for Muslim Countries.” **JKAU: Islamic Econ.**, Vol. 32
No. 2, 2019, pp:139-160.

Ibn Abidin, **Radd-ül Muhtar**, cilt. 2, s. 94.

Muhammad

Amin:

Isahaque, Ali, “Zakat as an Alternative of Microcredit for Poverty Reduction in Bangladesh.” **The Journal of Development Practice**, Volume 5 (Annual), 2019, ISSN: 2394-0476, p. 10-19.

İbn Manzûr: **Lisânü’l-Arab**, cilt 5, s. 60.

Junaidi, Ebi, “Does contract type influence the Zakat, Infaq and Shadaqah donation of Islamic Microfinance customers? Case study of Baitul Rizkiyah, Putri Rizkiyah, Dini: Maal Wat Tamwil Beringharjo, Yogyakarta, Indonesia.” 8th International Conference on Islamic Economics and Finance. Center for Islamic Economics and Finance, Qatar Faculty of Islamic Studies, Qatar Foundation.

Kallek, Cengiz: “Miskin”, **DİA**, 2005, cilt 30, s. 183-184.

Kâsânî’: **Bedâiu’s-Sanâi’**, Darul hadis, Kahire, cilt 2, s. 487.

Kâsım b. **Kitâbü’l-Emvâl**, s. 565-566.

Sellâm, Ebû
Ubeyd:

Kasim, Raja “Innovative Governance Framework for Global Islamic Microfinance Institutions.” **Islamic Management and Business**, 2012 International Conference on Innovation Management and Technology Research, 2013, p. 71-74.

Mâverdî: **el-Ĥâvi’l-kebîr**, cilt 8, s. 487- 492.

Mikail, Sa‘id “Sustainable Financial Inclusion: A Fiqh Analysis of Zakat-Based Microfinance Scheme.” Volume: 2, 2020, Issues: 1 pp.41-50.

Salami Saheed:

Molla, Rafiqul “Development Issues, Policies and Actions: Selected Recent Works on Malaysia and Bangladesh.” Jointly published by

- Md. Wahid, Publication Centre at Universiti Malaysia Perlis: Perlis, Malaysia,
Alam, Md. and Research and Publication at International Islamic University
Mahmudul: Chittagong (IIUC): Chittagong, Bangladesh, 2013, p. 1-150.
- Molla, Rafiqul “Microcredit - A More Credible Social than Economic Program
Islam, Alam, in Bangladesh”, ', **Economics Bulletin**, 2011, Vol. 31 no.2 pp.
Md. 1095-1104.
Mahmudul:
- Molla, Rafiqul **Development Issues, Policies and Actions: Selected Recent**
Islam, Murad, **Works on Malaysia and Bangladesh**, jointly published by
Md. Wahid, Publication Centre at Universiti Malaysia Perlis: Perlis, Malaysia
Alam, Md. and Research and Publication at International Islamic University
Mahmudul: Chittagong (IIUC): Chittagong, Bangladesh, 2013, P. 87.
- Nevevî: **el-Mecmû'**, cilt 6, s. 189-197.
- Nevevî: **Ravzatü't-ţâlibîn ve 'umdetü'l-müttaķîn**, cilt. 2, s. 309.
- Obaidullah, Introduction To Islamic Microfinance. IBF Net (P) Limited, 2008,
Mohammed: p. 12.
- Özdemir, “Katılım Bankaları İçin Bir İslami Mikrofinans Programı Örneği:
Mücahit, Bangladeş İslam Bankası Kırsal Kalkınma Programı.” **İBÜ Sosyal**
Savaşan, Fatih: **Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 17(3), 23-47.
- Poosumah, “The Quran and Poverty Alleviation: A Theoretical Model for
Bayu Taufiq, Zakat -Based Islamic Microfinance Institution.” Research Centre
Ismail, Abdul for Islamic Economics and Finance, Working Paper in Islamic
Ghafar: Economics and Finance No. 1101, 2011, p. 1-20.

Poosumah, Bayu Taufiq, Ismail, Abdul Ghafar: “Theoretical Model for Zakat-Based Islamic Microfinance Institutions in Reducing Poverty.” **International Research Journal of Finance and Economics**. 2013, p. 136-150.

Ghafar:

Rahman, Rashidah, Dean, Abdul Faisal: “Challenges and solutions in Islamic microfinance.” **Humanomics**, Vol. 29 No. 4, 2013 pp. 293-306.

Dean, Abdul Faisal:

S. Imai, Katsushi, Alam, MD: “Does Microfinance Reduce Poverty in Bangladesh? New Evidence from Household Panel Data.” **Journal of Development Studies**, 2012, 48(5), p. 633-653.

Shafiul:

Sadeq, Abulhassan M.: “Development Finance in an Islamic Economy: Domestic Sources”, in *Financing Economic Development: Islamic and Mainstream Approaches*, ed. M. Sadeq (Selangor: Longman Malaysia, 1992), 17.

Sadeq, AbulHasan M.: “Ethico-economic institution of Zakah: An instrument of self-reliance and sustainable grassroot development.” **Humanomics**, 1996, v. 12, p. 47-69.

Salim, Syed Abdullah, Wahid, Abu N.M.: “Poverty Alleviation In Bangladesh: A Participatory Islamic Approach.” *Islamic Studies*, 1998, 37(2), 241-248. Retrieved from www.jstor.org/stable/20836993

N.M.:

Scheyvens, Henry: “The Role of Microfinance and Microfinance Institutions in Climate Change Adaptation: Learning from Experiences in Bangladesh.” *Institute for Global Environmental Strategies*, 2015.

- Shah, Sayed Sikandar: "Investment of Zakat Fund: Modern Juristic Debate and Modes of Financing." **Journal of Islamic Banking and Finance**, 2013, V. 30, p. 55-66.
- Shehata, Shawki Ismail: "Limitations On The Use Of Zakah Funds In Financing Socioeconomic Infrastructure." **Islamic Economic Studies**, Vol. 1, No. 2, 1994, p. 16-20.
- Taberî: **Câmi' u'l-beyân**, cilt 10, s. 109-111.
- Uddin, A.H.M. Ershad: "A New Dimension Of Islamic Microfinance Revolution In Bangladesh: A Case Study Of RDS." **Journal of Turkish Social Sciences Research**, 2(2), p. 26-41.
- Uddin, Md Nazim v.d.: "The Effect Of Zakat Programs on The Social Impact of Micofinance Institutions in Bangladesh." Volume: 2, 2020, Issues: 1 pp.165-174.
- Wulandari, Permata: "Enhancing the role of Baitul Maal in giving Qardhul Hassan financing to the poor at the bottom of the economic pyramid: Case study of Baitul Maal wa Tamwil in Indonesia." **Journal of Islamic Accounting and Business Research**, 2019, 10(3), 382-391.
- Yumna, Aimatul, Clarke, Matthew: "Integrating zakat and Islamic charities with microfinance initiative in the purpose of poverty alleviation in Indonesia." In Proceeding 8th International Conference on Islamic Economics and Finance, Center for Islamic Economics and Finance, Qatar Faculty of Islamic Studies, Qatar Foundation. 2011, p. 9.
- Zaman, Hassan: "Microfinance in Bangladesh: Growth, Achievements, and Lessons." In the World Bank, SCALING UP POVERTY REDUCTION, Case Studies in Microfinance, 2004, p. 47-64.

<https://czm-bd.org/> sitesinden derlenmiştir.

<https://www.al-arafahbank.com/sme.php> sitesinden alınmıştır.

https://www.eximbankbd.com/sme/EXIM_Uddyog sitesinden alınmıştır.

<https://www.siblbld.com/sme/> sitesinden alınmıştır.

İlmihal, Cilt 1; İman ve İbadetler, bölüm 8; Zekât, s. 484-485.

The Legatum Prosperity Index™ 2021,

<https://www.prosperity.com/globe/bangladesh>